

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA
ERKEKLİK TEMSİLLERİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

ESRA ALTUN

ORCID NO: 0000-0003-3366-325X

İZMİR-2021

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**HALİDE EDİP ADIVAR'IN ROMANLARINDA
ERKEKLİK TEMSİLLERİ**

Tezli Yüksek Lisans Tezi

ESRA ALTUN

ORCID NO: 0000-0003-3366-325X

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ İREM ÖZGÖREN KINLI

İZMİR-2021

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Halide Edip Adivar’ın Romanlarında Erkeklik Temsilleri*” isimli çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/05/2021

ESRA ALTUN

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Erkeklik Temsilleri

ESRA ALTUN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Bu tez, R. W. Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğunu sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkeklik tipleri, Connell'in erkeklik tipolojisi ekseninde, toplumsal cinsiyet, siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin perspektifleri ile incelenmiştir. Yazarın erkek karakterler arasındaki hiyerarşik ilişkileri ele aldığı tespit edilen şu dokuz romanı değerlendirilmiştir: *Yeni Turan* (1912), *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1923), *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Sinekli Bakkal* (1936), *Tatarcık* (1939), *Döner Ayna* (1954) ve *Âkile Hanım Sokağı* (1958).

Bu amaç doğrultusunda tez dört bölümden oluşmuştur. İlk bölümde tezin kuramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla Connell'in yaklaşımı açıklanmıştır. Halide Edip'in romanları, hayatının ve yaşadığı dönemin yansıması olarak karşımıza çıktığı için ikinci bölüm yazarın tanıtımına ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarının bu tezle benzerlik ve farklılık gösteren unsurlarını ortaya koymak amacıyla yazarın eserlerini toplumsal cinsiyet açısından inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Son bölümde ise Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterler, Connell'in erkeklik tipolojisinde sunduğu hegemonik, suç ortağı, madun ve marjinal erkeklik temsilleri üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edip, Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik Çalışmaları, Erkeklik Temsilleri, Hegemonik Erkeklik

ABSTRACT

Master's Thesis

Representations of Masculinity in Halide Edip Adivar's Novels

ESRA ALTUN

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Political Science and Public Administration Program

This thesis aims to question to what extent R. W. Connell's theoretical framework might contribute to explore representations of masculinity in Halide Edip's novels. In this context, some types of masculinity presented in Halide Edip's novels have been examined with reference to Connell's typology of masculinity, through the perspectives of gender, political science and sociology disciplines. This research analyses author's following nine novels targeting to explore hierarchical relationships between male characters: *Yeni Turan* (1912), *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1923), *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Sinekli Bakkal* (1936), *Tatarcık* (1939), *Döner Ayna* (1954) ve *Âkile Hanım Sokağı* (1958).

This thesis is composed of four main parts. In the first part, Connell's theoretical framework is introduced with the aim of presenting the conceptual structure of the thesis. Since Halide Edip's novels seems to reflect the period the author lived in and her personal life as well, the second part is devoted to the presentation of her biography and accomplishments. The third part offers an opportunity to demonstrate the existing gender literature examining Halide Edip's novels by revealing their similarities and differences in order to see their contribution to this thesis. In the last part, the male characters depicted in Halide Edip's novels are evaluated through Connell's following typology: hegemonic, complicit, subordinate and marginal representations of masculinity.

Keywords: Halide Edip, Gender, Masculinity Studies, Representations of Masculinity, Hegemonic Masculinity

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RAEWYN CONNELL'İN ERKEKLİKLER TEORİSİ

1.TOPLUMSAL CİNSİYET SİSTEMİNDE ERKEKLER.....	9
2.ERKEKLİK TİPOLOJİSİ	11
2.1.Hegemonik Erkeklik	13
2.2.Madun Erkeklik	18
2.3.Suç Ortağı Erkeklik	20
2.4.Marjinal Erkeklik.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

HALİDE EDİP ADIVAR'IN HAYATI VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

1.DÜŞÜNCE YAPISINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR.....	30
2.POLİTİK DURUŞU, SİYASİ FAALİYETLERİ VE TOPLUMSAL YAZILARI	33
3.FEMİNİZM ANLAYIŞI	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİDE EDİP ADIVAR'IN ESERLERİNİ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

1.KADINLIK KURGULARI.....	50
1.1.Kadın Deneyimleri.....	50
1.2.Kadın Kimliği	53
1.3.Modernleşme Sürecinde Kadın Karakterler	55
1.4.Kadınların Eğitimi ve Çalışma Hayatı.....	56
1.5.Milliyetçi Düşünce Çerçevesinde Şekillenen Kadın Karakterler	57
1.6.İdeal Kadın Tiplerleri.....	60
2.ERKEKLİK KURGULARI	61
2.1.İdeal Erkeklik Tiplerleri ve İdeal Erkeklik Arayışı.....	62
2.2.Farklı Erkeklik Temsilleri.....	68

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALİDE EDİP ROMANLARINDA CONNELL'IN ERKEKLİK TEMSİLLERİ

1.YENİ TURAN	72
2.ATEŞTEN GÖMLEK.....	77
3.VURUN KAHPEYE.....	82
4.KALP AĞRISI.....	88
5.ZEYNO'NUN OĞLU	91
6.SİNEKLİ BAKKAL	97
7.TATARCİK	104
8.DÖNER AYNA	108
9.ÂKİLE HANIM SOKAĞI	110
SONUÇ.....	114
KAYNAKÇA	121

EKLER..... 139

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Connell'in Erkeklik Tipleri ve Halide Edip'in Romanları

Tablo 2: Connell'in Hegemonik Erkeklik Biçimleri ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Tablo 3: Connell'in Suç Ortağı Erkeklik Temsili ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Tablo 4: Connell'in Madun Erkeklik Biçimleri ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Tablo 5: Connell'in Marjinal Erkeklik Temsili ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

ÖNSÖZ

Bu tezimde bana inanan ve yol gösteren, her soruma içtenlikle cevap veren, motive edici konuşmalarıyla azmimi artırarak bu tezin ortaya konulmasını sağlayan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi İrem ÖZGÖREN KINLI'ya çok teşekkür ederim. Yalnızca bir hoca olarak değil, hayata bakış açısı ve insanlara yaklaşımıyla bana bir model oldu. Bunun için ona minnettarım.

Her zaman beni destekleyen, istediğimde başarabileceğime inanan aileme ve arkadaşlarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca günlük yaşamdaki yükümü hafifleterek bu çalışmaya odaklanmamı sağlayan canım kardeşim Berranur'a teşekkürü bir borç bilirim.

Esra ALTUN

İzmir-2021

GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet çalışmaları 1970’li yıllarda, kadınların ve erkeklerin sosyo-kültürel normları içeren toplumsal cinsiyet rollerini inceleyen ayrı bir akademik alan olarak ortaya çıkmıştır. ‘Toplumsal cinsiyet’ (gender) kavramı, hem baskı ve eşitsizliğin hâkim olduğu bir toplumsal düzeni ve bu düzenin tarafları olan toplumsal grupları ifade etmekte hem de söz konusu tarafların psikolojik ve davranışsal özelliklerine atıfta bulunmaktadır (Acar-Savran, 2004: 235). Kavram ilk kez Robert Stoller’in (1968) çalışmasında kullanılmış ve Ann Oakley’in (1972) kitabıyla birlikte sosyoloji disiplinde popüler hale gelmiştir. Oakley’e göre cinsiyet, erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılığı ifade ederken; toplumsal cinsiyet, kültür ekseninde şekillenen toplumsal sınıflandırmayı eril ve dişil olarak belirtmektedir (Oakley, 1972).

Cinsiyetler arasındaki dengenin kadınlar aleyhine olması nedeniyle *“1970’lerdeki ikinci dalga feminizmin yol açtığı toplumsal cinsiyet tartışmaları ve araştırmaları, önce kadınlar üzerine yoğunlaşmış; ardından 80’lerin başından itibaren erkek kimliği (erkeklik) üzerine yapılan çalışmalarla devam etmiştir.”* (Avşar, 2017:229). Dolayısıyla toplumsal cinsiyet çalışmalarında başlangıçta kadın sorunlarının ele alınması ve çalışmaların kadınlık tartışmaları üzerinden ilerlemesi erkeklerle ilgili meselelerin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Bu nedenle erkek ve erkeklik üzerine yapılan araştırmalar kadın çalışmalarına kıyasla daha geç yıllarda ilerleme kaydetmeye başlamıştır.

Erkeklik çalışmaları, *“erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal inşa süreçlerinin bir ürünü olduğundan hareketle, ataerkil toplumsal yapının birincil failleri olan erkekler ve erkeklikleri eleştirel bir çerçevede inceleyen disiplinlerarası çalışmalardır.”* (Arık, 2020: 218). İkinci dalga feminizm hareketiyle birlikte kadın çalışmalarında odak noktasının kadından toplumsal cinsiyete yönelmesi, erkekliğin de toplumsal cinsiyet rolü olarak incelenebilmesine imkân sağlamış ve erkeklik çalışmalarının önünü açmıştır (Adams ve Savran, 2002). Buradan hareketle erkeklik çalışmaları, toplumsal cinsiyet rollerinin önem kazandığı ikinci dalga feminizm hareketi içindeki çalışmalara ve toplumsal cinsiyet araştırmalarına paralel olarak 1970’lerde Amerika ve Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Erkeklik tartışmalarının

akademik bir alan olarak çıkışı, erkeklerin toplumsal cinsiyet düzeninde inceleme alanının dışında tutulmasına yönelik getirilen eleştiriler doğrultusunda olmuştur. Bu nedenle erkeklik çalışmaları akademik alanda eleştirel bir çerçevede ilerlemiştir.

Erkeklikler üzerine yapılan ilk çalışmalarda yalnızca kadınların toplumsal cinsiyet rollerinin tartışılmasına yönelik eleştiriler getirilmiş ve erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerinin de incelenmesi gerektiği savunulmuştur. Bu dönemde yapılan ilk çalışmalarda erkeklere yüklenen geleneksel cinsiyet rolleri ve bu rollerin erkekler üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur (Marc Feigen Fasteau 1974; Warren Farrell 1974; Jack Nichols 1975; Herb Goldberg, 1976).

İktidar eleştirisini erkeklik eleştirileri üzerinden inceleyen çalışmalar da kaleme alınmıştır (Joseph Pleck ve Jack Sawyer 1974; Joseph Pleck 1981). Ayrıca Pleck (1981) çalışmasında erkekliklerin iktidar mücadelesinde başarılı olmasının kadınlara yönelik tahakkümle bağlantılı olduğunu ileri sürerek cinsiyet rollerine ilişkin yeni çalışmaların önünü açmıştır (Sancar, 2009: 26-27).

Kadın çalışmalarında, kadınların ortak bir baskıdan ziyade farklı şekillerde tahakküme maruz kaldığına yönelik tartışmaların yürütülmesiyle birlikte ortaya koyulan farklı kadınlıklar fikri de erkeklik çalışmalarının gelişimini etkilemiştir. 1980'lerin ikinci yarısından sonra erkeklik çalışmalarında hegemonik erkekliğin sorgulandığı yeni bir döneme geçilmiştir. Erkeklerin ataerkil düzenden aynı payı almadığı yönünde fikirler ortaya atılarak tek tip erkeklik modeli reddedilmiş ve farklı erkeklikler fikri tartışılmaya başlanmıştır (Baştürk Akça ve Tönel, 2011). Bu dönemdeki erkeklik çalışmalarında, farklı erkeklik yaklaşımına öncülük eden çalışmalar kaleme alınmıştır (Carrigan, Connell ve Lee 1985; Brod 1987; Kimmel 1987). Connell (1987) ve Hearn (1987) çalışmalarında farklı erkeklik yaklaşımının kuramsal arka planını ortaya koymuştur (Arık, 2020: 223).

Connell'in 1995 yılında yayımladığı *Masculinities* [Erkeklikler] adlı kitabı erkeklik çalışmaları açısından büyük önem teşkil etmektedir. Connell'in bu kitapta ortaya koyduğu erkeklik tipolojisi, araştırmacıları erkekliklerin inşa süreçlerinin incelenmesine yöneltmiştir. Bu durum Connell'in yaklaşımına yönelik birçok eleştiriye beraberinde getirerek literatürdeki erkeklik çalışmalarının ilerlemesini sağlamıştır. Kaleme alınan çalışmalarda yapılan eleştirilerin çoğu, hegemonik erkeklik temsiline yöneltilmiştir (Kenneth Clatterbaugh 1998; Margaret Wetherell ve

Nigel Edley 1999; Demetrakis Z. Demetriou 2001; Tony Jefferson 2002; Hearn 2004). Dolayısıyla hegemonik erkeklik, Connell'in yaklaşımında sunduğu suç ortağı, madun ve marjinal erkeklik temsilinden daha fazla dikkat çekerek inceleme alanına giren erkeklik temsili olmuştur. 1990'ların sonu ve 2000'lilerin başından itibaren erkeklik çalışmaları, erkekliklerin inşa süreçlerine yönelik tartışmalar üzerinden ilerlemiştir. Bu dönemden itibaren erkeklik çalışmaları edebiyat, medya vb. gibi farklı alanları kapsayarak birçok disiplini içerek şekilde yapılmaya başlanmıştır (Baştürk Akça ve Tönel, 2011).

Türkiye'deki erkeklik çalışmaları Batı'daki çalışmalara kıyasla daha geç ilerleme kaydetmiştir. Batı'da yapılan erkeklik çalışmaları 1980'lerin ikinci yarısından itibaren hızlı bir ilerleme göstermiş olmasına rağmen Türkiye'deki çalışmalar daha çok 2000'li yıllardan sonra şekillenmeye başlamıştır. Cevdet Kudret'in (1960) kelimelerin değişimlerini baba ve çocuk üzerinden ele aldığı çalışması ve Norman. M. Bradburn'un (1963) baba egemenliği ile erkeklerin başarısı arasındaki ilişkiyi incelediği makalesi haricinde Türkiye'de, 1980'lerin sonuna kadar erkek ve erkeklik üzerine makaleler kaleme alınmamıştır. Ahmet Külebi'nin (1982), Türkiye'deki erkeklik kavramını etnosantrizm üzerinden incelediği çalışması, Deniz Kandiyoti'nin (1988) ataerkilliğe ve erkekliklere ilişkin açıklamalarda bulunduğu makalesi ve Aydın Uğur'un (1988) feminizmin erkeklik ve kimlikle ilişkisi incelediği çalışması Türkiye'deki ilk erkeklik çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye'de 1986 yılında Arslan Yüzgün'ün eşcinselliğin tarihini incelediği kitabı yayımlanmıştır. 1990'lı yıllarda ise Ergun Hiçyılmaz'ın (1991) çengiler, köçekler ve dönmelerle aldığı, Deniz Kandiyoti'nin (2013) toplumsal dönüşümlerin cinsiyet rollerine etkisini incelediği, Nadire Mater'in (1998) savaşta görev alan askerlere yer verdiği, Oğuz Onaran vd.'nin (1998) erkeklerin rol ve tutumlarına ilişkin alan araştırma yaptığı ve Pınar Çekirge'nin (1999) eşcinselliği psikososyal açıdan incelediği kitabı yayımlanmıştır.

Bunların yanı sıra Kate Millett'in (1973) ataerkinin cinsel ilişkilerde oynadığı rolü incelediği kitabı da Türkçe'ye çevrilmiş ve 1990'lı yıllarda Batı'nın ileri gelen erkeklik çalışmaları bunun devamında Türkçe literatüre kazandırılmıştır (Alberto Godenzi 1992; Lynne Segal 1992; Diana Scully 1994; David Cohen 1995; Arnove

J.S. Schmitt 1995; Genevieve Lloyd 1996; Raewyn W. Connell 1998; Francis M. Mondimore 1999). Bu perspektiften bakıldığında Türkiye’de erkeklik üzerine tartışmalar 1980’lerin sonlarından itibaren yapılmaya başlamış ve ortaya koyulan çalışmalar 2000’lerin başına kadar birkaç Türkçe kitap dışında çeviri eserler ve makalelerle sınırlı kalmıştır.

2000’li yıllarda erkeklik çalışmaları farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemin başından itibaren edebiyat, medya, televizyon ve sinemadaki erkekler ve erkeklik temsilleri incelenmeye başlamış ve erkeklikler, aile, ekonomi, siyaset, çalışma hayatı, askerlik, spor ve cinsel hayat gibi çeşitli konular üzerinden ele alınmıştır (Bozok, 2013;2015). Türkiye’de farklı sektörlerdeki erkeklik temsillerinin tartışıldığı kitaplarda medyada (İlker Erdoğan 2011), sinemada (Umut TümayArslan 2005; Murat İri 2016), edebiyatta (Ergun 2009; H. Bahadır Türk 2013; Çimen Günay-Erkol 2016) erkeklik temsillerini inceleyen kitaplar bulmak mümkündür. Bunun yanı sıra erkekliği çeşitli konular açısından ele alan kitaplara bakıldığında eşcinsellik (Yüzgün 1986; Çekirge 1999; Murat Hocaoglu 2002; Aras Güngör 2012; Halit ErdemOksaçan 2012; Burcu Karakaş ve Bawer Çakır 2013; Aysun Öner2015), cinsellik (AyşeKudat 2006; Tayfun Atay 2012; Gül Özyeğin 2015), siyaset (Mesut Çeki2012) üzerine kaleme alınan çalışmalar bulunmaktadır.

Türkiye’de özellikle askerlik, militarizm ve milliyetçilik ilişkisi erkeklik çalışmalarının inceleme alanına girmiş ve son dönemlerde çoğunlukla bu konuların tartışıldığı kitaplar kaleme alınmıştır. Bazı çalışmalarda askerlik, militarizm ve milliyetçiliğe ilişkin genel bir perspektif sunulmaktadır (Ayşegül Altınay 2004; Serpil Sancar 2009; Çiğdem Akgül 2011; Güven G. Öztan 2014; Nurseli Yeşim Sünbüllüoğlu 2013; Pınar Selek 2018). Bazı çalışmalarda ise askerlik, Mater’in (1998) kitabı olduğu gibi belirli bir coğrafi bölge üzerinden incelenirken Sanem Yamak Ateş’in (2012) eserinde ise tarihsel süreç içerisinde bir dönem üzerinden de ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra askerlik bazı çalışmalarda vicdani ret üzerinden tartışılmaktadır (H. Çınar ve Coşkun Üsterci 2008; Fatma O. Aktaş 2014).

Türkiye’de erkeklik üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında kaleme alınan makaleler ve kitaplar haricinde 1990’ların sonların itibaren tezlerin ve projelerinde hazırlanmaya başladığı görülmektedir. Hacı Özdemir’in (2018) Türkiye’de erkeklik üzerine kaleme alınan tezleri yapısal olarak incelediği çalışmasına göre Hüseyin

Altay'ın (1997) erkeklik-dişilik ve belirsizlikten kaçınmanın başarı üzerindeki etkisini incelediği çalışması literatürde erkeklik üzerine yazılan ilk tez olarak yer almıştır.2012 yılında erkeklik çalışmalarının sayısında ciddi artış yaşanmıştır. 2015 ise 13 çalışma ile en çok çalışma yapılan yıl olmuştur. Tezler çoğunlukla yüksek lisans tezleri olarak kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Danışmanların cinsiyet dağılımında ise yine kadın akademisyenler çoğunluğu oluşturmuştur. Tezlerin tamamına yakını sosyal bilimler enstitüsünden çıkmış; nitel yöntemle hazırlanmıştır. Söz konusu tezler en çok sosyoloji anabilim dalında üretilmiştir. (Özdemir, 2018: 11-13).

Türkiye'de erkeklik çalışmaları alanında hazırlanan projelere bakıldığında ise Serpil Sancar'ın *Hane ve Piyasa Ekseninde Erkeklik* (2005) ile *Demokrasi Kültürünün Cinsiyet Boyutu: Modern Erkeklik ve Cinsiyet Farkları* (2007) ve Hale Bolak Boratav vd.'nin *Erkekliğin Toplumsal ve Gelişimsel İnşası* (2011) başlıklı projeleri karşımıza çıkmaktadır. Hazırlanan proje sayısının üç olması ve iki projenin aynı araştırmacıya ait olması, Türkiye'de erkeklik çalışmaları alanında yürütülen projelerin, aynı alanda ortaya koyulan makale, kitap, tez vb. çalışmalarına göre geride kaldığını gözler önüne sermektedir.

Diğer taraftan Türkiye'de 1989 yılından itibaren İstanbul Üniversitesi başta olmak üzere birçok üniversitede Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi kurulmuş; fakat günümüzde halen daha erkeklik çalışmaları alanında bir uygulama ve araştırma merkezi bulunmamaktadır (Özdemir, 2018: 12). Bunun yanı sıra üniversitelerde kadın ve toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında yüksek lisans programları olmasına rağmen erkeklik çalışmaları alanında yüksek lisans programı henüz açılmamıştır.

“Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Erkeklik Temsilleri” başlıklı bu tez, Türkiye'de erkeklik çalışmaları alanında yapılan yüksek lisans tezlerine örnek teşkil etmektedir. Bu tezde amaçlanan, Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğunu sorgulamaktır. Ayrıca Connell'in Batı-Avrupa'yı odağına alarak yaptığı erkeklik araştırması sonucunda sunduğu erkeklik teorisinin, Türkiye gibi farklı bir coğrafyada ve Halide Edip'in romanlarını kaleme aldığı dönem üzerinden ne ölçüde çözümlenebileceğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda tezde Halide Edip

Adivar'ın romanlarında kurguladığı erkeklik tipleri, erkeklik çalışmalarının gelişiminde önem teşkil eden R. W. Connell'in erkeklik tipolojisi ekseninde, toplumsal cinsiyet, siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinin perspektifleri ile incelenecektir. Romanlardaki erkek karakterler Connell'in erkeklik teorisinde sunduğu hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik temsilleri üzerinden değerlendirilecektir.

Türkiye'de Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ayrıca yazarın eserlerini, Connell'in erkeklik teorisi üzerinden değerlendiren çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalarda Connell'in erkeklik tipolojisinde sunduğu hegemonik erkeklik temsiline odaklanılmaktadır. Fakat söz konusu çalışmalarda Connell'in yaklaşımındaki diğer erkeklik temsilleri olan suç ortağı, madun ve marjinal erkeklik temsillerini ele alan çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu tezde Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterlerin Connell'in ortaya koyduğu dört erkeklik temsili üzerinden incelenecek olması açısından tezin bu alanda yapılan diğer çalışmalardan farklılaşmasını sağlamaktadır.

Tezin bu amacı doğrultusunda Halide Edip'in tüm romanları taranmıştır. Ancak romanlarının tamamına bu tez kapsamında yer verilmeyecektir. Yazarın erkek karakterler arasındaki hiyerarşik ilişkileri ele aldığı tespit edilen romanları değerlendirilecektir. Buradan hareketle yazarın şu dokuz romanı incelenecektir: *Yeni Turan (1912)*, *Ateşten Gömlek (1923)*, *Vurun Kahpeye (1923)*, *Kalp Ağrısı (1924)*, *Zeyno'nun Oğlu (1928)*, *Sinekli Bakkal (1936)*, *Tatarcık (1939)*, *Döner Ayna (1954)* ve *Âkile Hanım Sokağı (1958)*.

Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğu sorusu bu tezde dört bölüm üzerinden değerlendirilecektir. İlk bölümde, bu çalışmanın kuramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla Connell'in erkeklik teorisine yer verilecektir. Bu amaç doğrultusunda önce düşünürün literatüre kazandırdığı toplumsal cinsiyet sisteminin üzerinde durulacak ve ardından hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik temsilleri açıklanacaktır. Sonrasında ise Connell'in erkeklik tipolojisine yöneltilen eleştirilere yer verilecek ve düşünürün bu eleştiriler doğrultusunda yeniden formüle ettiği erkeklik teorisi incelenecektir.

Tezin ikinci bölümünde Halide Edip Adıvar'ın kendisine odaklanılacaktır. Halide Edip'in romanları, hayatını ve yaşadığı dönem sorunlarını yansıttığı için bu bölümde yazarın biyografisine yer verilecektir. Bu amaç doğrultusunda önce Halide Edip'in düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olan unsurlar ortaya konulacaktır. Ardından kaleme aldığı yazılar, yer aldığı faaliyetler ve yaptığı konuşmalardan hareketle politik duruşuna yer verilecek ve böylece Halide Edip'in siyasi bir figür olarak etkinliği sorgulanacaktır. Bu bölüm, yazarın benimsediği feminizm anlayışına ulaşabilmek amacıyla, kadın sorunlarına, cinsiyet meselelerine ve kadın erkek ilişkilerine bakış açısı incelenerek devam edecektir.

Tezin üçüncü bölümde Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarının literatüre sundukları katkılar ortaya konulacaktır. Söz konusu çalışmaların bu tezle benzerlik ve farklılık gösteren unsurlarını ortaya koymak amacıyla Halide Edip'in eserlerini toplumsal cinsiyet açısından inceleyen çalışmalarına yer verilecektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Halide Edip'in eserlerindeki kadın karakterler üzerinden değerlendiren çalışmalar karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Ardından eserlerindeki erkek karakterleri erkeklik kurguları üzerinden değerlendiren çalışmalara yer verilecektir. Erkek karakterleri değerlendiren çalışmalar bu tezle ilişkileri üzerinden ele alınacak; bu çalışmaların tezle benzerlik ve farklılık gösteren unsurları ortaya konulacaktır. Ayrıca farklılık gösteren unsurların bu tez kapsamında nasıl ele alınacağına yer verilecektir. Bu nedenle erkek karakterleri inceleyen çalışmalar kadın karakterleri inceleyen çalışmalara nazaran daha detaylı olarak değerlendirilecektir.

Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarında çoğunlukla kadın karakterler incelenmiştir. Yazarın eserleri üzerine yapılan erkeklik çalışmaları sayıca az kalmış ve erkek karakterler göz ardı edilmiştir. Bu alandaki söz konusu eksikliği göz önünde bulundurarak tezin dördüncü bölümünde Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğu sorusunun cevabı aranacaktır. Bu amaç doğrultusunda yazarın romanlarında kurguladığı erkek karakterler, Connell'in erkeklik tipolojisi üzerinden incelenecektir.

Halide Edip'in romanlarındaki erkek karakterlerin hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik tipolojilerinden hangilerini

temsil ettiğine yer verilecektir. Hegemonik ve madun erkeklik temsillerine örnek gösterilen erkek karakterler Connell'in erkeklik teorisinde ileri sürmüş olduğu hegemonik ve madun erkeklik biçimleri üzerinden değerlendirilecektir. Böylece hegemonik erkekliği temsil eden karakterler yerel, bölgesel ve küresel hegemonik erkeklik biçimleri, madun erkekliği temsil eden karakterler ise homoseksüel ve heteroseksüel madun erkeklik biçimleri üzerinden incelenecektir. Ele alınan romanlardaki erkeklik temsilleri üzerine yapılan değerlendirmeler roman kurgusundan örneklerle ortaya konulacaktır. Connell'in erkeklik tipolojisiyle farklılaşan değerlendirmeler, düşünürün teorisine yöneltilen eleştiriler üzerinden ele alınacak ve böylece yapılan eleştirilerin haklılık payı tartışılarak söz konusu literatüre katkı sunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RAEWYN CONNELL'İN ERKEKLİKLER TEORİSİ

Tezin birinci bölümünde bu çalışmanın kuramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla Connell'in erkeklik teorisine yer verilecektir. Bu amaç doğrultusunda önce düşünürün literatüre kazandırdığı toplumsal cinsiyet sisteminin üzerinde durulacak ve ardından hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik temsilleri açıklanacaktır. Bu bölümde Connell'in erkeklik tipolojisine yöneltilen eleştirilere yer verilecek ve düşünürün bu eleştiriler doğrultusunda yeniden formüle ettiği erkeklik teorisi incelenecektir.

1. TOPLUMSAL CİNSİYET SİSTEMİNDE ERKEKLER

Avustralyalı sosyolog R. W. Connell, öne sürdüğü erkeklik teorisi ile ses getirmiş ve literatürdeki erkeklik çalışmalarının öncüsü olmuştur. Toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda yalnızca kadınların deneyimlerine odaklanan çalışmaların aksine erkekleri ele almıştır. Baskı altında olanların yalnızca kadınlar olmadığına, erkeklerin de erkekler tarafından tahakküme uğradığına dikkat çekmiştir. Connell'in toplumsal cinsiyet bağlamında erkekler arasındaki hiyerarşiye yönelmesinde hayat hikâyesinden izler bulmak mümkündür. 1944 Sidney doğumlu transseksüel bir birey olan Connell, kendisine verilen Robert William ismini, cinsiyet geçiş süreciyle birlikte Raewyn olarak değiştirmiş ve Raewyn Connell adını kullanmaya başlamıştır.

Carrigan, Connell ve Lee *Toward a New Sociology of Masculinity* [Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru] başlıklı çalışmada, erkek egemenliği altında ezilenlerin yalnızca kadınlar olmadığını ve homojen erkeklik yerine tarihsel olarak spesifik erkekliklerin çalışılması gerektiğini savunmuştur (Wedgwood, 2009: 332). Connell ve arkadaşları, kadınların ve bazı erkeklerin uğradığı tahakküm arasında ilişkiyi şu şekilde ifade ederek farklı şekillerde, aynı baskıcı deneyimleri yaşayabileceklerinin altı çizmiştir: “*Ataerkil cinsel ilişkiler içinde ezilen genel olarak erkekler değil, belirli erkek gruplarıdır ve bu erkek gruplarının durumları kadınların erkeklere boyun eğmesinin genel mantığıyla farklı şekillerde ilişkilidir.*” (Carrigan ve diğerleri, 1985: 587).

R. W. Connell, *Gender and Power* [Toplumsal Cinsiyet ve İktidar] adlı kitabında ‘toplumsal cinsiyet sistemi’nden bahsetmiş ve erkeklik tipolojisini, bu sistem üzerinde ortaya koyarak teorisine bir çerçeve kazandırmıştır. Connell toplumsal cinsiyet sistemini “*erkeklerle kadınlar arasında ve kadınlık tanımıyla erkeklik tanımı arasında tarihsel olarak kurulmuş bir iktidar ilişkileri örüntüsü*” (Connell, 1998:140) olarak tanımlamıştır. Toplumsal cinsiyet sistemi, iktidar ilişkileri, üretim ilişkileri ve kateksis olmak üzere üç yapıdan oluşmaktadır. İktidar ilişkileri, ataerkil yapının oluşturduğu ve devamlılığını sağladığı yapıdır. Üretim ilişkileri ise cinsiyete dayalı iş bölümünün şekil bulmuş halidir. Toplumsal cinsiyet sisteminin son ayağı olan kateksis ise; arzuyu gerçekleştiren ve şekillendiren pratiklerdir (Connell, 2019: 145-147).

İktidar ilişkileri, toplumsal cinsiyet sistemini inşa eden yapılardan biridir. Diğer taraftan toplumsal cinsiyet ilişkileri, iktidar ilişkilerinin devamlılığının garantörü olarak yer almaktadır. İnşa edilen toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin meşruluğunu kaybetmesi, iktidar ilişkilerinin kriz hallerine açık olmasından kaynaklanır. Cinsiyete dayalı iş bölümü ise üretim ilişkileri etrafında şekillenir. Üretim ilişkileri, kadınların ve erkeklerin toplumsal statülerinin farklılaştığı bir toplumsal cinsiyet sistemi sunar. Cinsiyete dayalı iş bölümünde kadınlar, ev ve aile ilişkileri gibi özel alanlarda rol alırken erkekler, iktidar ilişkilerinde doğrudan veya dolaylı olarak rol alabilecekleri kamusal alanlarda görevlendirilir. Cinsel arzuyu şekillendiren kateksis ilişkileri ise heteroseksüel ilişki ve homofobi üzerine kurulur. Heteroseksüel cinsel yönelim kurumlar aracılığıyla desteklenir. Demetriou’ ya (2001) göre Connell’in toplumsal cinsiyet sistemini açıklarken kullandığı üç yapı üç ana kuruma denk gelir. Devlet, işgücü piyasası ve aileden oluşan üç ana kurum Connell’in toplumsal cinsiyet yapısının örneklerini oluşturur. Devlet, toplumsal cinsiyet sisteminde iktidar ilişkilerine denk gelirken; işgücü piyasası üretim ilişkilerine denk gelir. Aile ise toplumsal cinsiyet yapısının bir diğer ayağı olan kateksisi karşılamaktadır (Demetriou, 2001: 348).

Toplumsal cinsiyet sisteminde erkekler, kadınlar üzerinde topyekün tahakküm uygularken, ataerkil düzenin hâkim olduğu iktidar ilişkilerinde aynı payı almazlar. Tahakkümün ortak çıkarların farklı olması, erkeklerin bir bütün olarak değerlendirilmemesi gerektiği düşüncesinin önünü açmıştır. Farklı çıkarlar, ‘farklı

erkeklikler' fikrine yol açmış ve Connell, farklı erkeklikleri sınıflandırma yoluna gitmiştir. Connell *Masculinities* [Erkeklikler] adlı eserinde, toplumsal cinsiyet sisteminden hareketle erkeklik tipolojisini ortaya koymuştur. Connell'in erkeklik tipolojisi, 'hegemonik erkeklik' (hegemonic masculinity), 'suç ortağı erkeklik' (complicit masculinity), 'madunlaştırılan erkeklik' (subordinated masculinity) ve 'marjinalleştirilen erkeklik' (marginalized masculinity) olmak üzere dört erkeklik temsilinden oluşmaktadır (Connell, 2019).

Toplumsal cinsiyet sisteminde farklı erkekliklerin, kadınların bağımlı kılınmasında ortak ele alınması, sistemine yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Örneğin; Donaldson (1993) toplumsal cinsiyet sistemini, kadınların bütün erkekler tarafından topyekün boyun eğdirilmesi üzerine kurulu basit bir stratejisi olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. Connell, erkeklik teorisine yapılan eleştirileri değerlendirirken toplumsal cinsiyet sisteminin farklı erkeklikleri göz ardı ettiğine yönelik getirilen eleştirileri kabul etmiştir. Connell ve Messerschmidt'e göre toplumsal cinsiyet sistemi, farklı erkeklikler fikrinin, erkeklerin yaşam tarzına indirgenmesini önlemede yararlı olsa da farklı erkeklik biçimleri arasındaki ilişkileri açıklamada ve kadınların egemen hegemonik erkekliklerle ilişkisini açıklamada yetersiz kalmıştır (Connell ve Messerschmidt, 2005: 846-847).

2. ERKEKLİK TİPOLOJİSİ

Geçmişten günümüze erkeklik kavramı üzerine yapılan tanımlamalar, her toplumun kendi kültüründen izler taşımaktadır. Sınırsız kültür çeşitliliği doğal olarak sınırsız tanımlamalara yol açmıştır. Connell (2019), erkeklik tanımlarında izlenen dört yaklaşımdan bahsetmiş ve bu tanımları özcü, pozitivist, normatif ve semiyotik yaklaşım olarak ifade etmiştir. Özcü yaklaşım, erkekliğin özünü temsil ettiği düşünülen tek bir özelliği öne çıkarırken pozitivist yaklaşım ise; istatistiksel dağılımlardan hareketle erkekliği, erkeklerin yaptıkları olarak tanımlamaktadır. Normatif yaklaşım, erkeklerin nasıl olması gerektiğini yani ideal erkekliği ortaya koyarken semiyotik yaklaşım ise; erkekliği dişilik karşıtlığı üzerinden tanımlamaktadır (Connell, 2019: 137-140).

Connell, erkeklik teorisini açıklamadan önce teoride kullandığı erkeklik kavramını tanımlayarak kafa karışıklığını gidermeye çalışmıştır. Erkeklik kavramını

tam anlamıyla ifade eden bir tanımlamanın mümkün olmadığını belirterek kavramı şu şekilde tanımlamıştır: “*Erkeklik, aynı anda hem toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde bir yerdir hem de kadınların ve erkeklerin toplumsal cinsiyetli bu yere bağlanmalarıyla sonuçlanan pratikler ve bu pratiklerin bedensel deneyim, kişilik ve kültür üzerindeki etkileridir.*” (Connell, 2019: 141-142).

Erkeklerin iktidar ilişkilerinde eşit pay almadığından hareketle ileri sürülen farklı erkeklikler fikri, Connell’in erkeklik teorisinin çıkış noktasını oluşturmuştur. Farklı erkeklikler fikri, erkekligi, sınırları belirlenmiş bir erkek grubuna ait olma düşüncesinden çıkarmış ve erkeklığın, genellemelere uymayan, karmaşık bir olgu olarak görülmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Sancar, 2009:30). Connell erkeklik tipolojisinde, “*ataerkillikten en fazla “pay alan” ve en fazla “ayrıcılık” sahibi cinsiyet olan erkekliklerin cinsiyet eşitliği doğrultusunda değişmesi ve alternatif erkekliklerin inşa edilmesi*” (Bozok, 2019: 202) fikrinden hareket etmiştir. Erkeklerin ataerkilliği farklı biçimlerde deneyimlediğini ve ataerkilliğin erkeklikler ile kadınlıklarda olduğu gibi erkeklikler arasında da ilişkiselleştirilerek kurulduğunu ortaya koymuştur (Baran, 2019: 296). Böylece ikincil konuma itilen erkekliklerin sorgulanmasını sağlamış ve bazı erkekliklerin yaşadığı marjinalleşme ve damgalanma deneyimlerini açığa çıkarmıştır (Kandiyoti, 2013: 201).

Toplumsal bir inşa olan farklı erkeklikler, kültüre ve zamana göre değişiklik gösterdiği gibi erkeklerin hayatı boyunca da değişmektedir (Hacısoftaoğlu ve Bulgu, 2015: 114). Dolayısıyla Connell’in erkeklik teorisinde farklı erkeklikleri sınıflandırmayı tercih etmesi eleştirileri beraberinde getirmiştir. Örneğin; Clatterbaugh (1998) farklı erkekliklerin çok sayıda tanımının yapılabileceği gerekçesiyle Connell’in sınıflandırma yapmasını eleştirmiştir. Clatterbaugh’a göre erkeklerin, bir birey olarak farklı hal ve tutumlar göstermesi çok sayıda erkeklik tanımlamalarının oluşmasına yol açar. Sınırsız tanımlamalara açık bir kavram olan erkeklik, bu nedenle sayılabilir ve kolayca sınıflandırılabilir bir kavram değildir (Clatterbaugh, 1998: 27).

Connell (2019) erkeklik teorisinde, belirsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla erkeklik kavramını tanımladıktan sonra farklı erkeklikleri sınıflandırarak ortaya koyduğu erkeklik tipolojisinin ‘kişilik analizi’ olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bu vurgunun ardından erkeklik tipolojisini açıklamış ve hiyerarşik olarak

en üste hegemonik erkekliği yerleştirmiştir. Hegemonik erkeklik temsilinden hareketle madun erkeklik, suç ortağı erkeklik ve marjinal erkeklik temsillerini açıklamıştır. Buradan hareketle bu tezde ilk olarak hiyerarşide en üstte bulunan hegemonik erkeklik temsiline yer verilecektir.

2.1.Hegemonik Erkeklik

Hegemonik erkeklik kavramı, ilk olarak Connell tarafından öne sürülmüş ve çalışmalara konu olarak geniş kullanım alanı bulmuştur. Hegemonik erkeklik temsilinin dikkat çekmesi ve inceleme alanına girmesi kavrama yönelik birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Yapılan eleştiriler doğrultusunda hem farklı erkeklik kavramları ortaya konmuş hem de erkeklik üzerine tartışmalar geniş yelpazede incelemiştir. Connell, erkeklik tipolojisinin ilk temsili olan hegemonik erkekliği, Gramsci'nin 'hegemonya' kavramı ile açıklamıştır. Hegemonya kavramı, Gramsci tarafından sınıflar arasındaki ilişkileri inceleme amacıyla öne sürülmüştür. Gramsci, hegemonya kavramından hareketle, egemen sınıfın meşruiyetini sağlama ve devam ettirme biçimlerini ortaya koymaya çalışmış ve kavramını şu şekilde tanımlamıştır:

“Hem yönetici bir sınıf olarak proletaryanın hem de yönetimin uygulanmasına ilişkindir. Bu egemen sınıfın, karşıt gruplar üzerinde zorunlu olarak uygulayacağı zorlama demektir. Bunun yanı sıra bu proletarya ile işbirliği yapmaya hazır olan ve bu tutumuna etkinlik kazandırılması söz konusu olan müttefiklerinin fikir ve kültür alanında yönetilmesi de demektir.”
(Gramsci, 1997: 28)

Hegemonya, hem güç hem rıza içerir. Dolayısıyla egemen sınıf, hegemonyasını yalnızca güç kullanarak değil rızayı kazanacak şekilde gerçekleştirir. Rıza, egemen sınıfın tahakkümünün devamlılığı ve yeniden inşası için olmazsa olmaz bir yer tutar. Hegemonik erkeklik, hegemonyasını, yalnızca kadınlar üzerinde değil; hegemonik olmayan diğer erkekler üzerinde de gösterir. Dolayısıyla hegemonik erkekliği hegemonik yapan şey, kadınlar üzerinde kurduğu iktidarın yanında diğer erkeklik temsilleri üzerinde kurduğu iktidardır (Cengiz ve diğerleri, 2004: 54). Hegemonik erkeklik, kültürel olarak popüler olan değerleri içerse bile belirli bir yerde ve zamanda kültürel ve tarihsel olarak konumlandırılması gerekmektedir (Coles, 2009: 33). Connell, hegemonya kavramından hareketle hegemonik erkekliği “*ataerkinin*

meşruiyeti sorununa hâlihazırda verilmiş, kabul edilen cevabı somutlaştıran cinsiyet pratiğinin tertibatı” (Connell, 2019: 150) olarak tanımlamıştır.

Connell, hegemonik erkeklik temsilinin farklı biçimleri olabileceğini ileri sürmüştür. ‘Yerel’, ‘bölgesel’ ve ‘küresel’ olmak üzere üç hegemonik erkeklik biçimi ortaya koymuştur. Connell’e göre yerel hegemonik erkeklik, aile ve küçük toplulukların etkileşimlerinden hareketle inşa edilirken; bölgesel hegemonik erkeklik kültür ya da ulus düzeyinde inşa edilmiştir. Küresel hegemonik erkeklik ise medya ve küresel siyaset gibi ulus ötesi alanlarda inşa edilmiştir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 849).

Hegemonik erkeklik, ideal erkeklığı temsil eder. İdeal erkeklik kodları hegemonik erkeklik tarafından inşa edilir. İdeal erkeklik, aynı dönemde, farklı bölgelerde başka şekilde karşımıza çıkabilir ya da farklı zamanda, aynı bölgede farklılık da gösterebilir. Hegemonik erkeklığın ortaya koyduğu ideal kodlara sahip olmak, onurlu erkek olmanın yoludur ve bu şartları sağlayan erkekler azınlıktadır. Connell ve Messerschmidt, iktidarı elinde bulunduran ve sayıca az olan hegemonik erkeklığı şu şekilde ifade etmektedir:

“Hegemonik erkeklik, diğer erkekliklerden, özellikle de ikincil erkekliklerden ayırt edildi. Hegemonik erkeklığın istatistiksel anlamda normal olmadığı varsayılmıştır; sadece azınlıktaki bir erkek bunu kabul edebilir. Ama kesinlikle normatifti. Şu anda en onurlu bir erkek olma şeklini somutlaştırdı, diğer tüm erkeklerin de kendilerini buna bağlı olarak konumlandırmalarını istedi ve kadınların küresel olarak erkeklere bağımlı olmalarını ideolojik olarak meşrulaştırdı.” (Connell ve Messerschmidt, 2005: 832)

Hegemonik erkeklığın ideal kodları devlet, aile, eğitim, ordu vb. kurumlarda inceliklerle işlenir. Connell’in erkeklik tipolojisinde hegemonik erkeklığı iktidarla ilişkilendirmesi, hegemonik erkeklığın iktidar kadrolarında konumlandırılarak tartışılmasına yol açar. Hegemonik erkeklik ile iktidar arasında kurulan bağlantı *“belirli bir toplumsal yapı ve tarihî dönemde makbul erkeklik “tarzının” tanımlanması yolunda en genel geçer sonucu verir. Ayrıca bu durum iktidarın kazanılması, korunması ya da kaybedilmemesi için sürekli bir mücadeleye göndermede bulunur.”* (Gür,2018: 188).

Aile içerisinde evin geçimini sağlayan erkek, eş ve baba olarak hegemonik erkeklığı temsil eder. Hegemonik değerler, hem ataerkil düzeninin devamlılığını

sağlar hem de heteroseksüel cinsel yönelimin işleyişini devam ettirir (Demiriz ve Baran, 2018: 1078). Diğer taraftan modern ordular, katı cinsiyet hiyerarşisinin hâkim olduğu yapı olarak militarizm aracılığıyla hegemonik erkeklik değerlerin üretildiği yerdir. Ordu, erkeklerin, ölmeyi ve öldürmeyi göze alan savaşçı erkek haline gelme sınavı verdikleri kurumsal bir yapıdır (Sancar, 2009: 155). Okullar ise, özellikle beden dersleri aracılığıyla hegemonik erkeklik kalıplarının devam ettirildiği alanlardır. Mücadelenin hâkim olduğu sporlarda, fiziki güç ve yetenekleriyle ön plana çıkan erkeklikler hegemonik erkekliği temsil eder.

Connell, hegemonik erkekliklerin dinamik bir sistem içerisinde şekillendiğinin altını özellikle çizmiştir. Bu nedenle hegemonik erkeklik “*alt grupların direnişi de dâhil olmak üzere değişen koşullar altında, cinsiyet ilişkileri yoluyla sürekli olarak yeniden üretilen ve yeniden oluşturulan dinamik bir sistem*” (Carrigan ve diğerleri, 1985: 598) olarak karşımıza çıkar. Hegemonyanın devamlılığını sağlamaya çalışan hegemonik erkeklik, meydan okunmaya açıktır ve tarihsel süreç içerisinde değişim gösterir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 844).

Hegemonik erkeklik konfigürasyonlarının tarihsel süreç içerisinde değişiklik göstermesi, hegemonik erkekliğin gerçekte kimlere denk geldiği sorusuna, sınırları çizilmiş, net ve değiştirilemez bir cevap verilmesini engeller. Yine de Connell ve Messerschmidt (2005), hegemonik erkekliğin gerçekte izleri aranırken genel olarak nelere dikkat edilmesi gerektiğinin bilinebileceği ileri sürmüştür. Hegemonik erkeklik kodlarının “*kültürel rıza, söylemsel merkezîyet, kurumsallaşma ve alternatiflerin marjinalleştirilmesi veya yetkisiz hale getirilmesi*” (Connell ve Messerschmidt, 2005: 846) olabileceğini belirtmiştir.

Connell (2019), sayıca az bir grubun hegemonik erkeklik kodlarını karşıladığını ileri sürer. Ancak bazen film yıldızları gibi hiçbir erkeğin karşılayamayacağı niteliklere sahip, insanüstü hegemonik erkekliklerin de inşa edilebileceğini söyler. Olağanüstü niteliklere sahip hegemonik erkekliklerle amaçlanan, mevcut hegemonik erkekliğe katkıda bulunmasını sağlamaktır. İnsanüstü hegemonik erkekler, gerçek bir erkeğin yaşamına uymasa bile yaygın idealleri, fantezileri ve arzuları ifade ederek hegemonyaya katkıda bulunmaktadır (Connell ve Messerschmidt, 2005: 838).

Cheng'e göre erkekler sınıf, ırk gibi nedenlerle ya da erkeksi olmadıkları gerekçesiyle hegemonik erkeklikler tarafından ikincil konuma itilseler bile kendi grupları içerisinde ötekileşmiş kimliklerini hissetmeyebilir. Bunun nedeni, ataerkil düzenin nimetlerinden yaralanmak için kendi grupları içerisinde hegemonik role bürünmeleridir (Cheng, 1999: 299). Örneğin; beyaz hegemonik erkeklik tarafından ötekileştirilen siyah erkeklik, kendi alanında siyah erkek ve siyah kadınlara baskı uygulayarak hegemonik rol üstlenir. Ancak yine de beyaz erkekliğin tahakkümü ile siyah erkekliğin kendi alanında uyguladığı tahakkümün farklı düzeyler içerdiğini belirtmek gerekmektedir.

Hegemonik erkeklik, Connell'in yaklaşımında en dikkat çeken ve daha çok inceleme alanına giren erkeklik temsili olmuştur. Hegemonik erkeklik temsilinin dikkat çekmesi ve inceleme alanına girmesi kavrama yönelik birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Örneğin; Wetherell ve Edley (1999) hegemonik erkeklik temsilinin gerçekte kimlere denk düştüğünün belirsizlik içerdiğini ileri sürerken Jefferson (2002), hegemonik erkekliğin mevcut dönemdeki erkeklik krizi tartışmalarıyla çelişki oluşturduğu belirtmiştir. Hearn (2004) ise hegemonik erkeklik temsilini, erkekliğin ifade edilmesinde yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirmiştir.

Wetherell ve Edley'e (1999) göre hegemonik erkekliğin pratikteki karşılığının bulunmasında Connell'in açıklamaları yetersizdir ve hegemonik erkekliği oluşturan sosyal normların içeriği belirsizdir. Bunun yanı sıra hegemonik erkeklik, gerçek bir karakterden ziyade ideal normları temsil eden sembolik bir kavramdır ancak yine de birçok normun oluşumu açısından önemlidir. Hegemonik erkekliğin ulaşılması imkânsız erkek olarak sunulması, hegemonik erkekliğe düzenleyici gücünü verir. Herhangi bir yerde aynı dönemde tek bir hegemonik stratejinin olup olmadığını belirsiz olduğu gibi sosyal oluşumların ve değişimlerin hegemonik stratejileri değiştirip değiştirmeyeceği bilinmemektedir. Ayrıca farklı hegemonik temsillerinin erkekler arasında nasıl etkilere yol açtığı da belirsizdir (Wetherell ve Edley, 1999: 336-337).

Jefferson (2002), yoğun hegemonik erkeklik çalışmalarını, dünyada erkeklik krizinin var olduğunun iddia edildiği aynı dönemde tartışıldığı için hegemonik erkeklik temsilinin çelişkiler içerdiğini ileri sürmüştür. Jefferson'a göre bir taraf eril tahakkümün hegemonik erkeklik tarafından, iktidar ilişkileri yoluyla, kadınlar ve

hegemonik olmayan diğer erkeklere üzerinde işleyişini açıklamaya çalışırken diğer tarafın hegemonik erkeklikten ziyade erkekliğin kriz içerisinde olduğundan bahsetmesi çelişki oluşturmaktadır (Jefferson, 2002: 64). Hearn (2004) ise, Connell'in hegemonik erkeklik kavramının erkeklik çalışmaları açısından yararlı olduğunu kabul etmiş fakat erkeklik ilişkilerini açıklamada zayıf kaldığını gerekçesiyle hegemonik erkekliği eleştirmiştir. Buradan hareketle Hearn (2004) 'erkek hegemonyası' (hegemony of men) kavramını ortaya koyarak kavramı şu şekilde tanımlamıştır: *"Erkek hegemonyası, sosyal dünyada, belirli erkeklik veya hegemonik erkeklik biçimlerinin tanımlanmasından ziyade, kadınlara, çocuklara ve diğer erkeklere ilişkin farklı erkek olma biçimlerinin gündemini belirleyen şeyin incelenmesi ile ilgilenir."* (Hearn, 2004: 60).

Hegemonik erkekliğin tahakküm içermesi ve erkekler arasındaki hiyerarşide en üstte bulunması nedeniyle çoğunlukla olumsuz ifadelerle tanımlanması, kavrama yöneltile getirilen diğer eleştiridir. Örneğin; Martin (1998) ve Collier (1998), hegemonik erkekliğin olumlu eylemleri de içerebileceğini ileri sürerek çoğunlukla olumsuz ifadelerle bağdaştırılmasını eleştirmiştir. Martin'e göre Connell, hegemonik erkekliğin bir tip değil, belli bir dönemde baskın bir tür olduğunu vurgulamasına rağmen çoğu araştırmacının yaptığı tanımlamalar baskı ve şiddet gibi olumsuz nitelikler taşımaktadır. Dolayısıyla hegemonik erkeklik kavramı bir tip olarak görülmesinin ötesinde olumsuz bir tip olarak yansıtılmaktadır (Martin, 1998: 473). Collier'e göre ise hegemonik erkeklik, suç biliminde suçun nedenleri olarak gösterilen duygusuz, bağımsız, saldırgan gibi niteliklerle ilişkilendirilir. Hegemonya, baskının yanında rızayı içerdiğinden hegemonyanın yalnızca olumsuz eylemlerle bağdaştırılması tutarsızlık oluşturmaktadır. Esasen hegemonik erkeklik, olumlu eylemleri de içermektedir (Collier, 1998).

Martin (1998) ve Collier'in (1998) eleştirileri haklı bulan Connell ve Messerschmidt'e (2005) göre, hegemonyanın baskı haricinde rızayı içermesi, hegemonik erkekliğin yalnızca olumsuz uygulamalarla ilişkilendirilmesini tutarsız kılmaktadır. Hegemonik erkeklik olumlu hiçbir ifade taşıyorsa egemenliği devam ettiren mekanizmalar baskı uygulamalarından öteye geçemez. Dolayısıyla hegemonik erkekliğin zararlı uygulamalara atıfta bulunması normaldir. Ancak

hegemonik erkekliğin çeşitli biçimleri olduğu için şiddet içeren nitelikler her zaman tanımlayıcı değildir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 840).

2.2.Madun Erkeklik

Connell, toplumsal cinsiyet bağlamında ele aldığı erkeklikler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi şu şekilde ifade etmiştir: *“Hegemonya toplum genelindeki kültürel tahakküm ile bağlantılı bir olgudur. Bu genel sınırlar dâhilinde erkek grupları arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan egemenlik ve madunluk ilişkileri yer almaktadır.”* (Connell, 2019: 152). Buradan hareketle Connell, erkekler arasındaki çeşitli cinsiyet ilişkileri fikrinden yola çıkarak madun erkeklik temsilini ortaya koymuştur.

Connell hegemonik erkekliği, erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinde en üstte konumlandırılmış ve iktidar ilişkilerinde en fazla kazanç elde eden sınıf olduğunu belirtmiştir. Madun erkeklik temsilini ise; erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinde en alta konumlandırarak iktidar ilişkilerinde en az kazanç elde eden sınıf olduğunu ileri sürmüştür. Madun erkeklik temsili, egemen hegemonik erkekliğin ‘karşı’ erkekliği olarak *“meşru erkeklik biçimlerinin dışında konumlanan, kontrol edilen, ezilen ve boyun eğdirilen erkeklik”* (Swain, 2006: 339) olarak tanımlanabilir.

Carrigan, Connell ve Lee, erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkide homoseksüel erkeklerin ele alınmasının önemini şu şekilde ifade etmiştir: *“Homoseksüelliği ele almak, sosyal ilişkilerin bir yapısı olarak dinamik bir erkeklik anlayışının başlangıcını sağlar.”* (Carrigan ve diğerleri, 1985: 587). Bu anlayıştan yola çıkan Connell, madun erkeklik temsilinin ilk örneği olarak cinsel tercihleri nedeniyle heteroseksüel erkeklerin tahakkümüne maruz kalan homoseksüel erkekleri ortaya koymuştur. İkinci olarak ise hal ve hareketleri nedeniyle hegemonik kalıplara aykırı davranışlar sergilediği öne sürülen bazı heteroseksüel erkekleri incelemiştir.

Connell’e (2019) göre homoseksüel madun erkeklikler, cinsel tercihleri nedeniyle heteroseksüel erkekler tarafından ikincil konuma itilen erkeklik temsilidir. Heteroseksüel erkeklerin homoseksüel erkekler üzerindeki tahakkümü, kültürel damgalanmanın ötesinde maddi uygulamalar içermektedir. Siyasi ve kültürel

dışlanma, kültürel taciz, yasal şiddet, sokak şiddeti, ekonomik ayrımcılık ve kişisel bojkotlar bu maddi uygulamalardan bazılarıdır (Connell, 2019: 152-153). Homoseksüel erkeklerin cinsel tercihleri nedeniyle bağımlı kılınması, hegemonik erkekliğin heteroseksüelliği hakkında fikir vermektedir. Kadınların bağımlı kılınmasına yönelik kullanılan yöntemlerin, kadınsılıkla bağdaştırılan homoseksüel erkeklerin üzerinde kullanılması hegemonik erkekliğin heteroseksüel cinsel yönelimi benimsediğini gösterir (Lusher ve Robins, 2009: 387-388).

Hegemonik erkeklerin tahakkümüne maruz kalan bir kısım heteroseksüel erkekler, madun erkeklik temsilinin bir diğer örneğini oluşturur. Heteroseksüel madun erkeklikler, hegemonik kalıplara aykırı davranışlar sergiledikleri ileri sürülerek hakarete maruz kalırlar. Sözlü ve psikolojik şiddetin hâkim olduğu tahakküm “*‘pısrık’, ‘muhallebi çocuğu’, ‘ahmak’, ‘beceriksiz’, ‘hanım evladı’, ‘tabansız’, ‘dönek’, ‘ödlek’, ‘çıtıkrıldım’, ... ‘süt oğlanı’, ‘ana kuzusu’, ‘dört göz’, ‘mülayim’, ‘ebleh’, ‘korkak’*” (Connell, 2019: 153) vb. gibi hakaretleri içermektedir.

Madun erkeklikler, sosyal ilişkilerden hareketle tanımlanan erkekliğe ve erkeksi davranış biçimlerine uymayan ve bu nedenle erkeksi olarak ifade edilmeyen erkekliktir (Buschmeyer ve Lengersdorf, 2016: 193). Erkeksi davranışları karşılanmaması, madun erkekliğin kadınsılıkla bağdaştırılması sonucunu doğurur. Madun erkekliğin kadınsılıkla bağdaştırılma nedeni, hegemonik erkekliğin tez-antitez metodu kullanılarak tanımlanmasıdır. Hegemonik erkeklik, “*kaygılarını, çelişkilerini ve mantıksızlıklarını alt terime yansıtır, onu kendi kimliğinin antitezi ile doldurur.*” (R. Gilbert ve P. Gilbert, 2017: 163). Bu durum, erkekleri kadınsı özellikler sergiledikleri ve yeterince erkek olamadıkları gerekçesiyle bir açmazın içine sokar (Çelik, 2016: 3).

Sınıf ırk ve cinsiyetleri nedeniyle hegemonik erkekliğin antitezi olarak sunulan diğer erkeklik temsilleri, hegemonik erkeklikle rekabet etmeye çalışır ya da kendilerini ona göre tanımlar (Nagel, 2013: 73). Heteroseksüel erkeklerin takdirini kazanabilme isteği, madun erkeklerin kendisiyle çelişmesine yol açmaktadır. Kimmell, erkekliğin ispatının hegemonik olmayan diğer erkekler için ne derece önem arz ettiğini şu şekilde ifade etmektedir: “*Bizler kendimizi sınırsız, kahramanlık gerektiren işler gerçekleştiririz, korkunç riskler alırız, tüm bunlar sadece ve sadece diğer erkekler kendi erkekliğimizi bize lütfetsin diyedir.*” (Kimmell, 2013: 97).

Milli değerler, vatan sevgisi, kutsal emanetler, namus, askerlik ve savaş koşulları vb. madun erkekliklerin erkekliğini kanıtlama girişiminde oldukça önemli yer tutar. Askerlik, kahraman erkek profili oluşturmak amacıyla erkeklerin eğitimlerle savaşı yapıldığı, kadınsı değerlerin ötekileştirildiği, cinsiyet hiyerarşisi üzerine kurulu güvenlik görevi olarak erkekliğin ispatı haline gelir (Sancar, 2009:154). Savaş görmüş adam olarak en yüksek erkeklik mertebesine ulaşma isteği, savaş korkusunun bir kenara bırakılmasını ve savaş ortamında ölümün göze alınarak değersizlik hissinin aşılmasına çalışılması sonucunu doğurur (Selek, 2018: 171-173).

Tony Coles (2009) ‘alt alanlar’ (subfields) kavramını kullanarak madun erkekliklerin kendi alanlarındaki baskın rollerini incelemiştir. Alt alan kavramını, hegemonik erkeklik tarafından ikincil konuma itilen erkekliklerin, kendi alt alanlarındaki baskın ve ikincil konumlarını ifade etmek amacıyla kullanmıştır. Coles’e göre homoseksüel erkeklik, hegemonik erkeklik tahakkümü nedeniyle ikincil konumda olan ancak kendi alanında baskın rolü üstelenen erkeklik olabilir. Bazı homoseksüel erkekler, baskın erkeklik rolünü üstlenerek homoseksüel erkekliğin daha fazla kabul görmesini sağlayacak hegemonik değerleri kullanır. Erkeklik ilişkilerinde ikincil konumda olmalarına rağmen böylece kendilerini diğer erkeklere göre hegemonik hisseder (Coles, 2009: 39-42).

2.3.Suç Ortağı Erkeklik

Hegemonik erkekliği tam anlamıyla uygulayan erkekler azınlığı oluştursa da erkeklerin büyük çoğunluğu hegemonyadan kazanç elde eder. Hegemonyadan elde edilen kazanç, ataerkil tahakkümde etkili olabilme imkânı verir. Connell, hegemonik erkeklik kalıplarını taşımadığı halde hegemonyadan çıkar elde eden grubu açıklamak amacıyla suç ortağı erkeklik temsilini ortaya koymuştur. Suç ortağı erkeklik temsilinin sayıca erkeklerin büyük çoğunluğuna karşılık geldiği belirterek kavramı şu şekilde tanımlamıştır: *“Ataerkinin ön saflarında mücadele etmenin neden olacağı gerginlikten ve risklerden uzak durarak ataerkil kazançtan pay sahibi olacak şekilde inşa edilmiş erkeklikler bu anlamda suç ortağı erkekliklerdir.”* (Connell, 2019: 154).

Suç ortağı erkeklikler, hegemonik beklentileri karşılamadığı halde hegemonik erkeklik için çalışan böylece hegemonik erkekliği hem destekleyen hem de güçlendiren sınıftır (Buschmeyer ve Lengersdorf, 2016: 193). Suç ortağı erkeklikler,

erkeksi olarak görülmeyen rolü üstlendiklerinde erkekliklerini vurgulayan ve hegemonik erkeklik kalıbına uymadıkları halde bilinçsizce hegemonyayı destekleyen erkeklik temsilidir (Buschmeyer, 2013: 305). Dolayısıyla suç ortağı erkeklik “çoğunluğun, egemen erkek kültürün değerlerine katılmaya devam etmesini garanti eden bir mekanizma olarak” (Iacuone, 2005: 260) karşımıza çıkmaktadır.

Suç ortağı erkekliğin hegemonik erkekliği destelemesinin sebebi, hegemonik normlara boyun eğmenin sağladığı fayda ve zarar dengesidir. Aslında çoğu erkek, hayatı boyunca erkeksi olmanın ne ifade ettiğini anlamaya çalışır fakat fayda ve zarar dengesi uzlaşmayı gerektirir (Kit, 2016: 37). Diğer taraftan suç ortağı erkeklikler, hegemonik erkekliği desteklemesine rağmen ideal hegemonik değerlerin istikrarını sağlama mücadelesinde arka saflarda bulunur. Connell ve Messerschmidt (2005), erkeklik tipolojisinde suç ortağı erkeklik temsilini ayrı bir grup olarak tanımlamış fakat suç ortağı erkeklik ve hegemonik erkeklik ayrımının her zaman bariz bir biçimde yapılamayacağını belirtmiştir. Ayrımın açık bir şekilde yapılamamasının nedenini ise “hegemonya etkili ise, hegemonik ve suç ortağı erkeklikler arasında bir dereceye kadar örtüşme veya bulanıklaşma son derece muhtemeldir” (Connell ve Messerschmidt, 2005: 839) şeklinde ifade etmiştir.

Connell (2019), futbolcu-taraftar örneğini vererek sahada mücadele eden futbolcuların hegemonik erkeklik; televizyonda ve tribünde destekleyen taraftarın ise suç ortağı erkeklik olarak görülebileceğini söylemiştir. Bunun yanı sıra suç ortaklığı erkekliğin, hegemonik erkekliğin pasif versiyonu olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Connell’e göre suç ortağı erkeklikler, incelikleri olan ve sınırları dikkatlice çizilmiş bir grup olarak evlilik, aile ve toplumsal ilişkilerde sınırlı otoriteye sahiptir ve kadınlarla geniş uzlaşmalar içermektedir (Connell, 2019: 154). Dolayısıyla suç ortağı erkeklikler, hem ataerkil düzenden çıkar elde ederek kadınların bağımlı kılınmasından yarar sağlayan hem de kadınlarla uzlaşma içinde olan sorumluluk sahibi bir eş, baba ve evlat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Swain’e göre suç ortağı erkeklikler, hegemonik erkekliği taklit eden ve hegemonik kalıpların çoğunluğu karşılayan sınıftır. Fakat hegemonik erkekliğe karşı meydan okuma girişiminde bulunmaz. Hegemonik erkekliklerle etkileşim içerisinde olduğu halde liderliği amaçlamaz yalnızca sağlandığı avantajlardan faydalanır (Swain, 2006: 339). Hearn’e göre ise suç ortağı erkeklik en hegemonik erkeklik

temsili olarak erkekliğin inşasında merkezi konumdadır. Bu nedenle hegemonik erkekliğin iktidar kadrolarında yer edinmemektedir. Hegemonik erkekliği kültürel olarak temsil edenler, iktidar kadrolarında olmayan farklı erkeklerdir (Hearn 2004: 58-61).

Eckstein (2010) ve Lynch (1997), suç ortağı erkeklik temsiline yer vermiş ve bu erkeklik temsili karşısında ‘protesto erkeklik’ (protest masculinity) kavramını tanımlamıştır. Eckstein’e göre suç ortağı erkeklik, sessiz kalarak ya da açıkça onaylayarak hegemonyayı destekleyen ve çıkar elde eden taraf iken; protesto erkeklik, suç ortağı erkekliğin aksine cinsiyetlendirilmiş kimlik rollerine meydan okuyan taraftır. Hegemonik olmayan insanlarda hegemonik erkekliği güçlendirebilmektedir. Suç ortaklığı erkeklik iktidara meydan okumaktan ziyade birlikte hareket ederek hegemonyadan faydalanmayı tercih etmektedir. Ayrıca heteroseksüelliğin ve homoseksüelliğin kontrol edici gücüdür (Eckstein, 2010: 64). Lynch’e göre ise suç ortağı erkeklik, akademik başarı ile bulunduğu alanda kurumsal güç elde eden sınıf iken protestocu erkeklik ise; şiddete başvuran ve otoriteden hazetmeyen erkekliktir. Suç ortağı erkeklik ile protestocu erkeklik sürekli mücadele içerisindedir. Suç ortağı erkeklik, protesto erkekliğe hem iş bölümü yoluyla hem de yasal değişikliklerle baskı uygular Dolayısıyla suç ortağı erkeklik, işçi sınıfında önceden egemen olan protestocu erkekliği erkekler arasındaki hiyerarşide kendisinden alta konumlandırma yetkisini elinde bulundurur (Lynch, 1997: 79).

Connell erkeklik tipolojisinde, hegemonik erkekliği ve ona bağımlı diğer erkeklikleri ortaya koymuş fakat hegemonik erkeklik temsiline karşı çıkan bir erkeklik temsili sunmamıştır. Bunun yanı sıra erkeklik teorisinde yer vermese de ‘muhalif erkeklik’ kavramından bahsetmiştir. Connell muhalif erkekliği, “*kadınlara karşı duyulan saygı ve ilgiyle, cinsiyetler konusundaki eşitlikçi görüşlerle, çocuklara duyulan yakınlıkla ve geleneksel rol şartlarının kesinlikle kadınsı olduğu bir gösteriş anlayışıyla da uyumlu*” (Connell, 2019: 202) bir erkeklik olarak tanımlamıştır. Belirgin sınırlara sahip bir erkeklik rolünün yerine getirilmesi olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Connell’e göre muhalif erkeklikler, konumlarını hegemonik erkeklik kalıplarına göre belirlemeyi tercih etmeyen erkekliklerdir. Fakat hegemonik erkekliğe karşı çıkış tercihi, bilinçli olarak yapılmamaktadır. Bu karşı

çıkışın nedeni muhalif erkeklerin maddi yetersizliklerinden, eğitim durumlarından, kötü yaşam koşullarından kaynaklanmaktadır (Connell, 2019: 198-202).

2.4.Marjinal Erkeklik

Connell, toplumsal cinsiyet sistemini oluşturan iktidar ilişkileri, üretim ilişkileri ve kateksisten hareketle hegemonik, madun ve suç ortağı erkeklikleri ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra toplumsal cinsiyet sisteminin, erkeklikler arasındaki ilişkileri açıklamada tek başına yeterli olmadığını ileri sürerek sınıf, ırk, etnisite gibi yapıların toplumsal cinsiyetle arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Toplumsal cinsiyetin farklı yapılarla ilişkisinin ele alınmasının gerekliliğini ise şu şekilde ifade etmiştir: “...Hegemonya, madunluk ve suç ortaklığı toplumsal cinsiyet düzeni dâhilinde kurulan ilişkilerdir. Toplumsal cinsiyetin sınıf, ırk gibi diğer yapılarla etkileşimi, erkeklikler arasında daha fazla ilişkiyi olanaklı kılar.” (Connell, 2019: 155).

Connell, “sınıf ve ırkın cinsiyetle kesişmesi sonucu ortaya çıkan erkekler arasındaki ilişkileri karakterize etmek” (Schippers, 2007: 88) amacıyla marjinal erkeklik temsilini öne sürmüştür. Dolayısıyla hegemonik, madun ve suç ortağı erkekliği toplumsal cinsiyet sistemi çerçevesinde incelerken; marjinal erkekliği, toplumsal cinsiyetin sınıf, ırk ve etnisiteyle ilişkisinden üzerinden ortaya koymuştur.

Marjinal erkeklikler “sınıf, etnisite, engellilik durumu gibi toplumsal cinsiyet dışında kalan ancak toplumsal konumlanışı hakkında bilgi veren özellikleri itibariyle standardın (veya “idealin”) dışında olup “marjinal” olarak nitelendirilebilecek bütün erkeklikler” (Sığın ve Canatan, 2018: 169) olarak tanımlanabilir. Marjinal erkeklikler, doğal olmayan erkeklik olarak sunulup ideal hegemonik kalıpların üretiminde kullanılır ve ideal erkekliğin doğal görünümde olmasına katkıda bulunur (Phillips, 2005: 220). Beyaz hegemonik erkekliğin üretiminde, siyah erkekler görev alırken; orta sınıf hegemonik erkekliğin üretiminde ise işçi sınıfı erkekler rol almaktadır (Connell, 2019: 155).

Kendini doğal olarak sunan hegemonik erkeklik, doğala uymadığı ileri sürülen marjinal erkekliği tehdit oluşturduğu gerekçesiyle ötekileştirir (Cheng, 1999:301). Hegemonik ve marjinal erkeklik arasındaki farklılıklar, gerçek farklılıklardan ziyade

konumlarındaki farklılıklar sebebiyle ortaya çıkar ve bu farklılıklar doğalmış gibi bir görünüm elde eder (Hirose ve Pih, 2010: 205).

Connell'e göre "*marjinalleştirme daima hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesiyle bağlantılıdır.*" (Connell, 2019: 156). Connell'in "*hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesi*" ifadesiyle kastettiği şey, hegemonik erkekliğin simgesi haline gelen/getirilen marjinal erkekliklerdir. Connell (2019), siyahî ya da farklı etnik kökenlere sahip belli başlı erkeklerin, hegemonik erkekliğin yetkilendirmesiyle nasıl popüler hale getirildiğinden bahsetmiştir. Ayrıca marjinal erkekliğin yetkilendirilmesinin madun erkeklikler içinde geçerli olabileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle siyahî, homoseksüel ya da farklı etnik kökene sahip erkeklerin şöhret sahibi insanlar haline getirilerek yetkilendirildiğini söylemiş ancak marjinal erkekliklerin ünlü olmalarının bireysel avantaj sağlamaktan öteye geçmediğinin altını çizmiştir (Connell, 2019:156). Dolayısıyla yetkilendirilme, ötekileştirmenin izlerinin örtülmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.

Connell'e göre hegemonik ve marjinal erkeklikler, sabit bir kişilik tipinden ziyade tarihsel süreç içerisinde değişim gösteren ve mevcut koşullara göre tekrar üretilen erkekliklerdir (Connell, 2019: 157). Ancak hegemonyanın, tarihsel süreç boyunca nasıl değişim gösterdiğine yönelik soruların cevapsız kalması, erkeklikler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi tartışmalı hale getirir. Connell, hiyerarşik ilişkide hegemonik erkekliği en üst konuma, madun erkekliği en alt konuma yerleştirse de suç ortağı erkeklik ve marjinal erkeklik temsillerinin erkeklikler arası hiyerarşide yeri belirsizdir.

Connell'in yaklaşımındaki bir diğer belirsizlik madun ve marjinal erkeklik temsilleri arasındaki ayırmadır. Connell, madun ve marjinal erkeklikleri farklı iki erkeklik temsili olarak sunmuştur. Fakat yaklaşımında, her iki erkeklik temsilini hegemonik erkeklikler tarafından ikincil konuma itilen erkeklikler olarak birlikte ele almıştır. Söz konusu erkeklik temsillerini birbiriyle örtüşen ifadelerle açıklamıştır. Bu durum madun ve marjinal erkeklik temsilleri yönelik net bir ayırım yapılabilmesini konusunda yetersizliğe yol açmıştır.

Connell, erkeklik temsilleri arasında dinamik bir ilişki olduğunu vurgulamasına rağmen erkeklik tipolojisinde hegemonik erkekliğe meydan okuyacak erkeklik temsiline yer vermediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Örneğin; Tabar, Noble ve

Poynting (2010) ve Lusher ve Robins (2009) hegemonik erkeklığe direniş gösterecek erkeklık temsilinin belirsizlik içerdiği eleştirisinde bulunarak Connell'in yaklaşımının yetersiz olduğunu ileri sürmüştür.

Tabar, Noble ve Poynting (2010) ötekileştirilen erkeklıkların hegemonyaya baş kaldırma mücadelesini incelemiştir. Ötekileştirilen sınıf, ırk ve etnisitenin mücadelesini ifade etmek amacıyla 'protesto erkeklık' (protest masculinity) kavramı kullanmıştır. Tabar, Noble ve Poynting'e göre protesto erkeklıklar, hem hegemonyaya hem de kendi grupları içerisinde tahakkümü benimseyenlere meydan okumaktadır. Protestocu kimliğin müzakere yolunu seçmesi, meydan okuyan erkeklere saygı görmenin yollarını açmaktadır (Tabar ve diğerleri, 2010: 82;137).

Lusher ve Robins (2009) ise meydan okuma potansiyeli taşıyan erkeklıkları Connell'in erkeklık teorisi çerçevesinde ele almıştır. Lusher ve Robins'e göre marjinal erkeklıklar, hegemonyaya karşı meydan okuma potansiyeli taşıyan erkeklıklardir. Marjinal erkeklıklerde meydan okuma belirli ideolojiler aracılığıyla olabileceği gibi egemen sistemi aşmaya yönelik de olabilmektedir (Lusher ve Robins, 2009: 404).

Diğer taraftan Messerschmidt (2004) ve Demetriou (2001), Connell'in erkeklık teorisini yetersiz olduğunu gerekçesiyle eleştirmiştir. Messerschmidt göre Connell'in erkeklık tipolojisinde yalnızca erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisine odaklanarak kadınları göz ardı etmektedir. Erkeklıkları yalnızca erkekler inşa etmemekte kadınlar da bu süreçlerde rol oynamaktadır. Ayrıca erkekler arasındaki baskı süreçleri, erkeklıkları inşa eden kadınlar arasında da görülebilmektedir (Messerschmidt, 2004). Demetriou'ya göre ise Connell, hegemonik erkeklikle hegemonik olmayan diğer erkeklıkları arasındaki ilişkiyi tek yönlü açıklamaktadır. Gramsci, egemen sınıf ve yönetilen grupların karşılıklı etkileşimini içeren diyalektik bir süreci ortaya koyarken Connell, 'elitist' bir anlayışla, ikincil ve dışlanmış erkeklıkların hegemonik modelin inşası üzerinde hiçbir etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır (Demetriou, 2001: 345).

Swain (2006) ve Buschmeyer (2013) ise hem Connell'in erkeklık teorisini yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirmiş hem de yeni erkeklık kavramları ortaya koymuştur. Swain (2006) çalışmasında, 'kişiselleştirilmiş erkeklık' (personalized masculinity) kavramını ortaya koyarak benzer şeylere ilgi duyan, sayıca az, herhangi

bir liderleri olmayan erkeklikleri açıklamaya çalışmıştır. Swain'e göre kişiselleştirilmiş erkeklik, hegemonik erkekliğe yönelik meydan okumayı amaç edinmeyen bu nedenle tehdit teşkil etmediği için kabul gören erkeklik biçimidir. Ataerkil tahakkümden kazanç elde etmelerine rağmen kadınları ya da hegemonik olmayan diğer erkekleri bağımlı kılma ihtiyacı duymazlar (Swain, 2006: 341-342).

Buschmeyer (2013) ise çalışmasında erkek anaokulu öğretmenlerinin çocuklara rol model olmalarından yola çıkmıştır. Buradan hareketle 'alternatif erkeklik' (alternative masculinity) kavramını açıklamıştır. Buschmeyer'e göre alternatif erkeklik, rol model olduğunda cinsiyeti hakkında söylemlerde bulunma ihtiyacı hissetmeyen, hegemonik sınıflandırmanın dâhil olduğu sistem içerisinde değerlendirilen, hegemonyayı sorgulayan ve değiştirme potansiyelini taşıyan erkekliktir (Buschmeyer, 2013: 299-305).

Connell erkeklik tipolojisinde farklı erkeklik temsillerini ortaya koyarak ikincil konuma itilen erkekliklere dikkat çekmeyi amaçlamıştır. Ancak hegemonik erkeklik temsili, madun erkeklik, suç ortağı erkeklik ve marjinal erkeklikten daha fazla dikkat çekmiştir. Bu nedenle hegemonik erkeklik temsili, erkeklik çalışmalarının odak noktası haline gelerek daha fazla incelenme alanı bulmuştur. Hegemonik erkekliğin daha fazla inceleme alanı bulması, tahakkümüne maruz kalan erkekliklerin erkeklik çalışmalarında da ikincil konumda bırakılmasına ve yapılan eleştirilerin hegemonik erkeklik temsili üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Connell, Messerschmidt ile birlikte *Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept* [Hegemonik Erkeklik: Kavramı Yeniden Düşünmek] adlı çalışmada yapılan eleştirileri yanıtlama ve erkeklik teorisini yeniden formüle etme yoluna gitmiştir. Yeni formülde, çıkarılması ve yeniden düzenlenmesi gereken alanları göstermiştir. Hegemonik erkeklik kavramını, 'cinsiyet hiyerarşisi' (gender hierarchy), 'sosyal düzenleme süreci' (the process of social embodiment), 'erkekliklerin dinamikleri' (the dynamics of masculinities) ve 'erkeksi konfigürasyonların coğrafyası' (the geography of masculine configurations) olmak üzere dört alanda yeniden formüle etmiştir.

Hegemonik erkekliğin yeniden formülünde düzenleme yoluna gidilen ilk alan 'cinsiyet hiyerarşisi' olmuştur. Connell, erkeklik tipolojisinde farklı erkeklikleri ortaya koymayı amaçladığı için erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisinden hareket

etmiştir. Fakat hegemonik erkeklik üzerine yapılan çalışmalar yalnızca erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisine odaklanılmasının yeterli olmadığını göstermiştir. Yapılan eleştiriler doğrultusunda Connell, erkeklik teorisinin yeni formülünde hegemonik erkeklik kavramının, kadınların ve erkeklerin tarihsel etkileşimlerine daha fazla dikkat edildiği daha bütüncül bir cinsiyet hiyerarşisi anlayışını içermesi gerektiğini öne sürmüştür (Connell ve Messerschmidt, 2005: 848).

Connell, ‘erkeksi konfigürasyonların coğrafyası’ alanında ise hegemonik erkeklik biçimlerini sınıflandırma yoluna gitmiştir. ‘Yerel’, ‘bölgesel’ ve ‘küresel’ olmak üzere üç hegemonik erkeklik biçimi ortaya koymuştur. Yerel hegemonik erkeklik, aile ve küçük toplulukların etkileşimlerinden hareketle inşa edilirken; bölgesel hegemonik erkeklik kültür ya da ulus düzeyinde inşa edilmiştir. Küresel hegemonik erkeklik ise medya ve küresel siyaset gibi ulus ötesi alanlarda inşa edilmiştir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 849).

Yeniden formülün bir diğer ayağı olan ‘sosyal düzenleme süreci’ alanında, erkek bedenlerinin hegemonik erkeklikler üzerindeki etkisinin altını çizmiştir. Hegemonik erkeklik değerleri, dönemsel ve coğrafi açıdan farklılık gösterse de erkek bedeninin hegemonik erkeklığı temsil etmede vazgeçilmez olduğunu şu şekilde belirtmiştir: “*Bedenler, sosyal süreçlere teorisinin genellikle izin verdiği kadar aktif, daha yakından ve daha karmaşık bir şekilde katılır. Bedenler, sosyal davranış kurslarını tanımlayarak sosyal eyleme katılırlar.*” (Connell ve Messerschmidt, 2005: 851).

Erkekliklerin dinamizmi, orijinal formülde vurgulanan ve yeni formülde altı çizilen bir diğer alandır. Connell ve Messerschmidt’e (2005) göre hegemonik erkeklığın tanımlanması ve kullanılmasında tutarsızlık olduğuna dair eleştiriler, erkekliklerin tarihsel değişimlere açık olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Erkeklikler değişime açık uygulama biçimi olarak iktidarda istikrarlı olduğu süreçte veya değişen koşullarda, krizleri yöneterek hegemonyayı yeniden kurmayı başarabildiği ölçüde hegemoniktir. Dolayısıyla değişen koşullara ayak uyduramayan bir erkeklik yerini başka bir erkeklik versiyonuna bırakmak zorunda kalabilir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 852-853).

Diğer taraftan Connell, erkeklik teorisinin yeni formülünde muhalif erkeklığe tekrar değinmiştir. Egemen hegemonik erkeklikler sunulan ideal erkeklik profili ve

sermaye üzerindeki hâkimiyetleri aracılığıyla devamlılığını sağlamaya çalışırken ikincil konuma itilen muhalif erkeklikler, stratejiler belirleyerek yeni mekanizmalar üretir (Coles, 2009: 36). Connell, erkeklik teorisinin orijinal formülünde meydan okuyan erkekliklerde bilinçsiz bir profil çizerken daha sonra yapılan çalışmalar bilinçli muhalif erkeklikleri ortaya koymuştur. Connell, erkeklik teorisinin yeni formülünde, hegemonik erkeklığe direnme potansiyeli taşıyan grubun marjinal erkeklikler olduğunu belirterek meydan okuyacak grubun belirsizlik içerdiğine yönelik getirilen eleştirilere cevap vermiştir. Connell ve Messerschmidt' e göre meydan okuma potansiyeli, marjinal erkekliklerin muhalif erkekliklerinden kaynaklanmakta ve muhalif grubun şiddet kullanılarak değil; toplumsal cinsiyet düzenine katılmaları sağlanarak bastırılması gerekmektedir (Connell ve Messerschmidt, 2005: 847).

Sonuç olarak Connell'in yaklaşımı, birçok araştırmaya konu olarak eleştiriye tabi tutulsa da erkeklik çalışmalarının gelişimi açısından önemli yer tutmaktadır. Connell, farklı erkeklikler fikrinden hareketle erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiye toplumsal cinsiyet bağlamında bir çerçeve sunmaktadır. Connell erkeklik tipolojisinde, hegemonya, madunlaştırma, suç ortaklığı, marjinalleştirme ilişkilerinden hareket ederek ataerkil düzenden farklı kazançlar elde eden erkeklikleri sınıflandırmaktadır. Böylece Connell, hegemonik erkeklığın ikincil konuma ittiği suç ortağı erkeklik, madun erkeklik, marjinal erkeklik temsillerini ortaya koymaktadır. Bu nedenle tezde Halide Edip Adıvar'ın romanlarında yer alan farklı erkeklikleri ortaya koymak ve erkeklik çalışmalarına katkı sağlamak amacıyla Connell'in yaklaşımından hareket edilecektir.

,

İKİNCİ BÖLÜM

HALİDE EDİP ADIVAR'IN HAYATI VE DÜNYA GÖRÜŞÜ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dünyaya gelen Halide Edip, Meşrutiyet, Mütareke, Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı ve çok partili yaşam gibi birçok toplumsal kırılmanın gerçekleştiği bir dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla mücadelenin ve çatışmanın hâkim olduğu bir sürece şahitlik etmiş ve geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecini deneyimlemiştir. Halide Edip'in yetişme tarzıyla ve aldığı eğitimlerle şekillenen düşünce yapısı, böylesine zor bir süreçte yaşanan toplumsal gelişmelere kayıtsız kalmasını engellemiştir. Hem yazın alanında hem de sahada aktif bir şekilde yer alarak toplumsal ve siyasal meselelere yönelik tartışmalara katılmıştır. Çeşitli dergi ve gazetelerdeki yazıları, eserleri, faaliyetleri ve konferanslarıyla dönem sorunlarına dair düşüncelerini ortaya koymuştur. Kadınların özgürlük hareketini destekleyen yazılar kaleme alarak ve çoğunluğun onayladığı siyasal meselelere dahi karşı çıkabilme cesaretini göstererek muhalif bir politik duruş sergilemiştir. Böylelikle hem yurt içinde hem de yurt dışında adından söz ettiren bir Türk kadını olarak yer almıştır.

Halide Edip bir taraftan kadının eğitimi, hürriyeti, çalışma hayatı, sosyal statüsü vb. kadınlarla ilgili meseleleri tartışırken feminist hareketi destekleyen bir tavır gösterirmiş; diğer taraftan Batı feminizminden farklılaşan yazılar kaleme almıştır. Ermeni Tehcirine karşı çıkıp Amerikan mandasını destekleyen mektup yazarken, Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte hem cephe gerisinde hem de cephede fiilen yer almıştır. Halide Edip'in birbiriyle çelişen düşünceler benimsemesi ve hareketler sergilemesi tartışmalı bir isim olarak tarihte yer almasına yol açmıştır. Özellikle Amerikan mandasına yönelik düşünceleri günümüzde dahi Halide Edip'e ilişkin uzlaşmaya varılamayan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

Halide Edip her ne kadar tartışmalı bir isim olsa da ilkler söz konusu olduğunda adının sıklıkla anılması, sıradan bir kadın olmadığını gözler önüne sermektedir. Öyle ki Halide Edip *“ilk Amerikan Koleji mezunu genç kız olduğu gibi, ilk kadın hatibimizdir. Cumhuriyet devrimizin ilk kadın romancısıdır, ilk kadın profesörümüzdür. Her halde, cepheden cepheye koşan entelektüel ilk Türk*

kadınıdır.” (Göze 2003: 5). Ayrıca Halide Edip’in farklı edebi türde yazılar kaleme alması, dönemin toplumsal ve siyasal sorunlarına karşı sessiz kalmaması, akademisyenlik ve milletvekilliği yapıp farklı alanlarda da görev alması yazar, feminist, gazeteci, siyasetçi, eğitimci ve reformcu gibi farklı kimliklerle tanımlanan biri haline gelmesine yol açmıştır. Tezin bu bölümünde öncelikle Halide Edip’in biyografisi ve düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olan unsurlar ortaya konulacaktır. Ardından kaleme aldığı yazılar, yer aldığı faaliyetler ve yaptığı konuşmalardan hareketle politik duruşuna yer verilecektir. Sonrasında ise feminizme, cinsiyet meselelerine ve kadın erkek ilişkilerine bakış açısı incelenecektir.

1. DÜŞÜNCE YAPISINI ŞEKİLLENDİREN UNSURLAR

Halide Edip 1884 yılında İstanbul’da doğmuştur. Küçük yaşta annesini kaybetmiş, babası ve anneannesinin himayesinde yetişmiştir. 1893 yılında Üsküdar Amerikan Koleji’ne başlamış fakat padişah II. Abdülhamit’in Müslüman çocukların yabancı okullarda eğitim almasını uygun bulmamasından ötürü okuluna ara vermek zorunda kalmıştır. Evde bulunduğu süre zarfında Arapça, İngilizce ve müzik dersleri almış, 1899 yılında Amerikan Koleji’ne geri dönmüştür. Evdeki özel öğrenimini Türkçe, edebiyat, Fransızca ve matematik dersleri alarak kolej yıllarında da devam ettirmiştir. 1901 yılında kolejden mezun olduktan kısa süre sonra Salih Zeki ile evlenmiş, bu evliliğinden Ayetullah ve Hasan Hikmetullah Togo adında iki oğlu olmuştur.

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte yazın hayatına giren Halide Edip, 1908 yılında *Tanin* gazetesinde ilk yazısını çıkarmıştır. Toplumsal ve siyasal meselelere yönelik muhalif yazıları, 31 Mart ayaklanmasında arananlar listesinde yer almasına yol açmıştır. Yaşanan hadise nedeniyle Mısır’a, ardından dostu Isabel Fry’ın daveti üzerine de İngiltere’ye gitmiştir. 1909 yılında yurda döndükten sonra eğitimin öneminin vurgulandığı makaleler ve farklı edebi türde yazılar kaleme almaya başlamıştır. Aynı yıl, Maarif Nezareti Müsteşarı Sait Bey, ‘Dârü’l-Muallimât’ (Kız Öğretmen Okulu) için rapor hazırlamasını teklif etmiş ve bu teklifle öğretmenliği de deneyimlemiştir.

Salih Zeki’nin ikinci bir evlilik yapma isteği üzerine 1910 yılında Salih Zeki’den boşanmıştır. 1911 yılında İngiltere’ye gitmiş, Balkan Savaşları’nın

başlaması üzerine yurda geri dönmüştür. Türkçülük ideolojisi çerçevesinde faaliyet gösteren ve dönemin önemli cemiyetlerinden biri olan Türk Ocağı'nda görev almış ve *Türk Yurdu* dergisinde yazmaya başlamıştır. 1909 yılında Osmanlı kadınları tarafından kurulan Teâlî-i Nisvan Cemiyeti'ni, askerlere yardımcı olabilmesi amacıyla teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Yaralı askerlerin kurtuluşu için yardım eden kadınlar arasında yer almış; bir yanda da Evkaf okullarında müfettişlik yaparak eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. 1916 yılında Osmanlı valisi Cemal Paşa'nın daveti üzerine Suriye'ye gitmiş ve Beyrut ve Şam'daki okullarda incelemeler yapmıştır. Yurda dönmesinin ardından Cemal Paşa'nın daveti üzerine tekrar Suriye'ye giderek yetim çocuklarla ilgili çalışmalarda bulunmuş ve 1918 yılında geri dönmüştür. 1917 yılında babası Mehmet Edip Bey'e verdiği vekâletle Dr. Adnan Adıvar ile evlenerek ikinci evliliğini yapmıştır. 1919'da İstanbul Üniversitesi'nin ilk kadın profesörü olmuştur.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan bağımsızlık mitinglerinde kürsüde konuşmalar yaparak ön saflarda yer almıştır. Sultanahmet Meydanı'ndaki konuşmasında inançlı ve kararlı duruşu ve bir kadın olarak halkı harekete geçiren etkileyici üslubuyla adından söz ettirmiştir. 10 Ağustos 1919 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'e hitaben kaleme aldığı mektupta sınırların korunması için çözüm olarak Amerikan mandasını önermiştir. Fakat Eylül 1919'da İstanbul'un işgal edilmesi üzerine Anadolu'ya giderek Milli Mücadele'ye katılmıştır. Milli Mücadele döneminde hem cephe gerisinde hem de cephede fiilen yer almıştır. Sakarya Savaşı'nda onbaşı rütbesine hak görülmüş ve Kurtuluş Savaşı'ndaki katkıları dolayısıyla İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

1924 yılında eşi Adnan Adıvar ile birlikte yurtdışına gitmiş ve sırasıyla Fransa, İngiltere, Amerika ve Hindistan'da konferanslar vermiştir. Yurt dışında bulunduğu süre zarfında yazılar kaleme almaya devam etmiş ve 1939 yılında Türkiye'ye dönmüştür. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü olarak görev yapmıştır. 1950 yılında İzmir bağımsız milletvekili seçilmiş ve 1954 yılında milletvekilliğinden ayrılarak profesörlüğe geri dönmüştür. Siyasi kariyerini sonlandırmasının ardından yazın hayatına devam eden Halide Edip 1964 yılında vefat etmiştir.

Halide Edip'in biyografisine bakıldığında yaşamı boyunca hem yazın alanında hem de sahada aktif rol aldığı görülmektedir. Halide Edip'in düşünce yapısı, toplumsal kırılmaların yaşandığı böylesine zor bir süreçte pasif kalmayı reddetmesinde önemli yer tutmaktadır. Düşünce yapısının nasıl şekillendiğine bakıldığında ise yetişme tarzının, okuduğu okulun ve aldığı özel derslerin önemli yer tuttuğu görülmektedir. Halide Edip'in batı kültürünü benimseyen babası ve geleneklerine bağlı anneannesinin yanında yetişmesi Doğu ve Batı kültürünün etkisiyle büyümesine yol açmıştır. Babası Mehmet Edip Bey'in İngiliz terbiyesine hayranlığı giyim ve beslenme alışkanlıklarıyla yaşatlarından farklılaşan bir yetişme tarzına sahip olmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra, anneannesinin yanında bulunduğu süre zarfında İslam dininin gelenekleriyle yakından alakadar olması dini konulara yönelik bakış açısını etkilemiştir.

Halide Edip'in "*feminizmin gelişmeye başladığı ve ülkenin ilk kadın entelektüellerinin yetiştiği*" (Özpala, 2017: 107), farklı milletten öğrencilere eğitim hizmeti veren, çeşitli kültürden ve branştan birçok kişinin konferanslarına ev sahipliği yapan ve sosyal faaliyetlere önem veren Üsküdar Amerikan Koleji'nde eğitim görmesi, düşünce yapısının şekillenmesinde etkili olan diğer bir unsurdur. Halide Edip'in böyle bir okulda okuması farklı dünyalara yakından bakabilmesine ve yeni fikirlere açık bir şekilde yetişmesine imkân sağlamıştır. Ayrıca kolej sayesinde sürekli iletişim halinde olduğu yabancı dostlar edinmiş, ilerleyen yıllarda bu dostları aracılığıyla yurtdışında çeşitli konferanslara katılabilmıştır. Kolejin Halide Edip üzerindeki etkisini yazarın 1908 yılında kaleme aldığı *Bir Dost Çehresi Etrafında Amerikan Koleji* başlıklı yazısında görmek mümkündür. Halide Edip Amerikan Koleji'nden bahsettiği bu yazıda, "*ülkeyi kesif sislerin örttüğü günlerde, dünyanın hürriyetten mahrum bu köşesini aydınlatmak için en güzel senelerini heba eden, kendisine geniş fikirlerin kapısını açan kadınlara, öğretmenlere*" (Çalışlar, 2010: 55) seslenmekte ve onlara teşekkür etmektedir.

Halide Edip'in okul haricinde, dönemin ünlü isimleri Rıza Tevfik ve Salih Zeki'den aldığı dersler, hayata karşı bakış açısını besleyen diğer kaynaklardır. Rıza Tevfik'in mistik eğilimlerine karşı Salih Zeki'nin pozitivist anlayış benimsemesi Halide Edip'in soyut dünyadan somut dünyaya evrilen bir bakış açısı kazanmasına yol açmıştır. Anılarını kaleme aldığı *Mor Salkımlı* anı kitabında bu düşünürlerin

kendi üzerinde etkisini şöyle ifade etmektedir: “*Tabiidir ki, o bana, Rıza Tevfik Hoca’dan daha fazla ve yeni bir dünya görüşü açmıştı. Hâlbuki ben, o günlerde fikir itibarıyla daha fazla mistik ve ruhî tesirlere tâbi idim. Salih Zeki Hoca benim tabii temayülümün ifratının önüne geçti ve fikrî tekâmülümü ayarladı.*” (Adıvar, 1996: 132).

Halide Edip’in ailesinden milli bilincini geliştirecek hikâyeler dinlerken okulu aracılığıyla farklı kültürlerle hâkim olması, Doğu- Batı sentezini içeren bir anlayışa ulaşmasına olanak tanımıştır. Enginün, yetişme tarzının Halide Edip üzerindeki etkisini ve onun Doğu- Batı sentezini içeren bir anlayışı benimsediğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Halide Edib evinde sağlam bir din terbiyesi almış ve milli kültürün asırlar boyu içine sindiği masalları, hikâyeleri dinleyerek büyümüştür. Bundan dolaydır ki, o, misyonerlerle karşılaştığında tıpkı Ziya Gökalp’in özlemine çektiği senteze ulaşır. Halide Edib gördüğü değişik ortamda, daima yabancılarla birlikte bulunduğu için milli şuuru gelişir. Osmanlı ve Avrupa taklidi olmayan bir yaşayış şeklini yakından görür ve tanır. Halide Edib, bütün ömrü boyunca, yabancı kültürlerde ve yaşayışlarda daima kendi milli kültürü ile karşılaştırmalara yapar ve yabancı kültürlerde gördüğü her değer için bizdeki mukabilini arar.” (Enginün, 1986: 11)

2. POLİTİK DURUŞU, SİYASİ FAALİYETLERİ VE TOPLUMSAL YAZILARI

1908 devrimi, kadınların toplumda görünürlük kazanma mücadelesinde kırılma noktalarından birini oluşturmaktadır. II. Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte kadın haklarını savunan dergiler çoğalmış ve kadın yazarların imzaları, dergilerin yanı sıra günlük gazetelerde de görülmeye başlamıştır. Bu dönem, Halide Edip için de bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Meşrutiyetin ilanından sonra 1 Ağustos 1908’de *Tanin* gazetesinde kaleme aldığı yazıyla birlikte yazın alanına girmiş ve böylece yazarlık serüveni başlamıştır. Halide Edip’in ilk yazısı “*artık ailesinin erkeklerini tehlikede görmeyecek ve vatana, millete Meşrutiyet’i hediye eden “padişah”, “ordu” ve bir “milli bayram” gününe sahip olacağına inanan bir kadın ve annenin ağzından söylenen mensur bir naziredir. Kadınlar çocuklarına insanlık, vatan ve hürriyeti öğreteceklerdir.*” (Enginün, 1995: 44).

Halide Edip, ilk makalesinden itibaren kaleme aldığı farklı edebi türdeki yazılarında ve yaptığı konuşmalarda özellikle eğitim ve özgürlük meseleleri üzerinde durmuştur. İdeal bir eğitimin neden ve nasıl olması gerektiğinin altını çizen yazar, bilinçli millet düşüncesini barındıran bir eğitim anlayışı benimsemiştir. Çocukların vatanlarına bağlı, bilinçli bir birey olarak yetişebilmeleri için milli değerleri sanat yoluyla öğrendikleri ideal bir iyi eğitim sistemine sahip olunması gerektiğini ortaya koymuştur. Enginün, Halide Edip'in çocukların eğitimine yönelik düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Halide Edib, Allah'ı, tabiatı, insanları, refahı, güzelliği, çalışmayı ve sadece vatani sevmeye sevk edecek şiirleri ayırmalı ve yalnız onları çocuklara” öğretmeli görüşündedir. Böylece çocuklar milleti yükseltecek temel değerleri, güzel sanatkar vasıtasıyla öğrenir ve zamanı gelince, vatan için gösterişsiz bir tarzda canlarını feda etmesini bilirler.” (Enginün, 1986:15)

Halide Edip, savunuculuğunu yaptığı özgürlük fikri doğrultusunda kadınların hürriyet ve toplumda görünürlük kazanma mücadelesinde yer almıştır. Bir nevi kadınların sözcülüğünü yaparak çeşitli dergi ve gazetelerde kaleme aldığı muhalif yazılarla ses getirmiştir. Halide Edip'in yazıları, yaşadığı coğrafyayla sınırlı kalmamış, 1908 yılında İngiliz *The Nation* dergisinde *Türk Kadınının Geleceği* başlıklı yazısını kaleme alarak büyük ilgi görmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınların durumunu anlattığı bu yazıda, kadınların eğitim ve çalışma hakkı istediklerini, eşleriyle birlikte hareket edebilmek ve gelecek nesilleri eğitebilmek için bu isteği benimsediklerini ve dünya kadınlarının desteğini görmek istediğini belirtmektedir (Jenkins, 2008: 152). Halide Edip'in yurt içi yazılarının yanı sıra İngiltere gibi yurtdışı dergilerinde imzasının görülmesi, kadınların mücadelesindeki etkinliğini gözler önüne sermektedir.

“İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde aktif rol alan, günlük Tanin gazetesinde yazdığı yazılarla ve romanlarıyla ciddi bir üne kavuşan Halide Edip, değişim yanlıları tarafından bir kadın önderi olarak teşvik edilirken, muhalifler tarafından da ciddi tehditler” (Yılmaz, 2013: 121) almış fakat yazılarına devam etmiştir. Bunun yanı sıra kaleme aldığı yazılarıyla yetinmekle kalmamış, çeşitli faaliyetlerde yer alarak sahada fiilen bulunmaya başlamıştır. *“Kadınların ulusal geleneklerden vazgeçmeden bilimsel alanlarda yükselmesini amaçlayan” (Sancar, 2014: 97)* Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin başkanlığını yapmıştır. Savaş döneminde cemiyeti

teşkilatlandırıp yaralı askerlere yardım için hareket eden bir dernek olarak faaliyet göstermesi için çalışmıştır. Balkan Savaşları sonrasında artan milliyetçilik hareketlerinden etkilenmesinin ardından Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Hamdullah Suphi gibi dönemin etkili isimlerin yer aldığı Türk Ocağı çevresine girmiştir. Bu yeni çevre onun sahadaki aktif rolünün artarak devam etmesine yol açmıştır.

Halide Edip'in Ermenileri destekleyen olumlu düşünceleri, politik duruşunu gözler önüne seren önemli konulardan biridir. 1912 yılında *Türk Yurdu* dergisinde Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan, Ermenilere yönelik olumsuz ifadeler taşıyan yazıya karşı sessiz kalmamış, eleştirilerini yönelten bir yazı kaleme almıştır. Ardından 1915 yılında kalabalık bir salonda yaptığı konuşmayla çoğunluğun onayladığı Ermeni Tehcirine karşı çıkmıştır. Yaptığı konuşmalar ve kaleme aldığı yazılar nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmasına rağmen 1919 yılında manda üzerine kaleme aldığı mektubunda, Ermenilerin bağımsızlığına ilişkin fikirlerine yer vermiştir. Halide Edip'in, çoğunluğu ortak paydada buluşturan Ermeni meselesine karşı çıkması, düşüncelerini hem yazılarında hem de konuşmalarında yüksek sesle dile getirmekten çekinmemesi ve tepki görmesine rağmen yazmaya devam etmesi muhalif duruşunu gözler önüne sermektedir.

Halide Edip cemiyet faaliyetlerine, 4 Aralık 1918 yılında kurulan Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde yer alarak devam etmiştir. Yaraman, Halide Edip'in Wilson Prensipleri Cemiyeti'nde görev almasını "*doğru ya da yanlış memleketin geleceğini tayin etmek üzere kurulmuş bir örgütte yer alması ve Cemiyet'in amaçlarını bağımsızlık hareketinin önderine tanıtmakla görevlendirilmesi dikkate değer bir gelişmedir*" (Yaraman, 2001: 123-124) şeklinde değerlendirmektedir.

Halide Edip bu döneme kadar farklı edebi türdeki yazılarında kadın meselelerini ele alırken 1919 yılında İzmir'in işgal edilmesi, hem toplumsal hem siyasal yaşamında bir dönüm noktası olmuştur. İzmir'in işgaliyle birlikte tek gayesinin vatanın kurtuluşu olduğu söyleyen yazar, *Türk'ün Ateşle İmtihan'ı* adlı anı kitabında düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir: "*İstiklâl Mücadelesi hissi bende bir çeşit kutsal bir cinnet halini almıştı. Artık şahıs olmaktan çıkmıştım. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar hiçbir şeyin önemi kalmamıştı. O tarihe kadar muhteşem milli deliliğin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım.*" (Adıvar, 2014: 27). Enginün, kadınların hürriyet arayışını ve ülkesinin bağımsızlığını savunan

Halide Edip'in özgürlük anlayışını “ferdi hürriyet ve buna bağlı olarak, bağımsızlıklarına sahip milletlerin idarecilerini serbestçe seçebilme hürriyeti, yani demokrasidir.” (Enginün, 1995: 459) şeklinde değerlendirmektedir.

İşgal nedeniyle İstanbul'da başlayan protesto mitingleri, Halide Edip'in politik duruşunu gözler önüne seren hadiselerden bir diğeridir. Halide Edip, kürsüde yaptığı konuşmalarla adından söz ettirmiş, Fatih, Üsküdar ve Kadıköy mitinglerinin ardından Sultanahmet Meydanı'nda yaptığı konuşmayla efsaneleşmiştir. Sertel, Sultanahmet mitingindeki atmosferden şöyle bahsetmektedir: “Halide Hanım konuşuyor. Halkın arasından hıçkırıklar duyuluyor. Hocalar, ikide bir minarelerde tekbir getiriyor, ilahiler söylüyorlar. Meydanı dolduran 200 bin kişi tek bir ses gibi tekbir getiriyor.” (Sertel, 1987: 28). Halide Edip'in “milletin kaderini artık erkeklerle birlikte elinde tutmaya kararlı Türk kadınının kamuoyunda etkisini ve kamuoyunu yönlendirebilme gücünün giderek erkekten farksızlaştığını göstermesi açısından önemli olan” (Yaraman, 2001: 115) Sultanahmet mitinginde “işgale karşı isyanın hatibi” (Çalışlar, 2010:171) olarak görülmüştür. Halide Edip'in mitinglerdeki konuşmalarının önemi, bu konuşmalarla milli mücadele ruhunu toplumsal bir harekete dönüştürebilmesinden kaynaklanmaktadır (Eker Ağır, 2019: 127). İnançlı ve kararlı duruşu, cesaret verici üslubuyla halk üzerinde ciddi bir etki oluşturabilmiştir. Öyle ki 1919 seçimlerinde kadınlar değil aday, oy bile kullanmazken erkek seçmenlerden hatırı sayılır sayıda oy alması destekçilerinin yalnızca kadınlar olmadığını göstermektedir.

Halide Edip, Mustafa Kemal Atatürk'e hitaben 10 Ağustos 1919 yılında manda üzerine kaleme aldığı mektupta sınırların korunması için çözüm olarak Amerikan mandasını önermiştir. Bu mektup daha sonra Halide Edip'in mandacı ithamına maruz kalmasına yol açmıştır. 1924 yılında bu iddialara karşı “ihtilal ve kurtuluşun başı olarak tanıdığı paşa hazretlerine onun talebi üzerine böyle bir mektup yazdığını, bu mektubun bir tehdit aracı olarak kullanılacak değerde olmadığını” (Çalışlar, 2010: 315) belirtmiş fakat bu durum 1927 yılında *Nutuk*'ta hain olarak nitelendirilmesini engellememiştir.

Halide Edip, aynı yıl *The Times* gazetesinde bir yazı yazarak mandacı olduğuna dair suçlamalara şu şekilde itiraz etmiştir:

“Bildirgeyi imzalayan ve savunanlardan biri olduğum doğrudur. Ama şu anda Gazi Paşa'nın yardımcısı olanlardan birçoğu da buna taraftardı. Aynı zamanda Gazi Paşa'nın son nutkunda ima ettiği gibi buna karşı çıktığı da doğru değildir. Wilson Cemiyeti'nin bildirisini, Türk sorununun kan dökülmeden çözümü olarak düşündüğü Türkiye'de ve özellikle Erzurum'da iyi bilinen bir husustur. Ancak Mustafa Kemal Paşa, tarihe ve siyasi olaylara istediği rengi verecek konumda olduğu için, Türkiye'den iddiasını düzeltecek bir ses çıkmayacaktır.” (aktaran Çalışlar, 2010: 346)

Halide Edip mandacı suçlamalarının ardından 1928 yılında *The Turkish Ordeal* adlı eserinde Milli Mücadele anılarını kaleme almış ve Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğine yönelik ağır ithamlarda bulunmuştur. Halide Edip, *Nutuk*'ta yazılanlara cevap niteliğinde olan bu kitabı 1962 yılında *Türk'ün Ateşle İmtihani* başlığıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Fakat Türkçe çeviri de eserin tamamına yer vermeyerek özellikle Mustafa Kemal'in olduğu kısımları çıkarmayı tercih etmiştir. İki anı kitabını karşılaştıran Hülya Adak'a göre Halide Edip, *Türk'ün Ateşle İmtihani*'nda Kurtuluş Savaşı'nı anlattığı ve Mustafa Kemal'i eleştirdiği kısımları çıkararak *The Turkish Ordeal*'daki lidere ve Türk tarihine yönelik muhalif tavrını Türkçe çeviride yansıtmamıştır (Adak, 2003).

The Turkish Ordeal'ın “sıra dışılığı, liderle çatışmaya giren, bu yüzden bütün hayatı değişen bir kadın yazar tarafından kaleme alınmış olmasıdır.” (Çalışlar, 2010: 348). Halide Edip'in mandacı ithamlarına karşı sessiz kalmaması hem yapılan suçlamaların doğruluğunu sorgulatmış hem de eleştiri dozunun ciddi ölçüde artmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Amerikan mandası meselesi üzerinde uzlaşamayan bir konu olarak yazarın tartışmalı bir isim haline gelmesine yol açmıştır. Öyle ki Halide Edip'in mandacı olup olmadığı meselesi, günümüzde halen daha tartışılmakta ve ciddi fikir ayrılıklarını barındırmaktadır.

Halide Edip'in Milli Mücadele'de zafer elde edilene kadar ki tavrı, çaresizlik halinde bile güzel geleceğe olan inancını hiçbir zaman kaybetmeyen biri olduğunu göstermektedir. 1920 yılında İstanbul'un işgali nedeniyle eşi Adnan Adıvar ile Anadolu'ya geçen Halide Edip, bu yolculukta kendilerine yardım eden bir çocuğun İngilizler tarafından işkence gördüğü haberini aldığı anda yaşadığı hissi şöyle anlatmaktadır: “Benim gözümden bir tek yaş akmadı. Çünkü daha, iyi günlere kavuşmadan önce, bir damla gözyaşı dökmemeye karar vermişim.” (Adıvar, 1985: 57).

Milli Mücadeleye duyduğu inançla Ankara’da yoğun bir çalışmanın içine giren Halide Edip, Anadolu Ajansı’nın faaliyetlerinde ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin yayın işlerinde yer almıştır. Milli mücadelenin haklılığını duyurmak ve halka yol göstermek için bildiriler hazırlamış, tercümanlık yapmış ve yabancı devlet yetkilileriyle iletişime geçen kişi olarak görev almıştır. Yaraman, Halide Edip’in çalışmalarında yoğun bir şekilde yer almasını “*hem bir lider hem bir örnek olarak Halide Edib’in Anadolu’ya geçtikten sonraki etkinlikleri, ev duvarlarını aşan Türk kadınının gelişen milli ve siyasal bilincini yansıtmayı açısından büyük önem taşımaktadır*” (Yaraman, 2001: 124) şeklinde değerlendirmektedir.

Halide Edip, cephe gerisinde mücadele etmeyi bir süre sonra yeterli görmeyip cepheye gitme isteğinde bulunmuş ve bir kadın olarak Milli Mücadele’de fiilen yer almıştır. Halide Edip’in Milli Mücadeleye duyduğu inanç, düzensiz ordunun başında bulunan Çerkes Ethem’in anılarını kaleme aldığı yazısında yer bulmaktadır. Bolu’daki isyanı bastırdıktan sonraya Ankara’ya giden Çerkes Ethem, karşılaştığı Halide Edip’ten şu şekilde söz etmektedir:

“...Sultanahmet Meydanı’ndaki mitinge öncülük etmiş olduğunu duymuştum ki, o zamandan beri kendisine karşı gıyaben hürmet beslemekteydim. Bu hürmetim Ankara’yı ziyaret ve kendisiyle konuştuktan sonra daha çok artmıştı. Bunun da nedeni, Ankara’da bulduğum moralsizliğe rağmen, o moralini sarsmamış, gelecekte emin bir halde idi.” (Çerkez Ethem, 1998: 43)

Halide Edip’in cephede yer alması ordudaki bir kesim erkekler tarafından tepki görmüş cinsiyeti nedeniyle eleştirilere ve ithamlara maruz kalmıştır. Bir kadın olarak cephede bulunmanın zorluklarını yaşasa bile inandığı mücadeleden vazgeçmemiştir. Buna rağmen Halide Edip’in ordudaki başarısı, yöneltilen eleştirilerde olduğu gibi kadınlığının, erkek askerler üzerinden değerlendirme yapılarak ortaya konmasında karşılık bulmuştur. Örneğin; İsmet İnönü ordudaki Halide Edip’i bir kadın olarak ele almakta ve cephedeki başarısını ordudaki erkek askerlerle karşılaştırarak şöyle ifade etmektedir:

“Muhabere meydanlarında birçok tetkiklere memur ettim ki, bu hususta fikir ve malumat itibarıyla yüksek bir seviyeye ihtiyaç olduğu kadar, gece gündüz at sırtında dolaşmak, yetersiz barınma ve sağlıklı şartları içinde yaşamak gerekiyordu. Halide Hanım bütün güçlükleri her nefer gibi tahammül etmiştir.

Velhasıl çok hizmet etmiş, kıymetli askerlerimden biridir.” (aktaran Çalışlar, 2010: 262)

Halide Edip’in bir kadın olarak cepheye gidip Milli Mücadele’de fiilen yer alması basında oldukça ses getiren gelişmelerden biri olmuştur. Kadın meselelerine dair muhalif fikirleri nedeniyle eleştirilen yazar, benzer durumu Milli Mücadele döneminde yaşamış, kendisini destekleyen yazılar olduğu gibi verdiği mücadeleyi küçümseyen birçok yazıyla karşılaşmıştır. Enginün, Halide Edip’in yer aldığı çalışmalar nedeniyle basında çıkan haberlerini şöyle ifade etmektedir:

“Bu tarihten itibaren Halide Edib hakkında hem İstanbul basınında hem de Avrupa ve Amerika basınında bol bol yazı yayımlanır. İstanbul’da milli harekete karşı olan basında Halide Edib’in, Ankara’daki-daha sonra buna cephedekiler de katılacaktır- faaliyetleri küçümsenmeye çalışılır ve alay konusu edilir. Avrupa ve Amerika basınında bir Türk kadınının milli mücadeleye katılması takdir ve merak uyandırır... Milli Mücadele döneminden önce Halide Edib yabancı basınında bir Türk feministi olarak gösterilmişti.” (Enginün, 1986: 25)

Ordudaki katkıları nedeniyle Sakarya Savaşı’nda onbaşı rütbesi alan ve İstiklal Madalyasıyla ödüllendirilen Halide Edip, bağımsızlık zaferinin siyasi ayağı olan mecliste kendisine yer bulamamıştır. Kadınların toplumda görünürlük kazanma mücadelesinde önemli bir yer tutan seçme ve seçilme hakkının 1923 yılında hazırlanan yeni seçim kanununda kabul görmemesi, yeni dönem siyasi hayata yönelik beklentilerinin düşmesine yol açmıştır. Cumhuriyet sonrası kadın hareketlerinde fiilen yer almamayı tercih etmiştir. Çalışlar, Halide Edip’in bu tercihini *“kadın kitlesinin taleplerinden daha fazlasına talipti, vekil ya da sefir olabilirdi. Bu yüzden Meclis’e, hükümete, Mustafa Kemal’e küsmüştü”* (Çalışlar, 2010: 297) şeklinde değerlendirmektedir. Diğer taraftan Halide Edip, Aile Hukuku Kararnamesine yönelik çıkan tartışmalarda kadınların oluşturduğu komisyona katılmasa bile düşüncelerini dile getirmekten kaçınmamıştır. 1924 yılında *Akşam* gazetesinde *Kadınlarımızın Maksadı Nedir* başlıklı yazı kaleme alarak fiilen tartışmalarda yer almasa bile feminist grupları desteklediğini belirtmiştir.

Halide Edip’in Meşrutiyet ve Milli Mücadele döneminde olduğu gibi Cumhuriyet’in ilanından sonra da sahada aktif olmak istemesi fakat mecliste kendisine yer bulamaması, eşi Adnan Adıvar ile birlikte 1925 yılında yurtdışına gitmesine yol açmıştır. Halide Edip’in sağlık sıkıntıları bu gidişin nedeni olarak

gösterilse bile bir kesim tarafından bu gidiş çaresizlik olarak yorumlanmaktadır. Yurtdışı yolculuğunu Halide Edip'in idealleri üzerinden değerlendiren Enginün ise düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: “*Milli Mücadele'den hemen sonra, Türkiye'de kendi hayalindeki demokrasiyi bulamayınca, taparcasına hayran olduğu Atatürk'e karşı koyup, Türkiye'den ayrılmak ve uzun yıllar dışarıda kalmak zorunda kalmasını idealinde yaşattığı demokrasi anlayışına bağlamak hatalı olmaz.*” (Enginün, 1995: 460).

14 yıllık yurtdışı deyiminde benimsediği aktif rolü devam ettiren Halide Edip, sırasıyla Fransa, İngiltere, Amerika ve Hindistan'da konferanslar vermiştir. Yaptığı konuşmalarla Türk kadınların hak arayış süreçlerini anlattığı gibi Türkiye'deki reformlara dair düşüncelerini de dile getirmekten kaçınmamıştır. Halide Edip'in yurtdışındaki çalışmaları, çeşitli dergi ve gazetelerde kaleme aldığı yazıları ve eserleri onun düşüncelerinden ödün vermeyen tavrını ortaya koymaktadır. 1939 yılında Türkiye'ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı Profesörü olarak görev yapmıştır. 1950 yılında İzmir bağımsız milletvekili adayı olarak çok önceden arzuladığı siyasi kariyere ulaşmak istemiş fakat bir dönemlik görevin ardından 1954 yılında milletvekilliğinden ayrılarak profesörlüğe geri dönmüştür.

1954 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı *Siyasi Vedaname* başlıklı yazısıyla milletvekilliğine şu şekilde veda etmektedir:

“Demokrasinin birçok şekilleri ve zamana göre tefsirleri vardır. Müfrit sağ veya sol rejimler, ideolojilerine daima demokrasi damgası vururlar. Gerek Demir Perde arkası, gerek ırkçı diktatörlükler derler ki: Halkın sesi, Hakkın sesidir; Halk ve millet isterse muâyyen bir durum yaratmak için mukadderatını bir tek şahsa teslim edebilir Fakat... buna hakikî demokratlar diktatörlük derler. Gene derler ki, millet, herhangi seçtiği ve mutlak bir ekseriyeti haiz bir meclise de isterse her hakkı, hattâ insan haklarını, anayasayı da çiğneyecek bir kudret verebilir. Böyle bir hal kendini hattâ İngiliz tarihinde dahi göstermiştir. Fakat buna tarih meclis - diktatörlüğü damgasını basmıştır.” (Adivar, 1954)

Halide Edip'in kaleme aldığı veda yazısında siyasette benimsediği demokrasi anlayışını bulamadığını görülmektedir. Bu vedanın ardından siyasi kariyerini sonlandıran yazar, kadın haklarını savunarak girdiği yazın alanında aktif olmaya devam etmiştir. Makaleleri ve romanlarının yanında anı kitapları kaleme almıştır. Halide Edip, *The Memoirs of Halide Edib* kitabında İngilizce anlattığı

çocukluğundan 1918'e kadar ki süreci, 1955 yılında *Mor Salkımlı Ev* kitabında Türkçe kaleme almıştır. Dolayısıyla *Mor Salkımlı Ev* İngilizce metnin birebir çevirisiyle değil, aynı dönemin tekrardan kaleme alınmasıyla yazılmıştır.

Diğer taraftan Halide Edip, 1928 yılında *The Turkish Ordeal* kitabında İngilizce anlattığı Milli Mücadele anılarını, 1962 yılında *Türk'ün Ateşle İmtihanı* eserinde Türkçeye çevirmiştir. Fakat Türkçe metinde, İngilizce metnin tamamını çevirmemiş, Mustafa Kemal ve İstiklal Savaşı'na dair bazı kısımların çıkarmıştır. Halide Edip'in böyle bir tercihte bulunması onun düşüncelerinden ödün vermeyen muhalif tavrıyla tezatlık oluşturmaktadır. İpek Çalışlar, Halide Edip'in bu tutumunu “*anılarını Türkçeleştirirken Türkiye'deydi ve belli ki Mustafa Kemal'i mitleştiren ortamdaki etkilenmişti. Halide belki Türkiye'deki okurunun karşısında antipatik olmaktan çekinmiş, belki de eleştirilerinde aşırıya kaçmış olduğunu düşünmüştür*” (Çalışlar, 2010: 348) şeklinde değerlendirmektedir.

3. FEMİNİZM ANLAYIŞI

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'ın ilanıyla birlikte modernleşmeyle süreci başlanmış ve bu sürecin etkileri kadınların değişimi üzerinden ilerlemiştir. Modernleşme sürecinin kadınlar üzerinden yürütülmesi, kadınların özne haline geldiği bir toplumsal dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum kadınların eğitimi, hürriyeti, giyimi, annelik ve eş rolleri, çalışma ve sosyal hayatı vb. gibi meselelerinin gündeme gelmesine ve ideal modernleşmenin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerin tartışılmasına yol açmıştır. Halide Edip, bu süreçte etkin bir şekilde yer alarak tartışmalara katılmıştır. Kaleme aldığı yazılar, eserlerinde kurguladığı karakterler ve yer aldığı faaliyetler aracılığıyla toplumsal ve siyasal meselelere yönelik düşüncelerini ortaya koymuştur. Bu perspektiften bakıldığında farklı edebi türdeki yazıları ve yaptığı konuşmalar feminizm anlayışına, kadın meselelerine, erkek ve kadın ilişkilerine bakış açısına ulaşılmasında yol gösterici olmaktadır.

Yaraman, düşüncelerinden ödün vermeyen tavrıyla tartışmalara katılan Halide Edip'i şöyle tanımlamaktadır:

“Kadınlık durumuyla ilgili değişimleri erken Cumhuriyet dönemi kazanımlarına indirgeyen ve böylece toplumsal dönüşümün sosyo-politik yasalarını inkâr eden, kadın mücadelesini yok sayan resmi tarihe muhalefet

eden feminist eleştiri imkânını, gerek yaşamı gerek eserleriyle sunan en belirgin kişilerden biridir.” (Yaraman, 2021: 9)

Halide Edip, Halide Edip, 1915 yılında Amerikan asıllı ajans muhabiri George Schreiner ile yaptığı röportajda Türk medeniyeti üzerine düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de hali hazırda yaşanan feminist hareket nihayetinde yeni bir olay değil... Bu hareket yalnızca bir Rönesans, bir zamanlar mevcut olan bir durumun yeniden hayata geçirilmesinden ibaret. Bir zamanlar Türk kadınları kocalarının ve erkek kardeşlerinin sahip oldukları tüm haklara sahiptir.” (aktaran Çalışlar 2010: 124)

Halide Edip, 1935 yılında Hindistan’da verdiği konferansta ise Türk kadınlarının hak arayışını değerlendirirken Batı feminizmine bakış açısını ve benimsediği feminizm anlayışını şu şekilde ortaya koymaktadır:

“...Türk kadınlarının topluma yararlı sosyal birimler olarak yavaş yavaş evrilmeleri ve kurtuluşları, Batı Feminizminden onları kesinlikle ayıran özelliklerdir. Öncelikle Türkiye’de kadın hakları hareketi bir cinsiyetin öbürünün hâkimiyetine başkaldırısı niteliğinde olmamıştır. Türkiye’de kadın hakları, Türk devriminin bir parçası olmuştur ve bütün ilerici kesimler tarafından da öyle nitelenmiştir. Ayrıca öbür reformların aksine Doğu-Batı çatışması bu devrimde çok az bir paya sahiptir. Çünkü hem İslam kültüründe hem Türklerin sosyal kültür ve geleneğindeki en iyi öğelerin doğal olarak yeniden canlandırılması olarak görülmüştür. Ben inanıyorum ki gücünün büyük bir bölümü de buradan kaynaklanmaktadır.” (aktaran Durakbaşı, 2002: 198)

Görüldüğü üzere Halide Edip, Türk kadınlarının özgürlük hareketinin Batılı feminist bir model içermediğini ve Türkiye’deki değişimin birer parçası olduğunu savunmaktadır. Kadın haklarıyla ilgili yaşanan ilerlemeleri ise “kadın hakları faaliyetlerinin uzun bir geçmişi olduğunu ve Cumhuriyet’ten sonra gelen noktanın bu sürecin doğal bir sonucu olduğu” (Yılmaz, 2013: 123) şeklinde değerlendirmektedir. Halide Edip’in kadınların hak arayışlarına yönelik fikirleri, Batı feminizminden ayrılan bir feminizm anlayışı benimsediğini ortaya koymaktadır. Hayatı boyunca farklı kültürleri milli kültürle karşılaştıran Halide Edip, Batı kültüründeki değerlerin karşılığını Müslüman-Türk kültüründe arayarak bir senteze ulaşmıştır (Enginün, 1986: 11;54). Halide Edip’in Doğu-Batı sentezini içeren bir anlayışa ulaşması feminizm anlayışının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Günay- Erkol’a göre Halide Edip’in feminizm anlayışı “kamusal ve sosyal düzende geniş

kapsamlı yapısal bir değişimden ziyade kişisel reforma ve milliyetçi hedeflere yönelik” (Günay-Erkol, 2009: 214) bir düşünceyi içermektedir.

Halide Edip, *Tanin* gazetesindeki ilk yazısından itibaren çalışmalarında kadın meselelerine yer vermiştir. Yazılarında ve konuşmalarında kadının eğitimi, özgürlüğü, çalışma hayatı, sosyal statüsü, anne ve eş rolü üzerinde duran yazar, romanlarında bunların yanı sıra ideal kadın, kadında milli bilinç, kadın erkek ilişkileri, evlilik ve cinsellik konuları da yer vermiştir. Halide Edip’in bu konular üzerindeki fikirlerini anlayabilmek için çalışmalarının kaleme alındığı dönemler üzerinden değerlendirilmesi önemlidir.

Halide Edip, Meşrutiyet dönemindeki yazılarında eğitime vurgu yapmış ve özellikle kadınların neden eğitimi olması gerektiğinin altını çizmiştir. 1908 yılında kaleme aldığı *Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder* başlıklı yazısında kadınların eğitimine yönelik düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Kadınların cebir vs. öğrenmesi lüzumsuzdur diye düşünmek hatalıdır. Zira o dersleri öğrenen kadın, o sahada âlim olmasa da “onlardan kazanacağı mümares-i zihniye, dimağlarını muhakemeye, tahayyüle, hakikate, güzelliğe ulaştırır ve bütün hayatlarında verecekleri kararda, evlerinde, kocalarına tesirlerinde çocuklarına verecekleri terbiyede görünür ve görünüyor... Biz amalimizi kuvveden fiile getirecek düşünür, kavi, iradetli, mesul erkekler yetiştirmek için düşünür, kavi, iradetli mesul kadınlar olmak isteriz.” (aktaran Enginün, 1995: 450-451)

Halide Edip’in kadınların neden eğitimi olması gerektiğini anne ve eş rolleri üzerinden ortaya koyduğu ve *“kadının geleneksel annelik rolüne çağdaş eğitimci niteliği”* (Yaraman, 2001: 55) kazandırdığı görülmektedir. Kadını gelecek neslin yetiştiricisi olarak ele alan yazar, çocuk eğittiği için kadının donanımlı olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra 1909 yılında *Mehasin* gazetesinde kaleme aldığı yazısında ise kadınların hak arayışına yönelik düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanseverdir... Vatanın hukuku kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir, onun için kadınlar bugün (hukukumuz) diye haykırırken bunun kendileri için değil, vatana yetiştirecekleri evlada lazım olan terbiyeyi verebilmek için olduğunu der-hatır etmelidirler.” (aktaran Enginün, 1995:456)

Halide Edip, kadının eğitimli olmasının gerekliliğini anne ve eş rolleri üzerinden ortaya koyarken benzer şekilde kadınların hak arayışını yine annelik rolü üzerinden değerlendirmektedir. Kadınların özgürlük arayışının şahsi algılanmaması gerektiğini, ülke çıkarlarıyla bütünleşen bir mücadele olduğunu ifade etmektedir. Durakbaşa'ya göre *“Halide Edib’in düşüncesinde, annelik metaforu, kadınların eve bağımlı kadınsılığın sınırlarını, yeni bir ulusun inşasında toplumsal işlevler ve roller yüklenmek üzere aşmalarına yarar.”* (Durakbaşa, 2002: 200). Yaraman ise, Halide Edip'in eğitim anlayışını şöyle değerlendirmektedir: *“İyi eş, iyi anne rolünü daha iyi ifa edebilmesi için kadının donanımlarını zenginleştirmeyi amaçlayan bir söylemden, kadının ev dışı dünyaya açılarak ülkesinin kaderini tayinde hak ve görevlerinin bilincinde olan yurttaşa dönüşmesini savunan bir söyleme uzanan süreci yansıtmaktadır.”* (Yaraman, 2001: 54).

Kadınların çalışmaya hayatına girerek kamusal alanda yer alması Halide Edip'in üzerinde durduğu kadın meselelerinden bir diğeridir. Halide Edip, 1946 yılında *Akşam* gazetesinde kaleme aldığı *Kadın Çalışmalı mı?* Başlıklı yazısında kadınların çalışma hayatında bulunma isteğini *“kadın, ilerleyen demokrasilerde müsavî hak istemiştir. Müsavî hak tabii siyasi sahaya da girer. Kadınlar, kendi evlerini, çocuklarını, şahıslarını, anası oldukları milleti temsil etmek, yani rey ve parlamentoda yer istemişlerdir”* (Erdal, 2008: 120) şeklinde değerlendirmektedir. Kadınların çalışma hayatında yer alması durumunda çocuklara kimin bakacağı meselesine yönelik düşüncelerine aynı yazıda yer vermekte ve kadınların kamusal alanda bulunmasının çocukların yetiştirilmesinde herhangi bir engel oluşturmayacağını şöyle ifade etmektedir:

“Çocuk doğurmak meselesine gelince, iş mekanizmamızın bu hususta neslimizin idamesi için alacağı yahut aldığı tedbirlerden bahsedecek değilim. Fakat bu hususta da nesli çoğaltan kadının iş kadınları arasında olduğuna işaret edeceğim. Refah arttıkça, lüks ihtiyacı ve tembellik çoğaldıkça, kadınlar çocuk doğurmak istemiyor. On bir çocuklu anaları ancak Topkapı Fıkaraperver merkezine bayramlık almaya gelen aziz ve gayur analar arasında gördüm.” (Erdal, 2008:117)

Kadınların kamusal hayatta görünürlük kazanması ve kadın erkek eşitliği meselesinde önemli olan seçme ve seçilme hakkı, Halide Edip'in uzun süre mücadelesini verdiği konulardan biridir. Öyle ki yazar, Terakkiperver Cumhuriyet

Fırkası'nın kurucularından biri olduğu iddialarına karşı “kadınlara intihab hakkı vermeyen partilerin hiçbirine bağlı olmadığını” (Çalışlar, 2010: 313) açıklamaktadır. 1919 yılında *Vakit* gazetesiyle yaptığı *Türk Kadınlarına İntihap Hakkı Verilmeli mi?* başlıklı söyleşi yazarın, kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesine yönelik düşüncelerine ulaşılmada önemlidir. Güneş, Halide Edip'in bu söyleşideki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Daha o yıllarda kadınlara bu hakkın verileceğine inanan H. Edip'in seçilecek kadınlar için kimi ölçütleri vardır. Ona göre seçimlerde aday olacak kadınların ya yüksek öğrenim görmüş ya da kendilerini toplumsal etkinliklerde, düşünce dünyasında, edebiyat alanında göstermiş olmaları gerekir. Üstelik halkın, aklı başında kıyafet ve ciddi tavır içinde olmak koşuluyla kadınların iş görmesine karşı olmadığı düşüncesindedir.” (Güneş, 2012: 158-159)

Halide Edip'in hayatında boyunca üzerinde durduğu kadınların eğitilmiş olması meselesini, kadınların seçilme hakkını elde etmesinde de ölçüt olarak kullandığı görülmektedir. Bunun yanı sıra seçilen kadınların halk tarafından onaylanması için belli nitelikte bir giyim ve tavır içerisinde olması gerektiğini koşul olarak sunduğu karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Halide Edip'in kadınların ancak eğitilmiş oldukları ve cinsiyetlerinden sıyrıldıkları ölçüde kamusal alanda yer edinebilecekleri düşüncesini benimsediğine ulaşılmaktadır.

Halide Edip'in yazıları haricinde çeşitli faaliyetlerde bulunarak sahada görev alması ve kadınların sahada görev almasını yol açacak çalışmalarda bulunması kadınların sosyal hayatta statü kazanmasını etkilemiştir. Örneğin; Balkan Savaşları döneminde kadın hakları için faaliyet gösteren Teali-i Nisvan Cemiyeti'ni teşkilatlandırmaya çalışmıştır. Böylece kadınlar hastabakıcı rolü üstlenerek yaralı askerlere yardım etmiş ve mücadelenin sosyal kanadında yer almıştır. Kadınların savaş döneminde üstlendiği bu rol onların sosyal hayatta yer almasının önünü açan olaylardan biri olmuştur. Halide Edip kadınların böylesine milli bir meselede sorumluluk almasını “kadınların büyük işlere karışmaz anlayışı artık geride kalmıştır. Milletın kadınları ilk defa milletin hakiki anası ve efradı gibi bu felakete çare bulmak için bir araya toplanıyor” (aktaran Çalışlar 2010: 108) şeklinde değerlendirmektedir.

Halide Edip kaleme aldığı *Yeni Turan* adlı eserinin sahnelenmesine karar verilmesi sonucunda 1913 yılında sahneye çıkmıştır. Mevcut dönemde kadınların

sahneye çıkması yasakken bu yasağı çiğnemiş ve Türk kadınların sahnede rol alarak sosyal hayatta yer alabileceği düşüncesinin önünü açmıştır. Daha sonra yazarın *Ateşten Gömlek* kitabının sahnelenmesine karar verilmesi, bunun bir düşünceyle kalmayarak Türk kadınlarının sahnede tekrar yer almaya başlamasıyla sonuçlanmıştır. Türk kadınlarına sahnenin yasak olması, Milli Mücadele yıllarının kaleme alındığı *Ateşten Gömlek* kitabındaki kadın rollerini kimlerin oynayacağı konusunda belirsizlik oluşmasına yol açmıştır. Halide Edip, milliyetçi duyguların hâkim olduğu bir romanda kadın rollerini yabancı kadın sanatçıların oynaması tezatlık oluşturacağı için Türk kadınlarının oynamasını istemiştir. Bu isteğinin arkasında ısrarla duran Halide Edip'in "*diretmesi sonucunda Türk kadınlarına sahne ve beyazperde yolu açılmış*" (Çalışlar, 2010: 295), Afife Jale'den sonra diğer Türk kadınları da sahnede yer almaya başlamıştır.

Halide Edip romanlarında kadınların eğitimi, özgürlüğü, çalışma hayatı, sosyal statüsü, anne ve eş rolü konularına yer vermenin yanında ideal kadın, kadında milli bilinç, kadın erkek ilişkileri, evlilik ve cinsellik konuları da işlemiştir. Meşrutiyet dönemindeki eserlerinde kadın karakterleri ana kahraman olarak kurgulamış ve eser isimlerinde kadın karakterlere yer vererek dikkatleri üzerine çekmiştir. *Heyula*, *Raik'in Annesi*, *Seviyye Talip* ve *Handan* gibi ilk dönem romanlarında bireysel bilince ulaşmış eğitilmiş, sanata düşkün, alafranga tipli kadın karakterleri ana kahraman olarak kurgulamıştır. Batı hayranı olan kadın kahramanların evliliklerinde yaşadığı sıkıntılara, gönül ilişkileri nedeniyle düştükleri yanlış durumlara yer vermiştir. Diğer taraftan Halide Edip "*cinsel yolla bulaşan hastalık konusunu merkeze oturtan ilk ve tek erken dönem romanı*" (Çalışlar, 2010: 157) olan *Mev'ud Hüküm* adlı eserini kaleme almıştır. Bir kadın olarak dönemin yaygın cinsel hastalığı olan frengiyi romanında işlemiş ve kadın erkek ilişkilerinde cinselliğe de değinmiştir.

Halide Edip'in sonrasında kaleme aldığı romanları ise kadın kahramanların bireysel dünyadan toplumsal yaşama geçiş sürecini yansıtmaktadır. *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* romanlarında kurguladığı kadın karakterlerde vatan sevgisini ön plana çıkararak ilk dönem romanlarının aksine şahsi duygulara yer vermemiştir. Ayrıca, *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* gibi romanlarında çalışma hayatında bulunan kadın karakterler kurgulamış ve onları cinsiyetlerinden soyutlanmış bir şekilde kamusal alanda konumlandırmıştır. Uygun

Aytemiz, Halide Edip'in kadın karakterleri cinsiyetlerinden sıyrılmış olarak kurgulamasını "*eril Kemalist feminist söylemin sınırları içinde*" (Uygun Aytemiz, 2001: 64) kaldığı şekilde değerlendirmektedir. Yaraman'a göre ise Halide Edip romanlarında yaygın bir şekilde Doğu-Batı sorunsallaşmasına yer vermekte ve kadın karakterler onun özelliklerinden izler taşımaktadır. Her ne kadar yazarın dilbilgisinde sorunlar olsa da samimi üslubuyla okuyucu etkileyebilmeyi başarmıştır (Yaraman, 2020).

Halide Edip'in kadın erkek ilişkilerine ve evliliğine dair düşüncelerine ulaşılmasında Salih Zeki ile olan evliliğine bakış açısı önemli yer tutmaktadır. Amerikan Koleji bitirdikten sonra Salih Zeki ile evlenen Halide Edip, evliliğinde benimsediği tavrı *Memoirs of Halide Edip* başlıklı anı kitabında şöyle ifade etmektedir: "*Köle pazarından en düşük fiyata satın alınan hiçbir küçük Çerkes köle benim yaptığım kadar itaatkâr bir ruhla ortak yaşamımıza giremezdi*" (Adıvar, 1926: 206). Evliliğinde yaşadığı sorunları ise "*ben bir aşk evliliği yapmıştım. Anneliğin tüm coşkusunu anlamamı sağlayan iki bebeğim oldu. Günlük hayatımın ayrıntılarından pek şikâyet edemezdim çünkü yaşadıklarım Türk kadınlarının büyük çoğunluğunun yaşadıklarından farksızdı*" (Adıvar, 1926: 229) şeklinde yorumlamaktadır.

Halide Edip evliliğinde kendisini bir köle rolünde ve fazlasıyla itaatkâr bir eş olarak görse de Salih Zeki'nin çok eşlilik isteğine karşı çıkmıştır. Çok eşliliğe yönelik düşüncelerinin şekillenmesinde babası Mehmet Edip Bey'in birden fazla kadınla evli olması etkili olmuş ve bu durum Salih Zeki'nin isteğine karşı tavrının net olmasına yol açmıştır. Çok eşliliğe yönelik düşüncelerini "*bir kadın, her zaman kocasının dışarıdaki münasebetlerine tahammül edebilecek bir vaziyette olsa dahi kendi evini başkası ile paylaşması mümkün değildir.*" (Adıvar, 1996: 100) şeklinde ifade etmiştir. 1910 yılında Salih Zeki'nin evlenme isteğini kabul etmeyip boşanmayı tercih eden yazar, yaşamı boyunca çok eşliliğe karşı muhalif bir duruş sergilemiştir.

Halide Edip'in çok eşliliğe karşı çıkışı gibi İsviçre Medeni Kanunu'na yönelik düşünceleri de evliliğe bakış açısı hakkında bilgi vermektedir. Yaraman, Halide Edip'in 17 Şubat 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'na dair düşüncelerini şöyle ifade etmektedir: "*Yeni kanunu 'evliliği daha serbest, fakat daha az istikrarlı hale getiren İsviçre Medeni Kanunu'nun kabulünü Batı'nın Yeni Türkiye üzerindeki zaferi' diye nitelerken, Türk ve doğu değerlerinin yenilgisini söz konusu etmek*

istemiş, bunu gelecek için bir tehdit olarak öne sürmüştür.”(Yaraman, 2001:144).Halide Edip’in İsviçre Medeni Kanunu’na yönelik olumsuz düşünceler beslemesi ve boşanma hakkı konusu söz konusu olduğunda *“kadınların boşanmak hakkını talep etmekten çok erkeklerce boşanma hakkının kullanılmasının kısıtlanmasını”* (Tekeli, 1982: 207) istemesi mümkün olduğunca evliliğin devamlılığından yana bir duruş sergilediğini ortaya koymaktadır.

Halide Edip’in namus kavramına yönelik düşüncelerine ise Balkan Savaşları’nın gerçekleştiği dönemde Darülfünun’da düzenlenen bir toplantıda yaptığı konuşmada ulaşılabilmektedir. Halide Edip bu konuşmasında padişaha şöyle seslenmektedir: *“Padişahım bir an önce savaşa katıl. Padişahlarını bekleyen askerlerin yanına koş. Hiç olmazsa kadınların namusu için git padişahım.”* (aktaran Çalışlar, 2010: 108). Halide Edip’in savaşı, kadınların namusuyla özdeşleştirdiği ve savaşın kaybedilmesini namusun kaybedilmesi olarak düşündüğü görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Halide Edip’in savaşın önemine yönelik düşüncelerinin milliyetçi hisler yanında cinsiyetçi bir bakış açısı barındırdığına ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak Halide Edip’in yazı ve eserlerinde kadın meselelerini ele alması, kadınların hak arayışlarını destekleyen konuşmalar yapması ve bir nevi hemcinslerinin sözcüsü olarak hareket edip muhalif bir duruş sergilemesi feminist bir kişilik olarak değerlendirilmesinin önünü açmıştır. Fakat Halide Edip’in feminizm anlayışı, kadın ve cinsiyet meselelerine, kadın erkek ilişkilerine yönelik düşünceleri incelendiğinde salt bir şekilde Batı feminizmini desteklemediği, Doğu-Batı sentezini içeren bir anlayış benimsediği görülmektedir. Örneğin; Halide Edip, kadınların eğitilmiş olmasının gerekliliğine ciddi ölçüde vurgu yapmakta fakat bu gerekliliği kadınların anneliğine, eş rolüne, vatani görevine bağlamaktadır. İlk dönem romanlarında alafranga tip kadın karakterleri ana kahraman olarak kurgulayarak daha önce işlenmemiş kadın erkek meselelerini ele almakta ve eser isimlerinde kadın karakterlere yer vermektedir. Fakat ana kahramanları batı hayranı kadın karakterler olarak kurgulamasına rağmen bu kadınları eleştirerek romandaki diğer Anadolu kadınlarını ön plana çıkarmaktadır.

Milli mücadele dönemini anlattığı romanlarındaki kadın karakterlerde ise ilk dönem romanlarının aksine şahsi duygulara yer vermemekte, yalnızca vatanına sevgi besleyen ve ulusun annesi olarak hareket eden kadın kahramanlar kurgulamaktadır.

Kadınların kamusal hayatta yer almasının gerekliliğini vurgularken, cinsiyetlerinden sıyrıldıkları ölçüde çalışma hayatında bulunabileceklerini ortaya koymaktadır. Evlilikle ilgili düşüncelerinde çok eşliliğe karşı ciddi bir karşı duruş sergilerken boşanma konusunda mümkün olduğunca evliliğini devamını sağlayacak kararları desteklemektedir.

Halide Edip'in politik duruşu, yer aldığı faaliyetler, feminizm anlayışı, kadın erkek meselelerine bakış açısı incelendiğinde farklılaşan duruşlar sergilediği ve anlayışlar benimsediği görülmektedir. Fakat buna rağmen Halide Edip'in toplumsal ve siyasal hayatta muhalif ve mücadeleci bir duruş sergilemesi “*aynı anda hem hayranlık hem de rahatsızlık yaratan bir kadın*” (Durakbaşı 2002: 241) olarak görülmesine yol açmış ve “*Türk milliyetçiliği ve feminizm önemli figürü*” (Özpala, 2017: 61) olarak tarihte yer edinmesiyle sonuçlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALİDE EDİP ADIVAR'IN ESERLERİNİ TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Tezin bu bölümünde Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan toplumsal cinsiyet çalışmalarının literatüre sundukları katkılar ortaya konulacaktır. Söz konusu çalışmaların bu tezle benzerlik ve farklılık gösteren unsurlarını ortaya koymak amacıyla Halide Edip'in eserlerini toplumsal cinsiyet açısından inceleyen çalışmalara yer verilecektir. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Halide Edip'in eserlerini kadın karakterler üzerinden değerlendiren çalışmalar karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Ardından eserlerindeki erkek karakterleri erkeklik kurguları üzerinden değerlendiren çalışmalara yer verilecektir. Erkek karakterleri değerlendiren çalışmalar bu tezle ilişkileri üzerinden ele alınacak; bu çalışmaların tezle benzerlik ve farklılık gösteren unsurları ortaya konulacaktır. Ayrıca farklılık gösteren unsurların bu tez kapsamında nasıl ele alınacağına yer verilecektir. Bu nedenle erkek karakterleri inceleyen çalışmalar kadın karakterleri inceleyen çalışmalara nazaran daha detaylı olarak değerlendirilecektir.

Halide Edip'in eserlerindeki kadın karakterleri değerlendiren çalışmalar 'kadın deneyimlerinin/sorunlarının kurgulanışı', 'ideal kadın tiplmeleri', 'kadın kimliği', 'kadınların eğitimi ve çalışma hayatı', 'modernleşme sürecinde kadın karakterlerin kurgulanışı' ve 'milliyetçi düşünce çerçevesinde şekillenen kadın karakterler'" başlıkları üzerinden ortaya konulacaktır. Erkek karakterlerin değerlendirildiği çalışmalar ise 'ideal erkeklik tiplmeleri ve ideal erkeklik arayışı' ve 'farklı erkeklik kurguları' başlıkları üzerinden incelenecektir.

1. KADINLIK KURGULARI

1.1.Kadın Deneyimleri

Muhafif tavrını hayatı boyunca devam ettiren Halide Edip, yaşadığı dönemin sorunlarına karşı kayıtsız kalmamıştır. Sorunlara yönelik fikirlerini hem yaptığı konuşmalarla hem de gazete ve dergilerdeki yazılarıyla ifade etmiştir. Kaleme aldığı

yazılarla sorunlara yönelik çözüm üretmeye çalışmış ve okuyucuları benimsediği düşünce çerçevesinde etkilemeye çalışmıştır. Halide Edip'in eserlerini inceleyen çalışmalara bakıldığında, yazarın yazılarında olduğu gibi eserlerinde de kadın sorunlara yer verip vermediği sorusunun cevaplarının arandığı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Süreyya Tuna (1997), Beyhan Uygun Aytemiz (2001), Ayfer Yılmaz (2013), Ürün Şen Sönmez (2021) ve Hilal Gaye İnce (2015) Halide Edip'in eserlerini kadın sorunları üzerinden değerlendirmektedir. Yazarın eserleri, toplumsal dönüşümlerin getirdiği yeniliklerin kadınlar üzerinde etkileri ve bu etkilere yönelik sunulan çözümler üzerinden incelenmektedir.

Tuna (1997) Halide Edip'in romanlarında kurguladığı kadın karakterleri, toplumsal baskı, evlilik, kadınların çalışması, kıskançlık, aldatma, giyim kuşam gibi birçok kadın sorunu üzerinden ele alırken Yılmaz (2013) kadın karakterleri cinsel özgürlük ve eğitim gibi iki kadın meselesi üzerinden değerlendirmektedir. Uygun Aytemiz (2001) kadın deneyimlerinin kadın karakterlerde nasıl kurgulandığını irdelerken Şen Sönmez (2021) ise Halide Edip'in romanlarında kadın meselesini tanımlayış biçimini incelemekte ve kadın meselesini ele alış biçimlerinden hareketle erkek ve kadın yazarların bakış açısını sorgulamaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda ele alınan eserlerde Halide Edip'in roman ve hikâye gibi farklı türden eserlerinin değerlendirildiği ve çeşitli romanlarının inceleme alanına konu olduğu görülmektedir. Örneğin; Tuna (1997) ve Yılmaz (2013) yazarın farklı dönemlerdeki birçok romanını, Uygun Aytemiz (2001) *Handan*, *Ateşten Gömlek* ve *Tatarcık* romanlarını, Şen Sönmez (2021) ise yazarın ilk dönem romanlarını incelemektedir. İnce'nin (2015) ise yazarın hikâyelerini değerlendirmesi bu çalışmalardan farklılaşmaktadır.

Halide Edip'in romanlarında kurguladığı kadın karakterleri, kadın sorunları çerçevesinde değerlendiren çalışmaların ulaştıkları sonuçlara bakıldığında Tuna'ya göre Halide Edip "*bir yandan edebiyatımızı başarıyla temsil ederken diğer yandan da romanlarındaki kadınlarla dönemin kadınlarını bağdaştırıp onların toplumsal sorunlarını yaşadığı dönemin koşullarında ön plana çıkarmıştır.*" (Tuna, 1997: 83). Yılmaz'a göre ise Halide Edip romanlarında "*devlette en üst düzeyde görev alabilecek donanıma sahip, halkının sağlığı, eğitimi ve gelişmesi için çalışan, her türlü sosyal kurumda görev alan, fikir hareketlerinde öncü olarak kendine yer bulan,*

ideoloji sahibi, girişimci, sosyal, aydın” (Yılmaz, 2013: 134) bir kadın tipi idealize etmektedir. Böylece romanlarındaki kadın karakterler aracılığıyla dönemin kadın meselelerini kurgulamakta, örneklendirmekte ve kadın meselelerine çözüm yolları sunmaktadır (Yılmaz, 2013).

Uygun Aytemiz’e (2001) göre Halide Edip, ataerkil düzen ile uyumlu kadın karakterler kurgulayarak ulusun kurtuluşu için erkeklerle birlikte hareket edebilecek kadınları ortaya koymaktadır. Bu nedenle kurguladığı kadın karakterlerde *“kadın kahramanların “kadınlık”larının içinin boşaltıldığı görülmektedir. Cinselliğinden/cinsiyetinden soyutlanmış bu kadınların içlerinin “erkek gibi”likle doldurulmaya çalışıldığı açıktır.”* (Uygun Aytemiz, 2001: 64) kaldığına ulaşmaktadır. Halide Edip’in ideal kadın tiplerini inceleyen Şen Sönmez’e (2021) göre ise kadın sorunları ilk olarak erkek yazarlar tarafından kurgu ve örnekler üzerinden ele alınsa da kadın karakterler arka planda kalmıştır. Dolayısıyla kurgulanan kadın karakterler romanın ana konusunu oluşturmamış ve erkek yazarların amacı kadın meselesine çözüm üretmek olmamıştır. Bir kadın yazar olarak Halide Edip ise, kadın meselesini çözülmesi gereken bir sorun olarak tanımlanmış ve romanlarını, toplumsal sorun olarak gördüğü kadın meselesine çözüm üretmek amacıyla kullanmıştır.

Diğer taraftan Halide Edip’in hikâyeleri üzerinden kadın sorunları inceleyen İnce (2015), yazarın *Harap Mabetler, Dağa Çıkan Kurt ve Kubbede Kalan Hoş Sada* hikâyelerini ele almaktadır. Bu hikâyelerdeki kadın karakterlerden hareketle kadınlara yüklenen rolleri ve bu rollerin değişen koşullar neticesindeki dönüşümlerini incelemektedir. İnce’ye göre Halide Edip, modernleşme ve savaş gibi dönemsel sorunlara yönelik fikirlerini kadın karakterler üzerinden ortaya koymaktadır. Halide Edip’in, ilk hikâyelerindeki kadın karakterler ataerkil sistemin ve geleneksel düzenin baskısı altındayken modernleşme süreciyle birlikte yazar kadınların iyi eğitilmiş olması gerektiğinin altını çizmekte ve hikâyelerinde eğitilmiş kadınlar idealize etmektedir. Savaşın hâkim olduğu dönemde ise kadın karakterler milliyetçi kimlikleriyle dikkat çekmekte ve cinsel özellikleri arka plandan olan kadınlar olarak kurgulanmaktadır (İnce, 2015: 95-96).

1.2.Kadın Kimliği

Toplumsal olarak üretilen ve koşullara göre şekillenen kimlikler, bireyin kişisel ve toplumsal aidiyetini ortaya koyar. Ataerkil düzenin hâkim olduğu bir toplumda üretilen kimlikler, eril tahakküm altında şekillenir. Osmanlı Devleti'nde modernleşmeyle birlikte başlayan ve yeni ulusun inşasıyla devam eden toplumsal dönüşüm, yeni kimliklerin üretilmesiyle sonuçlanmıştır. Modernleşme sürecinin kadınlar ile özdeşleştirilmesi, yeni kadın kimliğine yönelik sorunları beraberinde getirmiştir. Modernleşme çerçevesinde şekillenen yeni kadın kimliği, kadınların milli mücadele döneminde toplumsal rollerinin değişmesiyle birlikte tekrar şekillenmiştir. Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, Ece Paralı (2001), Muzaffer Derya Nazlıpınar (2008), Elvan Olgun (2010) ve Beyhan Kanter'in (2016) yazarın eserlerini kadın kimliği üzerinden incelendiği görülmektedir. Paralı (2001) kadın kimliğini modernleşme ve milliyetçilik bağlamında değerlendirirken, Nazlıpınar (2008), Olgun (2010) ve Kanter (2016) ataerkil düzen üzerinden incelemektedir.

Kanter (2016) kadın karakterlerin kendilerine biçilen kadınlık rollerini yeniden biçimlendirme mücadelelerini ve erkeklerin hâkim olduğu alanlarda yer bulabilme çabalarını sorgulamaktadır. Bu amaç doğrultusunda *Ateşten Gömlek*, *Vurun Kahpeye* ve *Yeni Turan* romanlarına yer vermektedir. Diğer taraftan Nazlıpınar (2008) yeni kadın kimliğiyle birlikte yaşanan süreçleri ve kadınların, ataerkil sistemde varlık göstererek kendi kimliklerini oluşturma mücadelelerini ele almaktadır. Olgun (2010) ise kadın kimliğinin ataerkil düzene karşı verdiği kimlik mücadelesini incelemektedir. Bu amaçlar doğrultusunda Nazlıpınar (2008) Halide Edip'in *Handan* romanı ile Virginia Woolf'un *The Voyage Out* romanını ele alırken Olgun (2010) ise Halide Edip'in *Sinekli Bakkal* romanı ile Zora Neale Hurston'un *Their Eyes Were Watching God* romanına yer vermektedir.

Kanter'e göre Halide Edip *Ateşten Gömlek* romanında kurguladığı Ayşe'yi "savaşçı ve vatanperver kimliğiyle eril bir mekânda" (Kanter, 2016: 91) konumlandırmakta, *Yeni Turan*'daki Kaya karakterini ise "siyasal atmosfer içinde varlık alanı oluşturan politik ve eğitilmiş kadın kimliği" (Kanter, 2016: 91) üzerinden kurgulamaktadır. Bunun yanı sıra Halide Edip'in *Vurun Kahpeye* romanında Aliye'yi

“erkek egemen bir alanda hem üretici hem de öğretici kimliği” (Kanter, 2016: 91) üzerinden kurgulayarak kadının kamusal hayatta istenmemesine karşı tavrını ortaya koymaktadır.

Halide Edip’in eserlerindeki kadın kimliğini ataerkil düzen açısından inceleyen çalışmalarda Kanter (2016) yalnızca Halide Edip’in eserleri üzerinde inceleme yaparken Nazlıpınar (2008) ve Olgun’un (2010) Halide Edip’i batılı bir yazar ile birlikte ele alıp iki yazarın eserlerini karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Nazlıpınar’a göre Halide Edip ve Virginia Woolf, sözü geçen romanlarda ataerkil toplum düzeninin etkisinden tamamen kurtulamamış ve bu nedenle ataerkil kurallara tamamen aykırı kadın kahramanları öldürmek mecburiyetinde kalmışlardır (Nazlıpınar, 2008: 115). Buradan hareketle Nazlıpınar (2008) ataerkil sistemin kadın kimliğinin oluşumunda etkili olduğuna ve kadınların özgür kimliklerini elde etmelerine engel oluşturduğuna ulaşmaktadır. Olgun (2010) ise *Their Eyes Were Watching God* romanında Janie karakteri ile *Sinekli Bakkal* romanında Rabia karakterinin ataerkil gruba karşı kimlik mücadelesi verdiği ileri sürmekte ve kadınların farklı ırklara ve kültürlere sahip olsalar da kimlik arayışlarının aynı olduğuna sonucuna ulaşmaktadır.

Halide Edip’in eserlerinde kurguladığı kadın karakterlerden hareketle kadın kimliğini inceleyen bir diğer çalışma olan Paralı (2001), yeni kadın kimliğini ve kadın kimliğinin dönüşümü modernleşme ve milliyetçilik açısından değerlendirmektedir. Bu amaç doğrultusunda Paralı, Nazlıpınar ve Olgun gibi Halide Edip’in romanlarını ele almakta ve *Seviyye Talip*, *Handan*, *Yeni Turan Ateşten Gömlek* ve *Sinekli Bakkal* romanlarını incelemektedir.

Paralı’ya göre Halide Edip *Seviyye Talip* ve *Handan* gibi ilk dönem romanlarında kurguladığı “*alafranga kadın tiplerini ile topluma, hem son derece alafranga tarzlar içinde yer alan hem de ahlaki olgunluk ile tanımlanmış, “yozlaşmamış” bir yeni kadın kimliği sunmuştur.*” (Paralı, 2001: 196). İlk dönem romanlarından sonra kaleme aldığı romanlarında ise “*kadın kimlikleriyle cinselliği ve cinsiyeti arka plana itilmiş, kendini milli idealler çerçevesinde tanımlayan kadın kimlikleri*” (Paralı, 2001: 199) oluşturmuştur.

1.3.Modernleşme Sürecinde Kadın Karakterler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanıyla başlayan modernleşme sürecinin kadınlar üzerinden yürütülmesi, kadınların modernleşmenin öznesi haline gelmesine neden olmuştur. Dolayısıyla modernleşmenin getirdiği yenilikler kadınlar üzerinden sorgulanmış ve modernleşme süresince yaşanan değişimler kadının dönüşümü olarak ele alınmıştır. Dönemin sorunlarına tarafsız kalmayan Halide Edip ise modernleşme sürecinin etkilerini eserlerinde incelikle işlemiş ve kurguladığı karakterlerden hareketle modernleşmeye yönelik düşüncelerini ortaya koymuştur.

Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında modernleşme sürecine yer verdiği eserlerini ele alan ve eserlerinde kurguladığı kadın karakterleri modernleşme sürecindeki dönüşümleri üzerinden değerlendiren çalışmalar karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Seher Özkök (2012), Meltem Nazlı (2021) ve Zeliha Öztürk (2017) Halide Edip'in eserlerinde kurguladığı kadın karakterleri modernleşme çerçevesinde incelemektedir. Özkök (2012) meşrutiyetin ilanıyla birlikte 'modernleşmenin öznesi' haline gelen kadınları incelerken Nazlı (2021), yazarın kurguladığı kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerini değerlendirmektedir. Öztürk (2017) ise kadının modernleşmeyle ilişkisi üzerinden inceleme yapmaktadır. Bu amaçlar doğrultusunda Özkök (2012) Halide Edip'in ilk dönem romanları olan *Raik'in Annesi*, *Seviye Talip*, *Handan* ve *Yeni Turan* romanlarını, Nazlı (2021) *Çaresaz* romanını, Öztürk (2017) ise *Seviyye Talip* romanını ele almaktadır.

Nazlı (2021) ve Öztürk'e (2017) göre Halide Edip, modernleşme ile sorun haline gelen kadının konumunu kadın karakterler üzerinden tartışmaktadır. Nazlı'ya göre Halide Edip *Çaresaz* romanında ideal kadın Mediha'yı "özel alanda ev işleri ve çocuğu ile ilgilenen, kamusal alanda ise özgüvenli, eğitim gören, meslek sahibi, bilgili, kültürlü, kendine özen gösteren ancak ölçülü" (Nazlı, 2021) bir kadın olarak kurgulamaktadır. Buradan yola çıkıldığında Halide Edip eserlerinde "geleneksellik modernleşme arasında bir denge kurulması gerektiğini vurgularken bu dengenin millî ve manevî değerlere de sahip çıkmakla kurulacağını savunmaktadır." (Nazlı, 2021). Öztürk'e (2017) göre ise Halide Edip, *Seviyye Talip* romanında Macide karakterinin modernleşme ile birlikte dönüşümü ortaya koymaktadır. Bu perspektiften bakıldığında "başlarda "eski"nin ciddi bir temsilcisi olan Macide, bu

dönüşümün ardından tam da arzulandığı gibi bir anne, eş ve ülke meseleleri üzerine fikirler üretebilen bir kadın haline gelir. Dolayısıyla yeni bir medeniyet dışarıdan değil sahip olunan (kadın) üzerinden yaratılır.” (Öztürk, 2017: 21).

Diğer taraftan Halide Edip’in ilk dönem romanlarında kadın karakterleri değerlendiren Özkök’e (2012) göre Halide Edip, ilk dönem romanlarında ortaya koyduğu ideal kadınların eğitilmiş olmalarına vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan kadınların kamusal alanda yer kazanabilme ve vatana hizmet edebilmesine çözüm olarak anne rolündeki ideal kadını ulusun annesi rolüne dönüştürmektedir. Dolayısıyla Halide Edip’in ilk dönem romanları “*bir yandan meşrutiyetin kadın projesini destekleyen ideal kadınlar yaratırken bir yandan da meşrutiyetin ataerkil yapısının altını oyan eleştirileri içermektedir.*” (Özkök, 2012: 388).

1.4.Kadınların Eğitimi ve Çalışma Hayatı

Osmanlı Devleti’nde modernleşme süreciyle birlikte kadınların eğitilmiş olmasına yönelik düşünceler yaygınlaşmış ve bu düşünce çerçevesinde faaliyet gösteren çalışmalar hız kazanmıştır. Eğitim, kadınların çalışma hayatında yer bulabilmesi için öncelik olarak görülse de tek başına yeterli olmamıştır. Kadınların erkek alanı olarak görülen kamusal alanda görev alabilmesi için gerekli çözümler ve şartlar ortaya koyulmuştur. Kadınların eğitimi, Halide Edip’in çeşitli dergi ve gazetelerde kaleme aldığı yazılarının vazgeçilmez konusu olmuştur. Halide Edip yazılarının yanı sıra konferanslarda yaptığı konuşmalarda, üye olduğu cemiyetlerdeki aktif tavrıyla kadınların eğitime ve çalışma hayatlarında yer edinebilmelerine yönelik fikirlerini dile getirmiştir.

Halide Edip’in eserlerini değerlendiren çalışmalara bakıldığında, yazarın kadınların eğitime ve çalışma hayatına yönelik düşünceleri üzerinden incelendiği görülmektedir. Örneğin; Kelime Erdal (2008), Gülcan Calayır Küçükgörmen (2010) ve Tuğba Tezcan’ın (2012) Halide Edip’in yazılarında ve konuşmalarında yer verdiği kadınların eğitimi ve kadınların çalışma hakları meselelerine yönelik düşüncelerinin eserlerinde nasıl ele alındığı incelemektedir. Yazarın düşünceleri eserlerde kurgulanan kadın karakterler üzerinden ortaya koyulmaktadır. Erdal (2008) Halide Edip’in *Yeni Turan*, *Tatarcık*, *Döner Ayna* ve *Âkile Hanım Sokağı* romanlarını, Tezcan (2012) *Vurun Kahpeye*, *Sinekli Bakkal* ve *Tatarcık* romanlarını

değerlendirirken Calayir Küçükgörmen (2010) yazarın yirmi bir romanının tamamını incelemektedir.

Calayir Küçükgörmen'e göre Halide Edip *"millî ve manevî değerler ile Batı kültür dünyasından alınanları sentezleyecek bir eğitim" yapılanmasına* (Calayir Küçükgörmen, 2010: 282) ulaşmayı hedeflemektedir. Bu nedenle Halide Edip *"aldıkları eğitimle, kendilerini adadıkları ideale, Doğu-Batı kültürünü sentezleyerek önce kendilerini dönüştürmeye çalışan, aynı bilinçle önce yakın çevrelerini, son olarak da tüm toplumu değiştirme ve dönüştürme ideali içinde olan"* (Calayir Küçükgörmen, 2010: 282) kadın karakterler idealize etmekte ve idealize ettiği kadınlardan hareketle eğitim anlayışını ortaya koymaktadır. Erdal'a (2008) göre ise Halide Edip, kadınların eğitimini, kadınların çalışmasıyla bağlantılı olarak ele almıştır. Yazılarının yanında eserlerinde de *"kadının eğitimi, haklarına kavuşması ve özgürleşmesi"* (Erdal, 2008: 121) konulara ağırlık vermiş ve kadın karakterleri *"iyi eğitim almış ve toplumda aktif rol üstlenmiş kadın kahramanlar"* (Erdal, 2008: 120-121) olarak kurgulamıştır.

Erdal (2008) ve Calayir Küçükgörmen (2010) Halide Edip'in eserleri üzerine inceleme yaparken Tezcan (2012) Halide Edip'i Peyami Safa ile birlikte ele almaktadır. İki yazarın romanlarında batılılaşmayı nasıl açıkladıklarını, yanlış batılılaşmanın eğitime olan etkisini ele alış biçimlerini ve sundukları çözümler üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Tezcan'a göre kız çocuklarının eğitimine önem veren Halide Edip ve Peyami Safa, hem batının iyi eğitimini almış hem de modernleşmenin olumsuzluklarından kendini koruyabilmiş karakterler kurgulayarak çocuklara örnek alabilecekler modeller sunmuşlardır. Halide Edip'in incelenen romanlarında Aliye, Rabia ve Lale gibi ana kadın karakterlerin öğretmen olması bu duruma örnektir (Tezcan, 2012: 155).

1.5.Milliyetçi Düşünce Çerçevesinde Şekillenen Kadın Karakterler

Modernleşme sürecinin öznesi haline gelen ve modernleşmeyle birlikte kadınlık rolleri şekillenen kadınlar, benzer durumu Milli Mücadele döneminde de yaşamıştır. Modernleşme ile başlayan kadın kimliğinin dönüşümü Milli Mücadele döneminde devam etmiş ve kadınların toplumsal rolleri milliyetçi ideoloji çerçevesinde şekillenmiştir. Modernleşmenin etkilerini eserlerinde incelikle işleyen

ve kurguladığı karakterlerden hareketle modernleşmeye yönelik düşüncelerini ortaya koyan Halide Edip, dönemin sorunlarına yönelik aktif tavrını Milli Mücadele döneminde de devam ettirmiştir. Kadınların Milli Mücadele döneminde değişim gösteren kadınlık rollerini eserlerinde kurguladığı karakterlerden hareketle ortaya koymuştur.

Halide Edip'in eserlerini inceleyen çalışmalara bakıldığında yazarın eserlerinde yer verdiği kadın karakterlerin, milliyetçilik bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Örneğin; Zeynep Kutluata (2007), Deniz Kandiyoti (2013), Duran Can Gazioğlu (2019), Neslihan Günaydın Albay (2020) ve Senem Üstün Kaya (2020) Halide Edip'in eserlerini milliyetçi düşünce çerçevesinde incelemektedir. Yazarın kurguladığı kadın karakterlerden hareketle milliyetçi söylemin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki etkisini değerlendirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda Gazioğlu (2019), Günaydın Albay (2020) ve Üstün Kaya (2020) Halide Edip'in eserlerini ele alarak kadın karakterler üzerine detaylı bir çalışma yaparken Zeynep Kutluata (2007) ve Deniz Kandiyoti (2013) bizzat Halide Edip'in eserleri üzerine inceleme yapmayarak çalışmanın amacı doğrultusunda yazarın kurguladığı kadın karakterleri değerlendirmektedir.

Bizzat Halide Edip'in eserleri üzerine inceleme yapan çalışmalarda yazarın ele alınan eserlerine bakıldığında Gazioğlu'nun (2019) *Dağa Çıkan Kurt* eserinde yer alan hikâyelerini, Günaydın Albay (2020) ve Üstün Kaya'nın (2020) *Ateşten Gömlek* romanını incelediğine ulaşılmaktadır. Gazioğlu (2019) Halide Edip'in *Dağa Çıkan Kurt* eserinde yer alan hikâyelerden hareketle yeni ulusun inşasında rol alan milli kimliğin biçimlenmesinde yazarın tavrını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Buradan hareketle Gazioğlu'na göre Halide Edip'in hikâyelerinde Kurtuluş Savaşı'nı ele alması kadın karakterlerin toplumsal cinsiyet rollerinin savaş bağlamında kurgulanmasına neden olmuştur (Gazioğlu, 2019: 329). Dolayısıyla Halide Edip hikâyelerinde yer verdiği ideal kadın karakterleri "*kültürün taşıyıcı ve aktarıcısı*" (Gazioğlu, 2019: 332) gibi "*milliyetçi söyleminin kadınlara atfettiği toplumsal roller ışığında*" (Gazioğlu, 2019: 334) kurgulamaktadır.

Üstün Kaya'ya göre Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* ve D. H. Lawrence'ın *The Fox* romanında ortaya konan kadın karakterler benzer özellikler taşımakta ve kadın karakterler, savaş koşullarında kadınlara biçilen toplumsal cinsiyet rolleri ile bu

rollerin dönüşümünü yansıtmaktadır. Savaşla birlikte dönüşen kimlikler yeni kadın olgusunu ortaya çıkarmakta ve her iki eserde de kadın karakterler, cesur, kararlı, özgür kadınlar olarak savaşta aktif olarak yer almaktadır. Diğer taraftan savaş sonrasında kadın karakterler ataerkil sistemin sunduğu toplumsal cinsiyet rollerine maruz kalarak savaş öncesi rollerine geri dönmektedir (Üstün Kaya, 2020: 13).

Günaydın Albay (2020)ise, Halide Edip'in ideal kadınları vatani için ölmeyi göze alan, vatan sevgisi haricinde şahsi sevgi barındırmayan ve kamusal hayatta cinsiyetsiz kimliğiyle yer bulabilen kadınlar olarak kurguladığını ileri sürmektedir. Günaydın Albay'a göre Halide Edip *Ateşten Gömlek* romanında kurguladığı Ayşe karakterinde “*hemşire, hastabakıcı, asker gibi çeşitli rollerle ulus inşa sürecine büyük katkı sağlayan kadının milliyetçiliği sembolik olmaktan öteye geçip en az erkekler kadar vatanın temsilcisi olma özelliğini kazanmıştır.*” (Günaydın Albay, 2020:482). Günaydın Albay (2020) ve Üstün Kaya'nın (2020) Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanının incelemesi benzerlik göstermektedir. Fakat Üstün Kaya'nın, Halide Edip'i batılı bir yazar ile birlikte alarak iki yazarın eserlerinde kurguladıkları kadın karakterler üzerinden yazarları karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi farklılaşmaktadır.

Diğer taraftan Halide Edip'in eserlerine de yer verip kurguladığı kadın karakterleri değerlendiren çalışmalara bakıldığında Kutluata'nın (2007) *Türk'ün Ateşle İmtihanı* anı kitabını, Kandiyoti'nin (2013) *Handan, Yeni Turan, Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarını incelediğine ulaşılmaktadır. Kutluata (2007) *Türk'ün Ateşle İmtihanı* kitabındaki Fatma çavuş karakterini, Kandiyoti (2013) ise sözü geçen romanlarda yer alan kadın imgelerini milliyetçilik bağlamında toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden incelemektedir.

Kutluata'ya göre asker kaçakları, Milli Mücadele döneminin en önemli sorunlarından biridir ve Halide Edip kurguladığı Fatma Çavuş karakterinden hareketle kadın kahramanlara, asker kaçakların erkekliklerini hatırlatma rolünü vermektedir (Kutluata, 2007:85). Buradan hareketle çalışmada Halide Edip'in dönemin meselelerine göre kadın savaşçılara roller biçtiği ve bu rolleri erkeklerin erkekliklerine hizmet ettiği ileri sürülmektedir. Kandiyoti'ye göre ise Halide Edip, romanlarında yer verdiği kadın karakterleri milliyetçi kadının örneği olarak sunmaktadır. Milliyetçi kadını, aşkı milli bilinç çerçevesinde benimseyen ve yeni

ulusun inşa sürecinde erkeklerin yoldaşı statüsünde olan bir silah arkadaşı olarak idealize etmektedir. Ayrıca Halide Edip eserlerindeki kadın karakterlerden hareketle kadınların, cinsiyetsiz ve kadınlığından sıyrılmış olarak kamusal hayatta yer bulabileceğini ortaya koymaktadır (Kandiyoti, 2013: 158-160).

1.6.İdeal Kadın Tiplerleri

Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, çalışmaların amaçları doğrultusunda kadın karakterlerin incelenerek idealize edilen kadın tiplerlerinin tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda kadın sorunları, kadın kimliği, kadın eğitimi vb. gibi konular ele alınmasına rağmen ideal kadın tiplerleri çalışmaların amaçları doğrultusunda ulaşılan sonuç çerçevesinde ortaya koyulmaktadır.

Diğer taraftan bazı çalışmalarda ise ideal kadın tiplerleri çalışmalarının amacını oluşturmakta ve bu çalışmalarda ideal kadın tiplerlerinin kurgulanış biçimlerini değerlendirilmektedir. Örneğin; Hülya Adak (2004), Erdem Dönmez (2019) ve Mehmet Tilek (2019) Halide Edip'in eserlerinde kurguladığı ideal kadın tiplerlerini incelemektedir. Tilek (2019) Halide Edip'in kadın karakterleri hangi yönlerden idealize ettiğini değerlendirirken Dönmez (2019) ideal kadın tiplerlerinin muhafazakâr düşünceyle ilişkisini sorgulamaktadır. Adak (2004) ise Halide Edip'in idealize ettiği kadınlar ile biyografisi arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Adak (2004) Halide Edip'in *Raik'in Annesi*, *Seviyye Talip*, *Handan*, *Yeni Turan*, *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarını, Dönmez (2019) ilk dönem romanları olan *Raik'in Annesi*, *Seviyye Talip*, *Handan* ve *Yeni Turan* romanlarını Tilek (2019) ise birçok romanının yanında *Türk'ün Ateşle İmtihanı* ve *Mor Salkımlı Ev* anı kitabını incelemektedir.

Halide Edip'in idealize ettiği kadınlar ile biyografisi arasındaki ilişkiyi inceleyen Adak, ele aldığı romanları otobiyografik ve yapısal olarak şu şekilde değerlendirmektedir:

"Halide Edib'in erken dönem romanları "otobiyografik roman"sa, "ideal kadın," yazarın kendisiyle özdeşleştirilebilir ve kurgu, yani erkek anlatıcının ideal kadına aşkı veya hayranlığı yüzünden benliğini yitirmesi, belki de yazar için belli bir ego tatmini işlevi görür. Fakat romanların yapısal özellikleri

dikkate alınır, yazma işleviyle bağlantılı olarak ikinci bir okuma yapmak da mümkündür. Bu okumaya göre, kadın olarak kendini yazma mücadelesi içindeki Halide Edip'in egosu sadece ideal kadın karakter olarak değil, "erkek anlatıcı" ile "ideal kal76 din" kimlikleri arasında parçalanmış bir ego olarak metne yansır. Bu iki karakter arasındaki ilişki ise metinlerde bir bütün ego yaratma mücadelesidir.” (Adak, 2004: 176-177)

Halide Edip'in kadın karakterleri hangi yönlerden idealize ettiğini inceleyen Tilek'e göre ise yazar kadın karakterleri *“kadın erkek eşitliği, kadının eğitimi, millî duyarlılık, kadın erkek ilişkileri, idealize edilmiş kadın, feminizm, cinsellik, sosyal statü, çalışma hayatı, kıyafet, annelik, evlilik, kültür, gelenekler, toplumsal rol, kadının öncülük rolü”* (Tilek, 2019: 68) gibi konular üzerinden ele almaktadır. Buradan hareketle Halide Edip *“romanlarında idealize ettiği kadın karakterlerle kültürel ve düşünsel anlamda onları eğitime ve değiştirme amacını güder. O, modern kadın karakterleriyle toplumu değiştirme çabası içindedir.”* (Tilek, 2019: 69)

Diğer taraftan ideal kadınların muhafazakâr düşünceyle arasındaki ilişkiyi inceleyen Dönmez'e göre Halide Edip, romanlarında idealize ettiği kadınların *“modern bireyler olmasını amaçlarken geleneksel rollerini de hesaba katmıştır. Bu çerçevede bir anne ve zevce olan kadının aynı zamanda taklitçilikten uzaklaşıp eğitim yoluyla Batılılığı sindirerek bilinçle yaşamasını, sosyal duyarlılık sahibi olarak geleneksel rolleriyle modern kimliğini bütünleştirmesini”* (Dönmez, 2019: 147) amaçlamıştır. Dönmez'in ele aldığı romanlara yönelik yaptığı değerlendirmelere bakıldığında *“kadının yenileşmesi fikrinin muhafazakâr nazariyeyle yorumlandığı”* (Dönmez, 2019: 146) şeklinde sonuca ulaştığı görülmektedir.

2. ERKEKLİK KURGULARI

Emre Güler (2014), Murat Gür (2018) ve Elif Buse Ay (2020), Halide Edip'in eserlerini erkeklik kurguları üzerinden incelemektedir. Üç çalışmada yazarın eserlerinden edebi tür olarak romanları ele alınmakta ve farklı romanları değerlendirilmektedir. Güler (2014) ve Gür (2018) Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterleri ideal erkeklik temsili üzerinden değerlendirirken Ay (2020), farklı erkeklik kurgularını incelemektedir. Bu tezde önce Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterleri erkeklik kurguları üzerinden

değerlendiren çalışmalara yer verilecek ve bu çalışmalar bu tezle karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

2.1.İdeal Erkeklik Tipleneleri ve İdeal Erkeklik Arayışı

Güler (2014) ve Gür (2018), Halide Edip'in romanlarındaki erkek karakterleri ideal erkeklik temsili üzerinden değerlendirmektedir. Gür (2018) Halide Edip'in *Seviye Talip, Handan, Yeni Turan, Mev'ud Hüküm, Ateşten Gömlek ve Vurun Kahpeye* romanlarına yer verirken Güler (2014) yazarın *Kalp Ağrısı, Zeyno'nun Oğlu* ve *Tatarcık* romanlarını ele almaktadır.

Güler (2014), 1924-1951 yıllarında kaleme alınan romanlardaki erkeklikleri, ulusun inşasında ideal erkeklik arayışından hareketle milliyetçilik ve toplumsal cinsiyet açısından incelemektedir. Romanlardaki erkeklikler değerlendirilirken Halide Edip'in birbirinin devamı niteliğinde olan *Kalp Ağrısı, Zeyno'nun Oğlu* ve *Tatarcık* romanlarının ele alınması çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Güler'e (2014) göre Zeyno, Saffet'in entelektüel tavrına vurgu yaparak ve onu baba, doktor, kardeş arkadaş gibi cinsellikten uzak bir dille tasvir ederken Hasan'ın erkeksi fiziksel özelliklerine vurgu yapmaktadır. Güler, Zeyno'nun Hasan ve Saffet'e bakış açısını değerlendirdiğinde erkeğin fiziksel özelliklerinin onun erkekliğine olan saygıyı artırdığına ulaşmaktadır (Güler, 2014:76). Diğer taraftan Güler'e göre Muhsin Bey, bilinç seviyesi yüksek akıllı erkek ve öğretici olarak kurgulanan bir karakterdir. Zeyno Muhsin Bey'i 'güç ve hâkimiyet' kavramları üzerinden tasvir etmekte ve bu kavramların çok erkeksi özellikler olduğu vurgulamaktadır.

Güler'in (2014) *Kalp Ağrısı* romanını incelerken Zeyno karakterinin erkek karakterlere bakış açısından hareket etmesi, erkek karakterlerden Saffet, Hasan ve Muhsin karakterlerinin incelemesi ve roman kurgusundan örneklerle karakterler üzerinde yapılan değerlendirmeleri desteklemesi tezimizle benzerlik oluşturmaktadır. Esasen *Kalp Ağrısı*, kadın erkek ilişkileri üzerine kurulu bir romandır. Fakat roman kurgusunun erkekler arasındaki cinsiyet ilişkilerini okuyabilmemize imkân vermesi çalışmamızda bu romanın değerlendirilebilmesini sağlamıştır. Diğer taraftan Güler'den farklı olarak tezimizde, Zeyno'nun bakış açısı haricinde incelenen erkekler arasındaki erkeklik ilişkilerine de yer verilecektir.

Diğer bir incelenen roman olan *Zeyno'nun Oğlu*'nda Haso, Ramazan, Şaban karakterleri değerlendirilmektedir. *Kalp Ağrısı* romanının Hasan karakteri *Zeyno'nun Oğlu* romanında Haso olarak yer almaktadır. Güler'e (2014) göre Türk askeri Hasan ile Kürt Haso aynı kişi olmasına rağmen karakterler arasındaki betimlenen farklılıkları ırkçı tavırlar içermektedir. Hasan medeniyeti yani yeniye temsil ederken Haso, erken Cumhuriyet'i yani eskiyi temsil etmektedir. Haso karakteri hem "olumsuz bir erkekliği" (Güler, 2014: 89) hem de "Cumhuriyetçi hegemonik erkekliği" (Güler, 2014: 89) temsil etmektedir. Bunun yanı sıra Güler (2014), Ramazan, orduda görev aldığı için ondan daha yüksek rütbede asker olmadığı sürece bulunduğu her sosyal ortamda otorite olan bir karakter olarak yorumlamaktadır. Şaban olumlu özellikleri Türk ırkıyla ilişkilendirilerek öne sürülen bir karakter olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmamızda da Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* romanına yer verilecektir. Fakat Güler'in (2014) çalışmasından farklı olarak romanın diğer erkek karakterleri de ele alınacak ve erkek karakterler, erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden hareketle Connell'in yaklaşımı üzerinden değerlendirilecektir. Dolayısıyla hegemonik erkeklik temsilini karşılayan erkek karakterler incelenirken Halide Edip'in ideal erkek olarak kurguladığı karakterlere değil roman kurgusu içerisinde hegemonyasına ulaşılan tüm erkek karakterlere yer verilecektir. Bunun yanı sıra hegemonyaya maruz kalan diğer erkek karakterlerin Connell'in yaklaşımında hangi erkekliğini temsil ettiği değerlendirilecek ve öteki erkekliklerin yaşamış olduğu baskılar roman kurgusundan örneklerle ortaya konulacaktır.

Zeyno'nun Oğlu romanının devamı niteliğinde olan *Tatarcık* romanı, Güler'in (2014) incelediği diğer bir romandır. *Tatarcık* romanının tüm erkek karakterlerini ideal erkekliğe yakınlıkları üzerinden değerlendirilmektedir. Güler'e (2014) göre *Tatarcık* romanının Tatar Osman karakteri romanda erkekliğinden övgüyle bahsedilen ve ideal bir erkek olmanın izlerini taşıyan ve inandığı şeyler doğrultusunda insanları değiştirmek isteyen bir karakterdir. Tatar Osman karakterinin entelektüel tavrı *Zeyno'nun Oğlu* romanının Saffet karakteri ile benzerlik gösterse de Tatar Osman'ın askeri geçmişi Saffet ile farklılaşmaktadır. Ayrıca Tatar Osman dindar tavrıyla Halide Edip'in diğer romanlarında yer verdiği asker erkek karakterlerden ayrılmaktadır (Güler, 2014: 95). Güler, erkek karakterleri

değerlendirdiğinde, Halide Edip'in romanlarında idealize ettiği çoğu erkeğin mesleğini olan askerliğin, Türk erkekliğinin oluşumunda önemli yerinin olduğunu ileri sürmektedir.

Güler'e (2014) göre romanın diğer bir karakteri olan Feridun Paşa, askeri geçmişi sahiptir. Askeri geçmiş, Feridun Paşa'nın yönetebilme ve yönlendirebilme yeteneğini ortaya koymakta ve erkekliğini güçlendirmesini sağlamaktadır. Nihat, entelektüel olmasına rağmen ideal erkeklik temsilinin dışında olan bir karakterdir. Yediler grubu üyesi ve Nihat'ın yeğeni olan Salim karakteri ise fiziksel özellikleri nedeniyle arkadaşlarından aşağı konumda olduğu için ideal erkeklik vasfının dışında biridir. Grubun bir diğer üyesi Haşim karakteri ise, yeni düzenin getirdiği kadın anlayışına şüpheyle bakmakta ve bu bakış açısıyla o dönemde erkeklerin 'erkeklik endişelerini' yansıtmaktadır (Güler, 2014: 96-100).

Güler'e (2014) göre Yediler grubunun bir diğer üyesi Şinasi karakteri, grup içerisinde herhangi bir amaç beslememekte ve mutlu olmak için arayış içerisinde. Safa ise komünist ideolojiyi besleyen ve Cumhuriyetçi bir erkeğin taşıdığı ideal vasıfları taşımayan bir karakterdir. Grubun en büyüğü olan Recep, fiziksel olarak dikkat çeken ve taşıdığı bütün vasıflarla ideal erkeklik temsiline örnek olarak gösterilmeye yakındır. Hasan ise *Zeyno'nun Oğlu* romanında yer alan Albay Hasan'ın oğludur. Hasan karakteri, romanda detaylı ele alınmayan ve karakter olarak Recep'e benzeyen bir çocuktur. (Güler, 2014: 100-104). Çalışmada tüm erkek karakterlerin incelenmesinden hareketle Recep karakteri, Halide Edip'in diğer romanlarında idealize ettiği erkek karakterler gibi "aklı, milleti ve tarihi" (Güler, 2014: 104) temsil eden bir karakter olarak değerlendirilmektedir.

Güler (2014), *Tatarcık* romanının tüm erkek karakterlerini ideal erkeklik üzerinden değerlendirmektedir. İdeal erkeklik olarak ise Halide Edip'in idealize ettiği erkek karakterler örnek seçmekte ve diğer erkek karakterleri onlar üzerinden yorumlamaktadır. Yediler grubu erkeklerinin hayata bakış açıları ve siyasi görüşleri üzerinden değerlendirmektedir. Tezimizde amaç erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkileri Connell'in erkeklik teorisinden hareketle incelemek olduğu için Güler'de (2014) olduğu gibi *Tatarcık* romanının tüm erkek karakterleri incelenmeyecek, hegemonyasına ve hegemonyaya uğradığına ulaşılan erkek karakterler değerlendirilecektir. Ayrıca hegemonik erkeklik temsilini karşılayan erkek

karakterler incelenirken roman kurgusu içerisinde hegemonyasına ulaşılan tüm erkek karakterlere yer verilecektir. Bunun yanı sıra hegemonyaya maruz kalan diğer erkek karakterlerin Connell'in yaklaşımında hangi erkekliğini temsil ettiği değerlendirilecek ve öteki erkekliklerin yaşamış olduğu baskılar roman kurgusundan örneklerle ortaya konulacaktır.

Halide Edip'in eserlerini ideal erkeklik temsili üzerinden değerlendiren diğer bir çalışma olan Gür (2018) ise, 1908 ile 1923 yılları arasında kaleme alınan Türk romanlarındaki erkeklik kurgularını milliyetçilik ile ilişkileri üzerinden incelemektedir. Gür, Connell'in hegemonik erkeklik temsilinin "*hem farklı erkeklikler üzerindeki yönlendirici etkisi hem de milliyetçiliğin egemenlik kurmaya meyilli söylemiyle benzerliği açısından verimli bir kuramsal çerçeve*" (Gür, 2018: 23) sunduğu ileri sürmektedir. Buradan hareketle romanlardaki erkeklik kurguları, hegemonik erkeklik tarafından milliyetçi ideoloji çerçevesinde inşa edilen ideal ve öteki erkeklik temsilleri doğrultusunda ele almaktadır.

Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarındaki erkeklik kurguları üniforma bedenlerini taşıyan idealleştirilmiş erkeklikler üzerinden incelenmektedir. Gür'e göre asker, "*üniformasıyla gücünün ve cesaretinin, başka deyişle erkekliğinin işaretlerini uzaktan fark edilecek biçimde üzerinde taşır. Dolayısıyla asker bedeni evrensel olarak erkekliğin kodlarının yazıldığı bir tür abide görünümündedir.*" (Gür, 2018: 135). Bunun yanı sıra "*üniformayı layıkıyla taşıyan birey toplumsal olarak hegemonik erkekliğin en üst basamağını oluşturur. Dolayısıyla üniforma erkek bedeninin "hegemonik" temsilidir ve olması gereken, sabit bir tanımını oluşturur.*" (Gür, 2018: 152).

Gür (2018), Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* romanındaki Peyami, rol modelleri olan İhsan ve Cemal gibi bir erkek olmak istediği mücadele erkeklik mücadelesi veren bir karakter olarak değerlendirmektedir. Ayrıca bu süreçte yalnızca İhsan ve Cemal'in değil, bir kadın olarak Ayşe'nin oynadığı role de değinmektedir. Romanda hikâyenin Peyami tarafından anlatılması "*onun kazandığı "hegemonik" erkeklik konumundan geçmişine bakışının, bu erkekliği kazanma sürecinin öyküsü*" (Gür, 2018: 146) olarak değerlendirilmektedir. Peyami'nin ideal erkek olma sürecinde yaşamış olduğu baskılar neticesinde geçirdiği dönüşüm roman kurgusundan örnekler verilerek ortaya koyulmaktadır. Connell'in erkeklik

tipolojisinden hareketle Peyami “*milliyetçilik çerçevesinde kurulan millet odaklı bir modern iktidarın beden politikalarına dayalı ‘hegemonik erkeklik’ söyleminin biçimlendirici etkisi*” (Gür, 2018: 149) ne örnek teşkil eden bir karakter olarak değerlendirilmektedir.

Ateşten Gömlek romanındaki İhsan karakteri ve *Vurun Kahpeye* romanındaki Tosun karakteri, üniforma bedenlerini taşıyan idealleştirilmiş erkeklikler olarak değerlendirilmektedir. Asker olan İhsan karakteri “*vatan yolunda kendini feda ederek onun bedeni de “milletin bedenine” karışır. Böylece İhsan, “ulusal bir varlık” hâline gelir ve politik bedenin bir parçasını oluşturur*” (Gür, 2018: 149) şeklinde ifade edilir. Tosun karakteri ise “*bireysel arzularını bastırıldığı sürece ‘hegemonik’ erkeklik konumunu roman boyunca korur. Erkekliğinin tehlikeye girdiği anlar ise yalnızca Aliye karşısındadır. Bunun dışında Tosun da diğer romanların asker kahramanları gibi “politik bedenin” bir parçası olmaya uğraşır*” (Gür, 2018: 151) şeklinde ifade edilip hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilmektedir.

Gür’ün (2018) askerliğin, hegemonik erkekliğin inşasındaki önemine dikkat çekmesi ve *Ateşten Gömlek* ile *Vurun Kahpeye* romanlarında hegemonik erkeklik olarak değerlendirilen karakterlerin asker olmalarının hegemonik erkekliği temsil etmelerindeki etkilerine değinmesi çalışmamızla benzerlik göstermektedir. Ayrıca *Ateşten Gömlek* romanındaki Peyami, Cemal ve İhsan karakteri ile *Vurun Kahpeye* romanındaki Tosun karakterine yönelik yapılan değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin roman kurgusundan hareketle örneklerle anlatılması da tezimizi desteklemektedir.

Diğer taraftan Peyami karakteri, hegemonyaya maruz kalan erkeklik olarak yorumlanmasına rağmen Connell’in erkeklik tipolojisinde hegemonik erkekliğe maruz kalan diğer erkekliklerden hangisini temsil ettiği incelenmemektedir. Çalışmamızda ise *Ateşten Gömlek* romanındaki erkek karakterler yalnızca hegemonik erkeklik temsili üzerinden incelenmeyecek, hegemonik erkeklik temsili karşılamaayan erkek karakterler, erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden hareketle Connell’in yaklaşımındaki diğer erkeklik temsillerinden hangisi ile ilişkilendirilebilecekleri üzerinden değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra Gür (2018) *Vurun Kahpeye* romanında yalnızca Halide Edip’in ideal erkek olarak kurguladığı Tosun karakterini değerlendirmektedir. Tezimizde ise *Vurun Kahpeye* romanının

diğer erkek karakterleri de ele alınacak ve Connell'in erkeklik teorisi çerçevesinde incelenecektir.

Gür (2018), *Handan* romanındaki Nazım ve *Yeni Turan* romanındaki Oğuz karakteri, milliyetçi erkek tipine örnek teşkil eden ve ideal erkekliği temsil eden karakterler olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra *Seviyye Talip* romanındaki Fahir ve *Mev'ud Hüküm* romanındaki Kasım karakteri ise milliyetçi kimliğe sahip ideal erkekliklerini Avrupa'da aldıkları ideal eğitimle pekiştiren makbul erkeklikler olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Oğuz karakterini, ideal erkeklik haricinde eski Türk devletlerindeki Oğuz Kağan'a işaret ettiği için nostaljik bedene sahip olan tarihi erkeklik olarak yorumlamaktadır.

Yeni Turan romanındaki Hamdi Paşa karakteri, iktidarın temsilcisi olmasından hareketle ideal bir erkek olarak değerlendirmektedir. Roman kurgusunda iktidarın Hamdi Paşa'nın partisinden Oğuz'un partisine geçmesi "*Türk milliyetçiliği ve onun temsili olan erkeklik tarzı yükseldikçe geleneksel erkeklerin erkekliklerini, "hegemonik" iktidarlarını yitirmesi*" (Gür, 2018: 166) şeklinde yorumlamaktadır. *Handan* romanındaki Refik Cemal karakteri ise, ideal erkekliği ikili karşıtlıklar yani "*akıl gerektirdiği tutkuların toplumsal olana yönlendirilmesi ve bedenden gelen arzuların dizginlenmesi*" (Gür, 2018: 195) yoluyla inşa edilen karakter olarak değerlendirmektedir. Gür, bedensel arzularına hâkim olan Refik Cemal karakterinin ideali temsil ettiğine Hüsnü Paşa karakterinin ise "*bedensel arzularının peşinden gitmesi sebebiyle öteki*" (Gür, 2018: 195) olarak kurgulandığına ulaşmaktadır.

Gür (2018), Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterleri asker bedenleri üzerinden incelerken yalnızca *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanları ele almaktadır. Tezimizde ise Halide Edip'in *Ateşten Gömlek* ve *Vurun Kahpeye* romanlarının yanında diğer romanlarında asker olarak kurguladığı erkek karakterler incelenecek ve bu karakterler Connell'in yaklaşımından hareketle değerlendirilecektir. Bunun yanı sıra Gür (2018), ideal erkeklik temsilleri incelerken Halide Edip'in ideal erkek olarak kurguladığı erkek karakter ideal erkeklik olarak değerlendirmektedir. İdeal erkekliğin kaybedilmesini roman kurgusundan hareketle kadınlar üzerinden ele almakta ve kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler üzerinden ortaya koymaktadır. Çalışmamızda ise ideal erkeklik temsilini karşılayan erkek karakterler değerlendirilirken Halide Edip'in ideal erkek olarak kurguladığı erkek

karakterlere değil roman kurgusu içerisinde hegemonyasına ulaşılan tüm erkek karakterlere yer verilecektir.

Diğer taraftan Gür (2018) Halide Edip'in *Yeni Turan* romanındaki Kaya, *Ateşten Gömlek* romanındaki Ayşe ve *Vurun Kahpeye* romanındaki Aliye karakteri kadın erkekliği üzerinden incelemektedir. Gür'e (2018) göre kadın erkekliği bu karakterlerin "cinsiyetlerinden sıyrılarak erkekleşmesi, her zaman "zihin" olarak temsil edilmeleriyle başka bir deyişle erkek fikirlerini taşımalarıyla bağlantılıdır." (Gür, 2018: 196-197). Halide Edip'in romanlarındaki kadın karakterlerin erkeklik üzerinden incelenmesi tezimizle farklılık göstermektedir. Çalışmamızda yalnızca erkek karakterleri Connell'in erkeklik teorisinden hareketle değerlendireceğimiz için kadın karaktere yalnızca erkek karakterlerin erkekliği üzerindeki etkileri üzerinden yer verilecektir.

2.2.Farklı Erkeklik Temsilleri

Ay (2020), 1870-1923 yıllarında Türk roman ve hikâyelerindeki farklı erkeklik kurgularını değerlendirmekte ve hegemonik erkeklik haricinde var olan öteki erkeklikleri incelemektedir. Erkeklikleri kategorize etmeden edebi metnin sunduğu çevre içerisinde ele almaktadır. Erkek söylemlerinden hareketle farklı erkeklik kurgularının dönüşümünü ve koşullara göre yeniden gözden geçirilişini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ay'a (2020) göre, *Seviyye Talip* romanındaki Fahir karakteri, kadını bir modernleşme projesi olarak gören ve onu eğitime amacıyla hareket eden bir erkek olarak kurgulanmaktadır. Fahir karakterinin ideal erkekliği "dönemin eğitici erkek vasfını ve milliyetçi erkek vurgusunu" (Ay, 2020: 269) içermektedir. Buradan yola çıkıldığında üst akıl olarak konumlandırılan erkek sayesinde "kadın modernleşecek, yeni bir kültür evresine girecek fakat toplumsal cinsiyet rollerince kendine yüklenen normları da yerine getirmeye devam ederek sınır ihlâlinde bulunmayacaktır." (Ay, 2020: 272).

Diğer taraftan ideal öğretici erkek olarak kurgulanan Fahir'in duygularına yenik düşerek batılı bir kadın olan Seviyye'ye âşık olması "romanın başında kurduğu ideal erkek çizgisinden çıktığı" (Ay, 2020: 279) şeklinde

değerlendirilmektedir. Daha sonra romanın kurgusu içerisinde Fahir'in kendini vatanına adanmasının onu ideal bir baba figürü haline getirdiğine ulaşılmakta ve *“bu milliyetçi anlayış ileriki dönemlerde ortaya çıkacak yeni erkeklik kurgusunun da temeli”* (Ay, 2020: 281) olarak yorumlanmaktadır.

Ay (2020), *Handan* romanının Nazım, Hüsni Paşa ve Refik Cemal karakterleri incelemektedir. Nazım karakterini, kadını eğitici vasfı ve milliyetçi erkekliğini vurgulanan bir diğer karakter olarak Seviyye Talip romanındaki Fahir karakteri ile benzer erkeklik kurguları taşıyan bir karakter olarak değerlendirmektedir. Ay'a (2020) göre Nazım Handan'a âşık olduğu halde benimsediği sosyalist ideolojinin gayesi doğrultusunda hareket etmesi gerektiği için *“dönemin toplumsal rollerinin de etkisiyle çizmek istediği erkeklik kurgusu onun gerçek benliğinin ötesine geçince, milliyetçi, muhalif, ihtilalci ve idealist erkeklikler âşık erkeği bastırmıştır.”* (Ay, 2020: 284). Hüsni Paşa karakteri ise *“hovarda bir erkek”* olarak nitelendirilmekte ve *“evlilikleri boyunca karısını sadece bir arzu nesnesi olarak görüp ruhundaki boşluğu başka kadınlarla doldurmaya çalışan ve bunu yaparken de sırtını ataerkil geleneğin erkeklik kodlarına yaslayarak asla utanç duymayan bir erkek”* (Ay, 2020: 286) olarak değerlendirilmektedir.

Ay (2020), *Handan* romanında diğer incelenen karakter olan Refik Cemal'i, modern ve milliyetçi bir erkek olarak kurgulanıp ideal erkekliği temsil eden karakter olarak değerlendirmektedir. Refik Cemal'in *“kadını hem modernleştirerek millet fikrinin içine katmak isteyen hem de onu bu fikrin içinde ancak bir süs olarak gören bir erkek bakışı”* na (Ay, 2020: 286) sahip olduğuna ulaşmaktadır. *Handan* romanının erkek karakterleri erkeklik kurguları üzerinden incelendiğinde *“erkeklik kurgularının iç içe geçtiği, çakıştığı hatta kendi içinde çeliştiği bir roman”* (Ay, 2020: 292) olarak değerlendirilmektedir.

Ay (2020), *Seviyye Talip* ve *Handan* romanında olduğu gibi *Son Eseri* romanındaki Feridun Hikmet karakteri de kadın erkek ilişkileri üzerinden değerlendirmektedir. Örneğin; Feridun Hikmet karakterinin erkekliğini kazanması ve kaybetmesi bir erkeğin elinden sevdiği kadını alması üzerinden yorumlanmaktadır. Romanın diğer kahramanı İbrahim Hikmet ise milliyetçi bir erkek olarak kurgulanan ve sorgulanamayan erkekliğe sahip bir karakter olarak değerlendirilmektedir.

Ay (2020), Halide Edip'in *Seviyye Talip*, *Handan* ve *Son Eseri* romanlarını incelerken tezimizde bu üç romanın değerlendirilmeyecek olması farklılık oluşturmaktadır. Görüldüğü üzere Ay (2020), *Seviyye Talip* romanındaki Fahir, *Handan* romanındaki Nazım, Hüsnü Paşa ve Refik Cemal ve *Son Eseri* romanındaki Feridun Hikmet karakterlerinin erkeklik kurguları kadın erkek ilişkileri üzerinden yorumlamaktadır. Ayrıca Güler (2014) ve Gür (2018) gibi Ay (2020) da ideal erkeklığı, Halide Edip'in romanlarda idealize ettiği erkek karakterler üzerinden incelenmekte ve İbrahim Hikmet hariç ideal erkeklığın kazanılması ve kaybedilmesini kadınlar ile olan ilişkiler üzerinden değerlendirmektedir.

Ay'ın (2020), ulaştığı sonuçlar ve yaptığı değerlendirmeler çalışmamızda *Seviyye Talip*, *Handan* ve *Son Eseri* romanlarının değerlendirilmeyecek olmasına ışık tutmaktadır. Halide Edip'in bu üç romanında kadın erkek ilişkileri üzerinden düşüncelerini kaleme alması ve romanın erkek karakterler arasındaki ilişkileri okumamıza açık olarak kurgulanmaması bu romanların tezimizin amacı doğrultusunda incelenmesini yetersiz kılmaktadır. Dolayısıyla tezimizde Halide Edip'in *Seviyye Talip*, *Handan* ve *Son Eseri* gibi erkek karakterler arasındaki ilişkilerin detaylı olarak incelenemediği romanlarına yer verilmeyecektir. Ayrıca İbrahim Hikmet karakteri gibi Halide Edip'in ideal erkek olarak kurguladığı fakat roman kurgusunda ideal erkeklığın diğer erkekler üzerindeki etkilerine ulaşamayan karakterler de değerlendirilmeyecektir.

Sonuç olarak Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çalışmalarda ele alınan eserler edebi tür açısından değerlendirildiğinde, çoğunlukla romanların incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda incelenen konulara bakıldığında ise eserlerin çoğunlukla kadın sorunları, kadın eğitimi, kadının çalışma hayatı, ideal kadın tiplerleri, kadın kimliği vb. gibi kadın konuları üzerinden değerlendirildiği ve çoğunlukla kadın karakterlerin incelendiğine görülmektedir. Bunun yanı sıra yazarın eserleri üzerine yapılan erkeklik çalışmalarının daha az olduğu ve bu çalışmaların özellikle son dönemlerde yaygınlık kazandığı karşımıza çıkmaktadır. Tezimizde, Halide Edip'in eserlerinden edebi tür olarak romanlarının incelenen olması, yazarın eserleri üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla tercih edilen edebi tür ile benzerlik göstermektedir. Diğer taraftan çalışmamızda Halide Edip'in romanlarının erkek karakterler arasındaki erkeklik ilişkileri üzerinden değerlendirilecek olması,

yazarın eserleri üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla tercih edilen kadın konularından farklılaşmaktadır.

Halide Edip'in eserleri üzerine yapılan çalışmalarda ideal erkekliğin inşasında askerliğin önemine değinilmesinin ve yapılan değerlendirmelerin roman kurgusundan örneklerle ortaya koyulmasının tezimiz ile benzerlik gösterdiğine ulaşılmaktadır. Diğer taraftan çalışmalarda ideal erkeklik temsiline, yazarın idealize ettiği erkek karakterler üzerinden incelendiği görülmektedir. Çalışmamızda erkeklik kurgularının erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilerinden hareketle değerlendirilecek ve farklı erkeklik kurgularının Connell'in yaklaşımı üzerinden incelenecek olması yazarın eserleri üzerine yapılan erkeklik çalışmalardan farklılık göstermektedir.

Bu tezde, Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik kurguları, erkek karakterler arasındaki hiyerarşik ilişkilerden hareketle Connell'in erkeklik teorisi üzerinden değerlendirilecektir. Roman kurgusu içerisinde hegemonyasına ulaşılan ve ideal erkeklik temsili örneği olarak değerlendirilebilecek karakterlere yer verilecektir. Bunun yanı sıra hegemonyaya maruz kalan diğer erkek karakterlerin Connell'in erkeklik tipolojisinde hangi erkekliğini temsil ettiği değerlendirilecek ve öteki erkekliklerin yaşamış olduğu baskılar roman kurgusundan örneklerle ortaya konulacaktır. Böylece çalışmamızın, yazarın eserleri üzerine yapılan çalışmalarda sayıca az olan erkeklik çalışmalarına katkı sağlaması ve bu alanda yapılacak diğer çalışmalara ışık tutup yol gösterici olması hedeflenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALİDE EDİP ROMANLARINDA CONNELL'İN ERKEKLİK TEMSİLLERİ

Tezin bu bölümünde Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğu sorusunun cevabı aranacaktır. Bu amaç doğrultusunda yazarın romanlarında kurguladığı erkek karakterler, Connell'in erkeklik tipolojisi üzerinden incelenecektir. Halide Edip'in romanlarındaki erkek karakterlerin hegemonik erkeklik, suç ortağı erkeklik, madun erkeklik ve marjinal erkeklik tipolojilerinden hangilerini temsil ettiğine yer verilecektir. Hegemonik ve madun erkeklik temsillerine örnek gösterdiğimiz erkek karakterler Connell'in erkeklik teorisinde ileri sürmüş olduğu hegemonik ve madun erkeklik biçimleri üzerinden değerlendirilecektir. Böylece hegemonik erkekliği temsil eden karakterler yerel, bölgesel ve küresel hegemonik erkeklik biçimleri, madun erkekliği temsil eden karakterler ise homoseksüel ve heteroseksüel madun erkeklik biçimleri üzerinden incelenecektir.

Tezin bu amacı doğrultusunda Halide Edip'in şu dokuz romanı incelenecektir: *Yeni Turan* (1912), *Ateşten Gömlek* (1923), *Vurun Kahpeye* (1923), *Kalp Ağrısı* (1924), *Zeyno'nun Oğlu* (1928), *Sinekli Bakkal* (1936), *Tatarcık* (1939), *Döner Ayna* (1954) ve *Âkile Hanım Sokağı* (1958). Söz konusu romanlardaki erkeklik temsilleri üzerine yapılan değerlendirmeler roman kurgusundan örneklerle ortaya konulacaktır. Connell'in erkeklik tipolojisiyle farklılaşan değerlendirmeler, düşünürün teorisine yöneltilen eleştiriler üzerinden ele alınacak ve böylece yapılan eleştirilerin haklılık payı tartışılarak söz konusu literatüre katkı sunulmaya çalışılacaktır.

1. YENİ TURAN

1912 yılında *Tanin* gazetesinde tefrika edilen *Yeni Turan*, 20 yıl sonrasının Türkiye'sine ilişkin ütopyik bir romandır. Romanda, Yeni Osmanlı ile Yeni Turan partilerinin iktidar mücadelesinden hareketle dönemin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeleri ele alınmaktadır. Roman, iktidar mücadelesine yönelik hakikatleri açığa

çıkarmak istediği için ölüm infazını beklerken yaşadıklarını kaleme alan Yeni Osmanlı üyesi Asım tarafından anlatılır. *Yeni Turan* romanı Connell'in yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Hamdi Paşa, Asım ve Oğuz.

Yeni Osmanlı, merkezîyetçiliği savunan ve Osmanlıcılık ideolojisinin benimsendiği bir partidir. Yeni Osmanlı Partisi'nin lideri ise Hamdi Paşa'dır. Dâhiliye nazırı olarak görev yapan Hamdi Paşa, mevcut dönemin en kuvvetli simalarından biridir. Hamdi Paşa, hem fikren hem de bedenen Batı'yı temsil eden, alafraza olarak tanımlanabilecek özelliklere sahip bir karakterdir. Hamdi Paşa'nın Batı hayranlığı, kullandığı eşyalarda, dinlediği müziklerde, kadınların Avrupalı giyimlerine duyduğu ilgide... vb. her alanda görülmektedir. Connell'in erkeklik teorisine göre incelendiğinde Yeni Osmanlı lideri Hamdi Paşa karakteri, mevcut düzende hâkim olan bölgesel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Asım, Yeni Osmanlı üyesidir. Hamdi Paşa'nın Asım'ın gözünde, hem konumu hem görünümü ile ulaşılamaz bir seviyede olduğu görülmektedir. Bu nedenle Asım, Hamdi Paşa'ya karşı bir hayranlık besleyen ve ömrünün son anına kadar Hamdi Paşa'nın himayesi altında yaşayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Hamdi Paşa'nın hegemonyasının izlerine, küçüklükten itibaren yanında yetişen yeğeni Asım'dan hareketle ulaşılabilmektedir.

Hamdi Paşa'nın Asım üzerinde kurduğu hâkimiyeti hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bazı örnekleri romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Örneğin; Asım'ın Yeni Osmanlı'ya karşı bilinçli bir bağlılık duymadığı, Hamdi Paşa nedeniyle partiye üye olduğu ve Hamdi Paşa'nın bu bağlılığı yıllarca devam ettirebildiği görülmektedir. Asım, Yeni Osmanlı'ya bağlılığını anlatırken Hamdi Paşa'nın kendi üzerindeki hâkimiyetini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bizim fırka, amcamın fırkası da bence yegâne halaskar ve vatansever kudretti. Bu itikadımı bilmem nasıl bir demir irade ve benden nihayetsiz defalar büyük bir kudret-i muhakeme ve sebatla amcam yirmi beş yaşına kadar bende ikame etti. Hatta amcamın etrafımı, irademi, bütün muhakemat ve hissiyatımı saran kuvvetli şahsiyeti beni İttihat ve Terakki'de bir Türk gencinin tabii surette temayül edeceği bazı tecelliyata bile bigâne bıraktı.” (Adıvar, 2019: 14)

Hamdi Paşa'nın Asım üzerinde kurduğu hâkimiyeti hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bir diğer örneğe, Asım'ın Yeni Turan'a karşı

verdiği içsel mücadeleden ulaşılabilmektedir. Örneğin; Asım, esasen Yeni Turan faaliyetlerinin çok fazla etkisinde kalır. Özellikle Yeni Turan’ın müziğinden oldukça etkilenir. Hatta ölümünü beklerken bile “*Ey Yeni Turan, sevgili ülke, söyle, sana yol nerede?*” (Adivar, 2019: 30) sözlerinin geçtiği Yeni Turan şarkısını içinden geçirir. Ancak liderinin Hamdi Paşa olduğu bir partiden Yeni Turan’a geçme fikri bile Asım’a imkânsız olarak görülmektedir. Dolayısıyla Asım, oldukça etkilendiği Yeni Turan’a karşı hayranlık beslemekten öteye gidemez ve ömrünün sonuna kadar Yeni Osmanlı’nın üyesi olarak kalır.

Asım’ın Hamdi Paşa’ya duyduğu hayranlık, Yeni Turan Lideri Oğuz’dan bahsederken sürekli Hamdi Paşa ile mukayese etmesinde fark edilmektedir. Örneğin; Asım, konuşma yapacak olan Oğuz ve Hamdi Paşa’yı sahnede şu şekilde karşılaştırmaktadır:

“Birdenbire halkın taabüt derecesinde yükselttikleri Oğuz çehresinin çok yaşamış, çok hissetmiş çizgileri, beyaz başı, perişan kıyafetleriyle ne kadar alkış uyandırıyor; sivil kıyafeti içinde bile askeri bir şıklık ve tendürüstlük gösteren amcam beyaz bıyıkları, dimdik kametli, ihtiyarlığında faal ve pür-hayat bir gençlik yaşatan başıyla o kadar nazar-ı celp ediyordu.” (Adivar, 2019: 74)

Diğer taraftan Asım, Hamdi Paşa’nın baskısı altında yaşamasına rağmen hem Yeni Osmanlı liderinin amcası olması hem de Yeni Osmanlı’nın üyesi olması nedeniyle iktidar ilişkilerinden çıkar elde eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Asım karakteri, hem hegemonyaya yakından maruz kalan hem de hegemonyadan çıkar elde eden biri olarak düşünüldüğünde Connell’in yaklaşıma göre suç ortağı erkeklik temsili olarak tanımlanabilir.

Yeni Turan, âdem-i merkezîyeti savunan ve Türkçülük ideolojisinin benimsendiği bir partidir. Öncelikli olarak Yeni Turan, “*mektepleri, müesseseleri, gece salonları, Fukara-perver Teşkilatı, Teksir-i Nüfus Cemiyeti, Sıhhat-i Umumiye Kulübü, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk olan her şey taraftarları, gazeteleri*” (Adivar,2019:18) aracılığıyla “*halkın maddi manevi ruhuna girmeye*” (Adivar, 2019:20) çalışan bir parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Asım, ilk kez gördüğü Yeni Turan yurdunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Yeni Turan musikisine Mutlak Mevlevî bir sima veriyor. Musikide, mimarlıkta daima memba-ı ilhamını Selçukilere kadar yükseltiyordu... Neylerin

derin ince mukaddimesinden sonra bu on iki genç Türk göğsünden muhtelif sesleri ayrılarak güzel bir ahenk yapan bu taze ruh şelaleleriyle Yeni Turan, bütün binaları, kadınları ve müessesat-ı içtimasiyle ruhunun çıplak sadeliğinden kopmuş bir nağme nefh ediyordu.” (Adivar,2019: 28-29)

Yeni Turan kurumlarında öne çıkan mimari yapının, iç dekorda kullanılan eşyaların ve benimsenen müzik türünün amaca hizmet edecek şekilde eski Türk devletlerinden izler taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla Yeni Turan kurumlarının, benimsenen ideolojiyi yansıtan değerler göz önünde bulundurularak mücadelenin kabul görmesine hizmet edecek şekilde biçimlendirildiğini söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Yeni Turan kurumları, Connell’in (2019) yaklaşımında belirttiği gibi hegemonik erkekliğin inşa edildiği ve incelikle işlendiği önemli alanlar olan kurumlar çerçevesinde değerlendirilebilir.

Connell’in yaklaşımına göre bir diğer incelenen karakter Oğuz’dur. Oğuz, Yeni Turan hareketinin lideridir. Oğuz, öncelikli olarak dış görünümüyle ilk bakışta dikkat çeken biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Asım, Yeni Turan lideri Oğuz’u “*ortandan uzunca, kuvvetli omuzlu fakat kemikli, otuz beşle kırk arasında bir adamdı. Kuvvetli çizgileriyle, kuvvetli azalarıyla kemikli, büyük kır saçlı bir başı vardı. En çok biraz çekik ve biraz derin yeşil gözlerinde inat, yumuşaklık ve azim insana çarpıyordu”* (Adivar, 2019: 33) şeklinde tasvir etmektedir.

Oğuz, Yeni Turan’ın benimsediği Türkçülük ideolojisini yalnızca fikirleriyle değil, batıya meydan okuyan giyimi ve Eski Türk hükümdarlarını çağrıştıran hal ve hareketleriyle de yansıtan bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Asım, konuşma yapan Oğuz’u sahnede ilk gördüğünde şu şekilde ifade etmektedir:

“Arkasında bütün modaya ve yeniliğe meydan okur gibi yakasız bir gömlek, Yumuşak Türk kumaşından bolca kurşuni, sade bir kostüm vardı. Kati adımlarla ortaya geldi. Elini rahleye dayadı ve bir zaman eskârını ekmek istediği zemini, huzzarın ruhunu gözleriyle pamuk atar gibi, tarla sürer gibi karıştırdı. Bunda sade ve kuvvetli adamda Attilaların, Cengizlerin, ta ilk Türklerin en iptidai, sert, ciddi tabiat ve hüviyetlerinin son derece-i tekâmülünü bulmuş bir timsalini, gayesine ermiş, şekl-i katiyesini almış bir Türk emelini görüyorum zannettim.” (Adivar, 2019: 33)

Oğuz’un yalnızca Yeni Turan gayesiyle yaşadığı ve vatan sevgisinden başka şahsi hiçbir sevgi taşımadığı görülmektedir. Örneğin; Oğuz sevdiği kadın Kaya’nın, rakip parti Yeni Osmanlı’nın lideri Hamdi Paşayla evlenmesiyle ilgili tek kelime etmez ve yalnızca Yeni Turan mücadelesine devam eder. Diğer taraftan hükümet

tarafından yasaklanmasına rağmen miting yapmaktan vazgeçmez, saldırıya uğradığında ise can çekişirken ağzından dökülen ilk şey partide kendisinin yerine gelecek olan kişinin ismini söylemek olur.

Hem Yeni Turan gençlerinin hem de diğer erkeklerin Yeni Turan lideri Oğuz'a karşı bir hayranlık beslediği ve Oğuz'un erkekliğini ulaşılması/ yaklaşılması gereken bir hedef olarak algıladıkları görülmektedir. Örneğin; Asım, Oğuz'un erkekliğine ulaşabilme/yaklaşabilme gayretinde olan Yeni Turan gençlerinin Oğuz'a duyduğu hayranlığı şu şekilde dile getirmektedir: *“Yeni Turan gençlerinin Oğuz’u gözlerinde hürmetkâr nemlerle bir takip etmeleri, o aralarında yürürken ona sürtünmek için ona dokunmak için bir yaklaşımları vardı ki pek insani ve güzeldi.”* (Adıvar, 2019: 64).

Diğer taraftan Oğuz'a hayranlık duyanların yalnızca Yeni Turan gençleri olmadığı görülmektedir. Örneğin; Yeni Osmanlı üyesi Asım esasen amcası Hamdi Paşa'yı ideal olarak benimsemektedir. Ancak Yeni Turan lideri Oğuz'u tanıdığı anda ise, ilk kez amcasının erkekliğine muadil bir erkeklik gördüğünü düşünmektedir ve bunu *“ömrümde ilk defa olarak amcamın hüviyeti kadar kuvvetli bir hüviyetle karşı karşıya geldiğimi ve ilk defa olarak Yeni Turan'ın Yeni Osmanlı Fırkası reisi Hamdi Paşa'ya muadil bir reis bulduğumu hissettim”* (Adıvar, 2019: 33) şeklinde ifade etmektedir.

Yeni Turan lideri Oğuz, iktidar mücadelesini kazandıktan sonra yaptığı bir konuşmada Türk ırkına verilecek 20 yıl sürelik bir imtiyazdan bahseder. İmtiyazlar, Türk ırkının bir süreliğine kayırılmasını ve yatırımların Anadolu'ya aktarılmasını gerekli kılmaktadır. Etnik grupların onayı alınmadan imtiyazlara rıza göstermesi beklenmekte ve aksi halde zor kullanımının gerekeceği belirtilmektedir. Oğuz'un aldığı imtiyaz kararına rıza gösterilmesini istemesi ve zor kullanımının gerekebileceğini belirtmesi, Connell'in hegemonik erkeklikte belirttiği güç ve rıza faktörlerinden izler taşıdığı görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Oğuz'un iktidarı ele geçirdikten sonraki kararlarıyla güç/rıza faktörlerini yansıttığı ve diğer erkekler tarafından hayranlık duyulan bir erkekliğe sahip olduğunu düşünüldüğünde Oğuz karakteri, Connell'in yaklaşımına göre bölgesel hegemonik erkeklik olarak değerlendirilebilir.

İktidar mücadelesinde Yeni Turan'ın Yeni Osmanlı Partisi'ni başarısızlığa uğratarak iktidarı ele geçirmesi, hegemonik erkekliğin değişime uğraması şeklinde

yorumlanabilir. Yani, Oğuz'un Hamdi Paşa'yı yerinden etmesi, Connell'in (2019) yaklaşımında belirttiği tarihsel süreç içerisinde hegemonik erkekliklerin değişime açık olduğu fikriyle benzerlik içerdiği şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç olarak *Yeni Turan* romanında, Connell'in hegemonik ve suç ortaklığı temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2 ve Tablo 3). Ayrıca iktidarın el değiştirmesiyle birlikte hegemonik erkeklik kodlarının değişime uğradığına ulaşılabilmemesi Connell'in (2019) yaklaşımında belirttiği gibi hegemonik erkekliklerin değişime açık olduğu fikrini desteklemektedir. Diğer taraftan Connell ve Messerschmidt (2005) hegemonyaya karşı meydan okuyabilecek erkekliklerin, muhalif erkekliklerinden dolayı marjinal erkeklikler olduğunu belirtmekte ve ayrı bir muhalif erkeklik temsili öne sürmemektedir. Ancak Oğuz'un karakterinin muhalif kimliğiyle ön plana çıksa da marjinal erkeklik temsili karşılamaadığı sonucuna ulaşılması Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Bu durum Connell'in yaklaşımını yetersiz olduğunu öne sürerek muhalif erkekliği ayrı bir erkeklik temsili olarak açıklayan Tabar, Noble ve Poynting (2010), Jessica Eckstein (2010), Colin Lynch (1997) gibi düşünürlerin haklılığını ortaya koymaktadır.

2. ATEŞTEN GÖMLEK

1922 yılında *İkdam*'da tefrika edilen *Ateşten Gömlek*, Milli Mücadele döneminde geçmektedir. *Ateşten Gömlek*, iki bacağına Sakarya Savaşı'nda kaybetmiş, başında kurşun bulunan ve hastanede ameliyat olmayı bekleyen Peyami'nin anı defterinden oluşmaktadır. Romanda, Hariciye memuru olan Peyami'nin hayatına iki askerin girmesiyle yaşadığı ciddi değişimler ele alınmaktadır. Hikâyenin Peyami tarafından anlatılması, yaşadığı değişimlerin birinci ağızdan dinlenerek detaylı incelenebilmesine imkân tanımaktadır. *Ateşten Gömlek* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Peyami, İhsan ve Cemal.

Peyami, İstanbul'da annesiyle birlikte yaşayan, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkımlardan fiziksel ve ruhsal olarak etkilenmeyen Halide Edip'in ifadesiyle alafranga bir karakterdir. Peyami, taşralı insanlara karşı mesafeli yaklaşan biri olmasına rağmen taşralı akrabası Cemal ve onun asker arkadaşı İhsan ile tanışmasıyla hayatı değişir. Peyami, askerin hayatına girmesiyle yaşadığı değişimi

“*hikâyemin başladığı ana kadar silik, cansız bir Hariciye memuru idim*” (Adivar, 2003: 1) şeklinde ifade etmektedir.

İhsan, Peyami üzerinde derin etkiye sahip ilk isimdir. İhsan, Şişli’de yaşayan, kibar, ailesi İstanbullu bir subaydır. İhsan, İstanbul’dan Sakarya’ya uzanan İstiklal mücadelesinde hep Peyami ile birlikte. Peyami, İhsan’ı şu şekilde tasvir etmektedir.

“İhsan, yüksek, kayadan bir uzviyet. Onun biraz çilli, küçük bir yüzü, zarif ince burnu, beyaz dişleri ve bazan eski resimlere benzeyen ortası ayrık derin gözleri var; alafranga genç bir zabıt ruhundan başka hususî şeyler taşıdığını seziyorum. Fakat o kendinden bir şey vermiyor. Her vakit nazik, her vakit etrafındakilerin rahat ve arzusunu düşünen yeni bir Osmanlı enmûzeci, Türk demiyorum. Çünkü yeni Türk genci daha mütecaviz, daha dalgalı, daha istediği çok olan bir mahlûktur. İhsan’ın muayyen bir istediği yok. Şeref ve namus hissi için cepheden cepheye koşmuş, yaralanmış, fedakârlığı nümâyışkâr olmayan biraz da mağrur bir insan.” (Adivar, 2003: 11-12)

Halide Edip’in ifadesiyle alafranga bir karakter olan İstanbullu İhsan, vatani için cepheden cepheye koşan, askerlerine emir vererek ordusunu komuta eden, yiğitliğin, erkeklığın ve gücün vücut bulduğu kahraman bir asker olarak karşımıza çıkmaktadır. Peyami, İhsan’ı “*Yeni bir Osmanlı enmûzeci*” (Adivar, 2003: 11) örneği olarak nitelendirir ve İhsan’a duyduğu hayranlığını şu şekilde ifade eder:

“İhsan daima askerden çok önde... Öyle sabit, öyle kat’î yürüyor ki arkasındaki siyah kütlede en küçük bir tereddüt yok. «Vay anam», «Allahım», «Amanın»... Ne derin inilti ve hırıltı. Fakat İhsan’ın hayatı büyülenmiş gibi, başının üstünden kurşunlar vız vız uçuyor, sağına soluna bombalar düşüyor; o elinde tüfeği daima tırmanıyor, tırmanıyor.” (Adivar, 2003:203-204)

Oldukça bilgili, kibar, kıyafetiyle ve konuşmasıyla insanların dikkatini çeken İhsan’ın, düşünce tarzıyla da farklılık oluşturduğu görülmektedir. Örneğin; Peyami, İstiklal mücadelesinde çoğunluğun halk ihtilalini çözüm olarak gördüğünü, İhsan’ın ise “*...bu işi daha asker gözüyle görüyor. — Ancak bunu muntazam bir ordu halleder, diyor*” (Adivar, 2003: 47) şeklinde bir düşünce içerisinde olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla İhsan, vatani için mücadele eden bir askerden ziyade her anlamda bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle İhsan karakteri Connell’in yaklaşımına göre ele alındığında mevcut dönemde hâkim olan bölgesel hegemonik erkeklik temsilinin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Cemal ise, Peyami üzerinde etkiye sahip diğerk bir isimdir. Cemal'in Peyami üzerindeki etkisi daha ilk tanıştıklarında fark edilmektedir. Örneğın; Peyami, Cemal ile selamlaşmasını “ben, en sunî tavrımla onu selâmlayacaktım. Fakat o katı elleriyle benim pomat kokan yüzüklü elimi öyle bir sıktı ki, ister istemez bu vilâyetli yeğenin yüzüne gözlerimi açarak bakmaya mecbur oldum” (Adıvar, 2003: 4) şeklinde anlatmaktadır. Cemal'in katı ellerine karşılık, Peyami'nin kendi ellerinin pomat koktuğunu belirtmesi dikkat çekmektedir. Peyami, Cemal'i şu şekilde tasvir etmektedir:

“Cemal'in gözleriyle yeni hayatıma başladım. Siyah kirpikli, mavi, açık, emniyet ve nikbinlikle dolu gözleri vardı. Güneşle tunçlaşmış yüzünde ikinci nazar-ı dikkati celbeden şey yuvarlak, çocuk tebessümü taşıyan ağzıydı. Bülent ve ince vücudu harp mücadelesinde, meşakkatte, kudret ve çeviklikle yoğrulmuş görünüyordu. İnsanı selamlarken kalın ve büyük çizmelerini seri ve askerî bir maharetle «şark» diye birbirine çarpıyordu. Biraz ağır ve tok bir şiveyle konuşuyordu.” (Adıvar, 2003: 4-5)

Taşralı Cemal, Anadolu kimliğiyle öne çıkan, İttihatçı fikri benimseyen ve birçok savaşta yer alarak defalarca yaralanan bir subaydır. Anadolu genci Cemal'in, taşrada nüfuza sahip kahraman bir asker olduğunu da düşünüldüğünde Cemal karakteri Connell'in (2019) yaklaşımına göre yerel hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanabilir. Diğerk taraftan Cemal'in, İhsan üzerindeki etkisinden de bahsetmek gerekir. Örneğın; Peyami Cemali, ‘... Anadolu genci tipi Cemal, daha yeni ve daha saridir. İhsan üzerinde iradesini şimdilik hissedilmeyecek kadar yavaş, fakat kat'î olarak hâkim kılıyor” (Adıvar, 2003: 12) şeklinde ifade etmektedir. Cemal'in erkekliğinin İhsan'ın erkekliği üzerindeki etkisini yavaşça artırması, Connell'in (2019) yaklaşımda belirttiği hegemonik erkekliğin değişime açık olduğu fikri çerçevesinde ele alınabilir. Bu açıdan bakıldığında, Cemal karakterinin temsil ettiği hegemonik erkeklik, mevcut hegemonik erkekliğin yerini alma potansiyeline sahip erkeklik temsili olarak yorumlanabilir.

İhsan ve Cemal'in Peyami üzerinde kurduğu baskıyı hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlamamıza neden olan bazı örnekleri romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Örneğın, aynı olaylar karşısında verilen tezat karşılıkların, Peyami'nin cephelerde birçok düşmanla çarpışmış bu askerlere hayranlık duymasına, onları ulaşılmaz erkeklik olarak görmesine ve kendi erkekliğini yetersiz hissetmesine

yol açtığını görülmektedir. Peyami, Cemal ve İhsan, bir gün gezerken İngiliz uçaklarının İstanbul'u bombalamaya başlamasıyla birlikte yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Muazzam bir gümbürtü, etrafımızda kalın, siyah bir duman ve toprak bulutu, anı bir sayha ... Dumanlar arasından soluğu hissedilecek kadar sessiz mütemadiyen kaçışan, karışan bir halk. Arkamı bir dükkâna dayadığımı, dizlerimin, arka kemiğimin pişmiş paça gibi yıldırdığını, döküldüğünü duydum. Gözlerimi açtım. Yalnız Harbiye Nezareti'nin tayyare topları uzaktan havayı yırtıyordu. Yerde ev, dükkân enkazı, kol, bacak, insan bünyesi vardı...Yerde küçük bir kan yığını, boğuk bir çocuk hırıltısı vardı. Beyaz saçlı, siyah esvaplı bir ihtiyar Ermeni kadını, yarısı yaya kaldırımın, yarısı şosenin üstünde, gözleri dönmiş, yatıyordu. Açık, kılı esmer göğsü kan içinde bir hamal onun yanına düşmüştü. Yerler kan içinde. Yine midem bulaniyor. Kan ta o zamandan başlıyor. Cemal ile İhsan sakin. Biri kadının çocuğunun yanına diz çökmüş, öteki sıhhiye sedyesine yaralı hamalı koydurmak için yardım ediyordu. Gözlerimi hemen kapadım. Ne kadar zaman sonra Cemal'in sert eli omzuma dokundu:

— *Kalk Peyami, pantolonunun ütüsünü bozacaksın.” (Adivar, 2003: 8-9)*

Çatışma halinde olan Cemal ve İhsan'ın Peyami nedeniyle arkadaşlık yapması, Peyami'nin sıradan bir memur olarak, askerler arasındaki muhabbete hiçbir zaman dâhil olamayacağı fikrine kapılmasını engellemektedir. Örneğin; Peyami, Cemal ve İhsan ile gezerken karşılaştıkları bir Anadolu Neferi yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır:

“Birdenbire döndük, paçaları lime lime yarım kunduralı, göğsünde harp madalyasının yırtık bir kordelâsı, uzun heyulâgibi bir Anadolu neferi... İhsan ve Cemal ona doğru gittiler. Bana öyle geldi ki bu üçü de bir örnek insandır. Yüzleri, vücutları kaybolacak, üçü birbirine karışacak, hepsinden birdenbire bir tek insan çıkacak. Fakat onların yalnız gözleri karıştı. Başlarını eğdiler. Birbirlerine ne dediler? Ben, o an kendimi yabancı ve mukaddes bir dinin münkiri hissettim. Bir yabancı hürmetiyle sahile doğru gittim ve ilk defa olarak onların yaptığı ezeli şeyi yapmamış olmanın mahrumiyetini duydum. Yara, kan, ölüm bana cazip ve erişilmez bir azametle göründü. Hatta bu muzaffer demir gemileri arkamdaki üç adamdan küçük ve tatsız buldum.” (Adivar, 2003: 13-14)

Bu ve benzeri olayların, İstiklal Mücadelesi için girişilen propagandada tercüman olarak rol alan Peyami'nin görevini yetersiz görmesine, erkekliğini ispat edebilmek ve takdir kazanabilmek için İstiklal mücadelesinde yer almayı bir zorunluluk olarak algılamasına ve vatan uğruna kaybedilen her bir uzvun onun daha çok sevilmesini sağlayacağı düşüncesine kapılmasına neden olduğu görülmektedir.

Örneğin; Peyami, iki bacağını kaybetmiş bir şekilde hastanede yatarken duygularını şu şekilde ifade etmektedir:

“Haykırıyorum:

— Cemal! İhsan! Bak benim de iki bacağım koptu, kafam parçalandı. Bana karşı muhabbetinizde aşağı eğilen bir şey vardı. Niçin bunları görmeden öldünüz? Ben de bu ezeli şeyler için, bayrak için, namus için parçalandım. Neferim başıma kolonya sürüyor, gözleri nemli:

— Beğim, Beğim, onlar şehit oldu. Ne mutlu, ağlama, diyor. Salim’in elini tuttum; çektim, gözünün içine baktım:

— Sen bacaklarını kaybetesen, Fatman seni daha çok sever mi?” (Adivar, 2003: 14)

Bir zamanlar kandan midesi bulanık Peyami'nin ölümü gezinti olarak görmeye başlamasının altında yatan nedenin sadece vatan sevgisi ile açıklamanın oldukça zor olduğu düşünülmektedir. Çünkü Peyami'nin mücadelesini, ülkesini işgal eden düşmanlara karşı değil, ideal erkeklığe karşı verdiği görülmektedir. Örneğin; Peyami, komutanının görevlendirmesi neticesinde cephaneye için biriyle görüşmeye gittiği yerde duyduğu seslerden korkarken yanındaki askerin, kalp sesini duyarak korktuğunu fark etmesinden daha çok korkar. Bu korku gösterişli bir cesaret tavrı takınmasına ve yine yapmayacağı şeyi yaparak ‘kimsiniz?’ diye bağırmasına neden olur. Dikkat çeken nokta dönüş yolunda Peyami'nin yaşadıklarını İhsan'a lakayt tavır takınarak anlatmayı düşünmesidir. Ancak Peyami'nin İhsan'ın yanına vardığında yolda planladığı gibi yaşananları sıradan bir olaymış gibi anlatmaması hatta yaşananlardan hiç bahsetmemesi aslında Peyami'nin içinde yaşadığı ikilemi gözler önüne sermektedir.

Peyami'nin, İhsan ve Cemal ile ilk tanıştığı andan itibaren onlar gibi bir erkek olmadığını düşündüğü ve her olayda bu düşüncesinin gittikçe arttığını karşımıza çıkmaktadır. Bu tezde hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilen İhsan ve Cemal karakterlerinin, bir süre öncesine kadar savaşı insanların kıyımı olarak gören Peyami'nin ölüm ve kana istek duyacak hale gelmesine ve bayrak ve namus için bacaklarını kaybetmesinin onun daha çok sevileceğini düşünmesine yol açtığı görülmektedir. Ayrıca Peyami'nin asker arkadaşlarının kendisiyle olan muhabbetinde bir aşağı eğilme hissine kapıldığına ve ellerinin krem kokmasından

bile rahatsızlık duyduğuna ulaşılabilir. Bunun yanı sıra, Peyami'nin, taarruza geçmek için komutanından gelecek emri bekleme anını, erkekliğini kanıtlama girişiminde sondan bir önceki adım olarak gördüğü ve tüm vücuduyla cephede ölüme karşı yürüdüğünü anı ise erkekliğini ispatlama sürecinin zafer anı olarak düşündüğü görülmektedir. Buradan hareketle yetersiz olarak hissettiği ve hissettirildiği erkekliğini kanıtlama amacıyla hareket eden Peyami karakteri, Connell'in erkeklik teorisine göre incelediğinde heteroseksüel madun erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Peyami'nin yalnızca erkeklerin değil kadınlarında hegemonik etkilerine maruz kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Peyami'nin erkekliğini ispat etme ve takdir kazanma girişimini yalnızca erkeklere değil kadınlara karşı da yürüttüğü karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Peyami, Ayşe'nin “—Zavallı Peyami, kocaman bir yeğene lalalık için Anadolu'ya gelmek çok garip bir şey olurdu; Peyami de sizin gibi çarpışmaya, İzmir'i kurtarmaya geldi. Hemen çarpışanlara, orduya iltihak etmelidir” (Adıvar, 2003: 88) sözlerini “ilk defa beni İzmir yolunda çarpışanlardan biri olmaya lâyık görüyor, dairemin sarı kâğıt tomarlarını, tozlu havasını unutuyordu” (Adıvar, 2003: 88) şeklinde değerlendirmektedir.

Sonuç olarak *Ateşten Gömlek*'te, Connell'in hegemonik ve madun erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2 ve Tablo 4). Diğer taraftan Connell yaklaşımında erkeklerin erkekler tarafından tahakkümünü ortaya koyarken Peyami'nin erkekliğini ispat etme ve takdir kazanma girişimini kadınlara karşı da yürütmesi Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Bu durum Messerschmidt (2004) gibi yalnızca erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisine odaklanıldığı gerekçesiyle Connell'in yaklaşımının yetersiz olduğuna yönelik getirilen eleştirinin haklılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Connell'in eleştirileri kabul ederek kadınlarında inceleme alanına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmesi eleştirilerin haklılığını desteklemektedir.

3. VURUN KAHPEYE

1923 yılında *Akşam* gazetesinde tefrika edilen *Vurun Kahpeye*, Milli Mücadele döneminde geçen bir diğer eserdir. *Vurun Kahpeye*, Aliye'nin Anadolu'ya öğretmen olarak gitmesi akabinde yaşananları ele almaktadır. Romanda, Milli Mücadele

karşıtlarının, düşmanla işbirliği yaparak milli mücadele taraftarlarını başarısızlığa uğratma çabası anlatılmaktadır. *Vurun Kahpeye* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Hacı Fettah Efendi, Mevlevi Dede, Tosun Bey ve Uzun Hüseyin.

Halide Edip'in romanlarında çoğunlukla imam karakterlerine yer verdiği görülmektedir. Ancak bu tezde, detaylı ele alındığı için daha iyi bir değerlendirme yapılabildiği düşünülen beş dini karaktere yoğunlaşılacaktır. Bunlar, *Vurun Kahpeye*'de yer alan Hacı Fettah Efendi ve ismi verilmeyen Mevlevi Dede, *Sinekli Bakkal*'da yer alan İlhami Efendi ve Vehbi Dede, *Âkile Hanım Sokağı*'nda yer alan Hırka-i Şerif karakterleridir.

Hacı Fettah Efendi, daha sonra incelenecek olan *Sinekli Bakkal*'daki İlhami Efendi ve *Âkile Hanım Sokağı*'ndaki Hırka-i Şerif karakterleri ile benzerlikler içermektedir. Diğer taraftan *Vurun Kahpeye*'de incelenen isimsiz bir Mevlevi Dede, daha sonra incelenecek olan *Sinekli Bakkal*'daki Vehbi Dede ile benzerlikler içermektedir.

Hacı Fettah Efendi, dini kişiliğiyle ön planda olan, Milli Mücadele karşıtı bir imamdır. Hacı Fettah Efendi, dini kimliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilen ve yaptığı vaazlar aracılığıyla insanlar üzerinde hâkimiyet kurabilen bir hoca olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Hacı Fettah Efendi, bir cuma namazı sonrası insanları meydana toplayarak Milli Mücadele doğrultusunda çarpışan Kuvay-ı Milliye aleyhinde şu şekilde vaaz vermektedir:

“—Bıyksızları, gâvurlar gibi yakalık takanları, din düşmanı olanları istemeyiniz! Onlar ki ellerine kudret geçer geçmez mukaddesatı çiğner, kadınlarımızın örtülerini kaldırır, sünnet ve farzı inkâr ederler. Onları istemeyiniz! Ey ahali onların kanı kâfirlerin kanı gibi helaldir. Hatta derim ki, herhangi bir kuvvet ve hükümet, nereden gelir ve kim olursa olsun, camilerimizi, dinimizi siyanet ederse ona biat ediniz!” (Adıvar, 2006: 20)

Kişisel duygularla dini kuralları birbirine karıştırdığını gördüğümüz Hacı Fettah Efendi, insanlar üzerindeki hâkimiyeti sayesinde toplumu harekete geçirebilme potansiyeline sahip bir imam olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Hacı Fettah Efendi, Milli Mücadele taraftarı erkekler için yaptığı karalama propagandasını Milli Mücadele taraftarı kadınlar içinde yaparak halkı şu şekilde galeyana getirmektedir:

“—Görüyor musunuz? Erkeklerin içinde yüzü gözü açık namahremeler Müslümanların kalbini fesata vermek için şarkı söyleyerek dolaşıyorlar. Bunlar, bunlar mel’undur, bunların eline çocuklarınızı teslim etmeyiniz, eğer bir gün yalnız içimize Yunan girdiğini değil, başımıza taş yağdığını görmek istemiyorsanız, bu karıların üstleri başlarıyla beraber kendilerini de parçalayınız, yoksa Cenab-ı Hakk’ın bütün gazapları üzerimizden eksik olmayacaktır.” (Adıvar, 2006: 23)

Hacı Fettah Efendi, dini vecibeleri düşünerek hareket eden bir hocanın aksine dini değerleri, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hacı Fettah Efendi’nin sahip olduğu imamlık vasfı aracılığıyla toplum üzerinde baskı oluşturabildiği ve dini değerleri öne sürerek halkı düşünceleri çerçevesinde yönlendirebildiği görülmektedir. Buradan hareketle Anadolu’da bir kasabada imamlık yapan Hacı Murat Efendi karakteri, Connell’in (2019) yaklaşımına göre incelediğinde yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter, isimsiz bir Mevlevi Dede’dir. Mevlevi Dede, romanda dini kişiliğiyle ön plana çıkan bir diğer hoca olmakla birlikte incelenen Hacı Fettah Efendi ile zıtlık teşkil edecek özellikler taşımaktadır. Hacı Fettah Efendi, toplum üzerindeki hâkimiyetini çıkarları doğrultusunda kullanan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Mevlevi Dede’nin ise, dış görünüşü ve yaşantısı ile dini değerleri yansıttığı ve şahsi hiçbir çıkar elde etmediği görülmektedir. Halide Edip, Mevlevi Dede’yi şu şekilde tasvir etmektedir:

“Dede, ışığın tesiriyle kafeslerin arkasında uzak ve rüyaya benzeyen bir ziya içinde kürsüde oturuyordu. Sarı yüzü çenesine doğru incelen, seyrek ve beyaz sakallı bir ihtiyardı. Sikkisinin tevazu ile eğilen başı, bol harmanisinin kıvrımları altında dindar ve zarif bir huşu ile düşen zayıf ve ihtiyar omuzları mevlidin ahengiyle yavaş yavaş sallanıyordu. Bütün bu dalgalanma ile kandiller, ibadet edenler, havanın ışıkları ve buhur dumanları, hatta cami, tutulamayan ilâhî bir vecd içinde hemahenk dalgalanıyordu. İhtiyar Dede’nin sesinde asırların getirdiği bu Mevlevî harsının ince hassasiyeti, her perdede derece derece yükselen, büyük bir sanatın sükûn ve sadeg iç çerçevesinden çıkan bir heyecanı vardı.” (Adıvar, 2006: 59-60)

Mevlevi Dede’nin yaptığı vaazların ve okuduğu Mevlid-i Şeriflerin toplum üzerinde hâkimiyet kurmasında etkili olduğu görülmektedir. Fakat bu hâkimiyet, Hacı Fettah Efendi’de olduğu gibi olumsuz bir anlam içermemektedir. Dolayısıyla Mevlevi Dede insanları korkutarak değil, insanların dini duygularına olumlu anlamda dokunarak etkili olabilmektedir. Halide Edip, Mevlevi Dede’nin insanlar üzerindeki tesirini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu Dede’nin derin yüzü, güzel sesi onu Allah’a temas eden bir aziz vecdiyle sarsmıştı. Halbuki bu güzel camiin durduğu meydanda daha kaç gün evvel başka bir adam, vazîfesi kutsî olan bir din adamı, ona cehennem ve azap dakikaları yaşatmıştı. Nasıl olur da bu kadar beşerî, bu kadar merhamet ve iyilikle dolu bir dinden Hacı Fettah Efendi o kadar kâbusa benzeyen bir azap ve işkence çıkarıyordu: Dede, Velâdet’le başladı:

Âmine Hatûn Muhammed anesi

Ol sedeften doğdu ol dür dânesi

Çünkü Abdullah’dan oldu hâmile

Vakt iriştî hefte-vü eyyâm ile.

Dede’nin emsalsiz bir şark hüznü ve esrarıyla, en garip ve kalbi yakan bir musiki ile başladığı bu satırlarda dünyanın en büyük sırrı olan «velâdeti» bir çocuk, bir şair sadeliğiyle öyle bir nakledişi vardı ki, Aliye’nin fen kitaplarında kaba zevahiriyle gördüğü şey, ezeli ve beşerî bir mucize tatlılığıyla kalbini sardı.” (Adivar, 2006: 60-61)

Hacı Fettah Efendi’nin toplum üzerindeki hâkimiyetinin korku gibi olumsuz ifadeler içerdiği ancak Mevlevî Dede’nin hâkimiyetinde sevginin esas olduğu görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Connell’in (2019) yaklaşımına göre ele alınan isimsiz Mevlevî Dede karakteri, yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Connell’in yaklaşımına göre incelenen bir diğer karakter Tosun Bey’dir. Tosun Bey, Halide Edip’in *Yeni Turan*’da yer verdiği Oğuz karakteriyle benzerlikler içermektedir. Oğuz ve Tosun Bey karakterlerinin yalnızca vatanının selameti için yaşadığı, Oğuz’un siyasi arenada mücadelesini verirken Tosun Bey’in ise mücadelesini cephede verdiği görülmektedir. Tosun Bey ile Oğuz’un benzerlikler taşıdığı Halide Edip’in Tosun Bey’i şu şekilde açıklığında görülmektedir:

“Bir defa daha hissediyordu ki Tosun, evvelâ kendi dimağındaki hâkim fikrin esiri, bendesidir. Ve bütün idealist adamlar, muayyen bir maksada varlığını vakfedenlerin zulmüyle zalimdir. Çünkü bunlar için, insanî rabitalar, en kavi ve kadir aşklar, maksattan sonra gelen şeylerdir ve maksatları için hiçbir elemenden, hiçbir fedakârlıktan, hiçbir kurbandan kaçınmazlar. Bunların bu kudretidir ki, ihtilalleri, millet tarihinde herhangi yeni dönümü, herhangi sarsıntıyı, kan ve facia mukabilinde vücuda getirir.” (Adivar, 2006: 142)

Tosun Bey, İzmir'in işgali ile birlikte dağa çıkan, bir çete lideri olarak Milli Mücadele'de yer alan Kuvay-ı Milliye süvarisidir. Tosun Bey, yalnızca amacı uğruna yaşayan, korkusuz, cesur, bulunduğu her yere korku salan kahraman bir Türk askeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip, Tosun Bey'i şu şekilde ifade etmektedir:

“Tosun, Karadeniz sahillerinin yetiştirdiği bülemlend, haşin ve kartal yüzlü, mütehakkim ve güzel bakışlı bir genç yüzbaşı idi. Yunanlılar'ın İzmir'e girdiği gün, hemşehrilerinden bir çete ile dağa çıkmıştı. Kat'î bir imanı, o kadar müthiş bir kin ve isyanı vardı ki, Yunan ordusu en çok onun çetesinden ürkmüş, binaenaleyh Türk köyleri arasında da en çok onun çetesine ait mezalim hikâyeleri intişar etmişti. Filhakika, Yunanlılar'a müzaheretini olduğunu işittiği adamlara en müthiş cezalar tayin ediyor ve kendisinin bu zaafını anlayan kasaba ve köylerdeki ağalar birbirlerini imha için, Tosun kasabalarından geçerken birbirleri aleyhine en ince tezvir ve fesat plânları kuruyorlardı. Halk, o havalide birbirlerine garaz bağlarsa hep «Tosun Bey gelsin de ben sana gösteririm», «Tosun Bey'in hışmına seni bir uğratayım da gör», diye tehdit ediyorlardı.” (Adıvar, 2006: 25-26)

Vurun Kahpeye romanında namus, yalnızca kadınlara yönelik kullanılan bir kavram olarak değil aynı zamanda vatan için beslenen bir duygu olarak işlenmektedir. Buradan hareketle Tosun Bey her anlamda namusa çok önem veren bir lider olarak karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip, namusun Tosun Bey için ne ifade ettiğini şu şekilde açıklamaktadır:

“Fakat o hayatını hep maksat için yaşamış demir iradeli, çok nezih hayatlı, hemen hemen hiç kadına temas etmemiş bir Türk genciydi. Kendi çetesinde en korkunç itidalle imha ettiği adamlar, geçtiği yerlerde kadınlara bakanlardı. Memleketin namusu onlara emanet edilmişti. Memleket onları besleyecek, elbet besleyecekti. Fakat onlar da onun namusunu kendi kanlarıyla kefalete almışlardı.” (Adıvar, 2006: 27-28)

Tosun Bey'in, toplumda oldukça etkili bir hâkimiyeti olduğu ve bulunduğu her yere hem korku salan hem güven veren bir erkek olarak diğer erkeklerden ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca Tosun Bey, bu tezde hegemonik erkeklik olarak değerlendirilen Oğuz'da olduğu gibi milliyetçi duygularla donatılmış, şahsi duygular barındırmaması gerektiği bilincine sahip, vatanını namusu olarak gören gözü pek bir asker olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Tosun Bey karakteri, Connell'in erkeklik teorisine göre ele alındığında bölgesel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğerk incelenen karakter Uzun Hüseyyin'dir. Uzun Hüseyyin, eşraf olan Kantarcıların Hüseyyin Efendi'nin büyük oğludur. Uzun Hüseyyin, babasının kasabanın ileri gelen ve sözü tutulan etkili bir kişi olmasını kullanarak istediğı şeyleri elde eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Uzun Hüseyyin'in, karşılaştığı her durumda babasının eşraf olduğunu dile getirdiğı görülmektedir. Örneğın; Uzun Hüseyyin, izin almadan saygısızca bir anda girdiğı odada “— *Siz kimsiniz, ne hakla kapıyı vurmadan giriyorsunuz?*” (Adıvar, 2006: 13) cevabını alınca “— *Ben Kantarcılar'ın Hüseyyin Efendi'nin oğlu Uzun Hüseyyin Efendi'yim, siz ne hakla bir eşraf çocuğuna sui muamele ediyorsunuz?*” (Adıvar, 2006: 13) şeklinde cevap vermektedir. Kendisine yönelik hoş karşılamadığı sözler işitince de hesap sorarken “— *Gördün mü eşraf evlâdına hakareti, gördün mü Kantarcılar'ın Hüseyyin'i beğenmemeyi?*” (Adıvar, 2006: 22) demekte ve yine eşraf oğlu olduğunu dile getirmektedir.

Uzun Hüseyyin esasen işsiz birisi olmasına rağmen babasının zenginliğiyle yaşamını geçirmekte ve kasaba halkını küçük görmektedir. Her zaman kişisel çıkarıyla hareket eden Uzun Hüseyyin'in, vatani söz konusu olduğunda bile kişisel menfaatleri doğrultusunda kararlar aldığı görülmektedir. Örneğın; İmam Hacı Fettah Efendi gibi Milli Mücadele karşıtı olan Uzun Hüseyyin, imam ile birlikte hareket ederek çıkarları doğrultusunda düşmanla işbirliği yapmaktadır. Ancak beklenen olmayıp Kuvay-ı Milliye başarı elde edince Milli Mücadele taraftarıymış gibi kendini yansıtmaktadır.

Uzun Hüseyyin, esasen kasabada bir vasfi olmayan ancak babasının kasabada ileri gelenlerinden biri olarak sahip olduğu hâkimiyeti kullanan ve çıkarları doğrultusunda hareket eden bir işbirlikçi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Connell'in (2109) yaklaşımına göre ele alındığında Uzun Hüseyyin karakteri, suç ortağı erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak Connell'in (2019) erkeklik teorisiyle incelediğinde, *Vurun Kahpeye* romanındaki Tosun Bey ve imam Hacı Fettah Efendi karakterlerini hegemonik erkeklik (Bakınız Tablo 2), Uzun Hüseyyin karakterini ise suç ortağı erkeklik temsili olarak tanımlayabilmek mümkündür. Ayrıca Hacı Fettah Efendi karakterinin toplum üzerindeki hâkimiyeti olumsuz ifadeler taşıırken Mevlevi Dede karakterinin hâkimiyeti olumlu ifadeler taşımaktadır. Bu durum, Martin (1998) ve

Collier (1998) gibi hegemonik erkekliğin olumsuz ifadeler kullanılarak açıklanmasını eleştirerek hegemonik erkekliğin olumlu ifadeler taşıyabileceği fikrini öne süren düşünürlerin haklılığını ortaya koymaktadır.

4. KALP AĞRISI

1924 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilen *Kalp Ağrısı*, Milli Mücadele sonrası dönemde geçmektedir. Romanda, İstanbul gençlerinin yaşadığı gönül ilişkileri anlatılmaktadır. Esasen Halide Edip'in çoğu romanı, kadın ve erkek arasındaki duygusal ilişkiler üzerine kuruludur. Bu romanlar arasından *Kalp Ağrısı*'nin incelenmesinin nedeni, romandaki duygusal ilişkilerin, kadınların erkekliklere yüklediği anlamlara ve bu anlamların erkekliklere nasıl hizmet ettiğine erkekler arasındaki ilişkilerden hareketle ulaşılmaya imkân vermesidir. Buradan hareketle *Kalp Ağrısı* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Muhsin Bey, Hasan ve Saffet Bey.

Muhsin Bey, erkân-ı harpte görevli bir Miralay'dır. Muhsin Bey, edebiyatı, müziği seven ve otuz yılını kütüphanesini toplayabilmek için harcayan biri olarak askeri yönü haricinde fikri yönü de gelişmiş biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Miralay Muhsin Bey'in doktor arkadaşıyla geçen şu konuşmasında görülmektedir: “— ... Asker düşünmez, kitap okumaz mı? — Sen bir istisnasın, Muhsin! Sen çocukluğundan beri kitaba düşkün bir insandın, sonra erkânıharpler, tabii daha düşünceli olur.” (Adivar, 2002: 186).

Zeyno, Muhsin Bey, Saffet Bey ve Hasan'ın sevdiği kadındır. Zeyno, Saffet Bey ve Hasan karakterlerinin erkekliklerini yetersiz hissetmesine neden olan, Muhsin Bey'in erkekliğine ise hizmet eden bir kadın karakter olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmenin yapılmasına neden olan örnekleri romanın kurgusu içerisinde bulmak mümkündür. Örneğin; Zeyno'nun, Miralay Muhsin Bey'in erkekliğine yaptığı vurgu Muhsin Bey'i şu şekilde tanımlamasında görülmektedir:

“İtinâlı ve dar üniforması içinde çok kudretli bir vücudu vardı ve enli omuzları üzerindeki başı büyük ressamların asker tablolarına benziyordu. Kumral kalpağı altında şakaklarında görünen, fazla kır saçlı, sıhhatli, genç yüziyle garip bir tezat yapıyordu. Siyah kirpikleri arasından iki koyu mavi göz

kudretle, tahakkümle bakıyor, düzgün burnu, kırpık, kır bıyıklar, hemen kumanda vermek için açılacak zannedilen dudaklarıyla sert, âmir, fakat çok erkek bir çehre gösteriyordu.”(Adivar, 2002: 182-183)

Muhsin Bey, hem Miralay rütbesiyle hem de fikri yönüyle diğer erkeklerden farklılık gösteren bir askerdir. Bu farklılaşma, Zeyno'nun Muhsin Bey'i tasvir edişinde görüldüğü gibi Hasan'ı incelerken de karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Miralay Muhsin Bey karakteri, bölgesel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Hasan, Anadolu'da savaşmış ve sonrasında İstanbul'a yerleşmiş alaylı bir subaydır. Hasan, fiziki özellikleriyle dikkat çeken biri olsa da fikri yönü gelişmemiş bir asker olarak karşımıza çıkmaktadır. Hasan'ın eğitim almamış bir Anadolu çocuğu olmasının İstanbul'da yetişmiş Zeyno'yu kendinden çok üstün görmesine neden olduğu görülmektedir. Örneğin; Hasan, Zeyno'ya “— Sizin benimle evlenmenizi istemek bir küstahlıktır, biliyorum; o kadar iyi tahsil görmüş, bana o kadar faik bir kadınsınız” (Adivar, 2002: 79) demektedir ve Zeyno'nun gözünde şu şekilde olduğunu düşünmektedir: “... Zeyno'nun burnu Kaf Dağı'nda, benim gibi erkanıharp bile olmayan kaba bir askeri ne yapsın? Hiç merak etme, benim onun için geberdiğimi bile farz etsen onun dönüp bana bakmayacağına emin ol!” (Adivar, 2002: 113).

Hasan, askeri kimliğiyle ve dikkat çeken görünümüyle Miralay Muhsin gibi bu tezde hegemonik erkeklik olarak tanımlanan erkeklikler içerisinde yer bulsa da esasen onlar gibi olmadığını farkına vardığı görülmektedir. Örneğin; Hasan kendini sürekli olarak Muhsin Bey ile kıyaslamaktadır. İdeal erkeklik olarak tanımlanabilecek Muhsin Bey'in, Zeyno'nun evlenebilme ihtimalinin görüldüğü bir erkek olması, Hasan'ın erkekliğini Muhsin Bey üzerinden sorgulamasına neden olduğu görülmektedir. Hasan, Muhsin Bey'in diğer erkeklerden farklı olduğu şu şekilde ifade etmektedir:

“—... Miralay Muhsin öyle inatçı bir heriftir ki, eğer Zeyno'yu istiyorsa mutlak alacaktır. Düşün bir defa. Erkânıharp...

— Sanki bu ne demek?

— Ne demek mi? Biz ateş karşısında iken o şehir karargâhlarında; biz orada burada sürünürken o köşkerde, Avrupa'da sefaretlerde, sonra...

— *Sanki Miralay Muhsin Bey korkak ve fena asker mi demek istiyorsun?*

— *Bilakis çok cesur ve iyi asker; hatta iyi bir kumandandır.*” (Adıvar, 2002: 216)

Hasan, Zeyno'nun Muhsin Bey ile evlenmesiyle düşüncelerinin doğru olduğunu düşünmekte ve Muhsin Bey karşısında değersiz hissettiği erkekliğini şu şekilde anlatmaktadır:

“... *Muhsin Bey'i olanca kudretiyle canlandıran muhayyilesinden, Zeyno'nun yeni bir aşk kasırgasında kendisini unuttuğunu, kendisinin onun gözlerinde basit ve cahil alaylı bir zabıt derecesine indiğini mübalağa ile canlandırıyordu. Zeyno'nun ince yüzünde pek iyi hatırladığı yarı alâkasız, yarı alaycı gülüşle vaktiyle sevmiş olduğu Hasan'ı içinden. “Ne tuhaf, bu kaba askeri ben vaktiyle nasıl sevdim?” diye süzecekti.*” (Adıvar, 2002: 268)

Hasan'ın Zeyno'ya karşı beslediği duygusal hislerden hareket edildiğinde ideal erkeklik kalıplarını karşılayamadığı için kendini sevilebilecek bir erkek olarak görmediği ve erkekliğini yetersiz hissettiği karşımıza çıkmaktadır. Ancak diğer taraftan Hasan'ın, askeri yönüyle ve fiziki özellikleriyle ideal erkeklik olarak tanımlanabilecek erkeklikler içerisinde yer bulabildiği görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Hasan karakteri Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında suç ortağı erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Saffet Bey, fikri yönde oldukça bilgili bir doktordur. Saffet Bey'in yaşadığı duygusal ilişki, erkekliğinin yetersiz hissettirildiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Saffet Bey, kibar, şefkatli sakin, sessiz, kıskanç olmayan, korkak olarak tanımlanabilecek özelliklere sahip bir karakterdir. Saffet Bey'in mesleği nedeniyle saygı görmesinin, erkekliğini yetersiz hissetmesini engellemediği görülmektedir. Örneğin; Saffet Bey'in âşık olduğu Zeyno, esasen Saffet Bey'in fikri yönünden oldukça etkilenmekte ve bunu “... *onunla her hissimizi, her fikrimizi iki serbest arkadaş, hatta iki fen adamı gibi tahlil eder, konuşurduk*” (Adıvar, 2002: 30) şeklinde ifade etmektedir. Ancak diğer taraftan Zeyno'nun Saffet Bey'in hal ve hareketleriyle nedeniyle erkekliğinden ziyade insani tavrına vurgu yaptığı görülmektedir. Örneğin; Zeyno, Saffet'i “*sade onda gördüğüm şefkatli ve sakin tavrıyla, daima başkalarını kendinden fazla düşünen, başkaları için yaşayan iyi kalbi*” (Adıvar, 2002: 75) şeklinde anlatmaktadır.

Saffet Bey, Zeyno'ya olan sevgisini her seferinde dile getirmesine rağmen Zeyno, insan olarak çok sevdiği ancak sevebileceği bir erkek olarak görmediği Saffet'i "o, bir genç baba, bir doktor, bir kardeş, bir arkadaş; hulusa, hayata tahammül için insana destek olan her temiz rabıtayı şahsında topluyordu" (Adıvar, 2002: 53) şeklinde ifade etmektedir. Ayrıca Zeyno, Saffet'e beslediği sevginin bir erkeğe beslenen sevgiden farklı olduğunu "kalbimde çok garip bir temenni vardı. Fakat bu temenni yanında yine garip bir sızı, izah edemeyeceğim, gözüme yaş getiren bir yalnızlık endişesi duydum. Hayatımda Saffet eksilse hemen hemen babamın yarısı gitmiş gibi olacağım!" (Adıvar, 2002: 77) şeklinde anlatmaktadır.

Saffet Bey'in, sakin, sessiz, şefkatli, kıskanç olmayan biri olarak dönemin ideal erkeklik kalıplarını taşımamasının duygusal ilişkisinde karşılık bulamamasına ve erkekliğini yetersiz hissetmesine neden olduğu karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Saffet Bey karakteri Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında kadınlara atfedilen davranışlar sergilemesi nedeniyle maruz kaldığı baskıdan dolayı heteroseksüel madun erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak *Kalp Ağrısı* romanında Connell'in hegemonik, suç ortağı ve madun erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4). Diğer taraftan Connell erkeklik teorisinde, erkekler arasındaki ilişkileri ele alarak erkeklerin erkekler tarafından tahakküme uğradığını ortaya koyarken *Kalp Ağrısı*'nda, kadınların erkeklikler üzerindeki etkilerine ulaşılması Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Benzer durum *Ateşten Gömlek*'te incelenen Peyami örneğinde de karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla *Ateşten Gömlek* romanında da belirtildiği şekilde bu durum Messerschmidt (2004) gibi yalnızca erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisine odaklanıldığı gerekçesiyle Connell'in yaklaşımının yetersiz olduğuna yönelik getirilen eleştirinin haklılığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Connell ve Messerschmidt'in (2005) eleştirileri kabul ederek kadınlarında inceleme alanına dâhil edilmesi gerektiğini belirtmesi eleştirilerin haklılığını desteklemektedir.

5. ZEYNO'NUN OĞLU

1927 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika edilen *Zeyno'nun Oğlu*, *Kalp Ağrısı* romanının devamıdır. *Zeyno'nun Oğlu*, Halide Edip'in Doğu Anadolu'da geçen ilk

ve tek romanıdır. Romanda, Doğu'nun yerli halkı ile Doğu'da görevlendirilen İstanbullu subaylara yer verilmekte ve iki sınıf arasındaki kopukluklar anlatılmaktadır. *Zeyno'nun Oğlu* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde, erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Ramazan, Şeyh M. ve Haso Çocuk.

Öncelikle Halide Edip'in, *Zeyno'nun Oğlu* romanında bazı karakter ve yerlerin yalnızca baş harfini vermekle yetindiğinin belirtmesi gerekmektedir. Örneğin; bu durum incelenen Şeyh M. karakterinde görüldüğü gibi romanda geçen köyün K. olarak belirtilmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Haso Çavuş karakterinin, romanın kurgusu içerisinde Ramazan sahte ismini kullandığı ve romanda karakterden bahsedilirken sahte ismin tercih edildiğini görülmektedir. Bu nedenle tezde karakteri incelerken Ramazan ismini kullanılacağına belirtilmesinin gerekli olduğunu düşünülmüştür.

Ramazan, sertliği ile ün salmış, köylü üzerinde hâkimiyeti olan ve köylünün ağa olarak hitap ettiği biridir. Ramazan'ın köy halkı üzerindeki hâkimiyetini, bir zamanlar Türk ordusunda çavuş olmanın verdiği üstünlükle kurduğu görülmektedir. Halide Edip, Türk ordusunda yer almanın yerel toplum üzerindeki etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“... Türk ordusunda çavuş olabilen her erkeğin mutlaka Anadolu ülkesinde çevresine üstün, maddî manevî komuta ve yönetme becerikliği vardır. Doğuştan zekâsı çok ise mutlaka yürekliliği, gösterisi, dediğini zorla, kahırla yaptırabilecek ya pazı, ya da kurnazlık yeteneği taşır. Onlar, ister kışlada, ister köy kahvesinde olsun dünya olaylarından, siyasetten, yüksek dedikodudan yetki ile söz ederler. Kendisini dinliyenler askerse, onlara söz düşmez, köy halkı, ise mutlaka çavuşun onlardan fazla kişisel ve genel dünya bilgileri vardır.” (Adivar, 1973: 51)

Ramazan'ın, Türk ordusunda çavuş olma vasfı haricinde köylülerle olan iletişimindeki “*becerikli ve kuvvetli bir adam etkisi*” (Adivar, 1973: 51) ile de köylü üzerinde hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Ramazan'ın köylü üzerindeki hâkimiyeti, köylünün her konuda Ramazan'ın fikrini alma zorunluluğu hissetmesinde de karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Ramazan karakteri, yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğerk incelenen karakter olan Şeyh M., Kùrt halkının ve Kùrt ağalarının koşulsuz teslimiyet gösterdiği bölgenin ileri gelen isimlerinden biridir. Şeyh M.'nin Kùrt halkı üzerindeki hâkimiyeti ve bu hâkimiyetin şiddeti, halkı isyan çıkarabilecek hale getirmesinde görölmektedir. Bu açıdan bakıldığında Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Şeyh M. karakteri, yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerkendirilebilir. Ayrıca Şeyh'in hegemonyasına, himayesinde yetişen Haso Çocuk üzerinden de ulaşılabilir. Şeyh'in, Haso Çocuk üzerinde kurduğu baskının hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bazı örnekleri ise romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Haso Çocuk karakteri incelenirken bu örneklere yer verilecektir

Bir diğerk incelenen karakter olan Haso Çocuk, Ramazan'ın üvey oğludur. Haso Çocuk'un normalden erken dünyaya gelmesi ve dünyaya geldiğinde köylünün gerçek babası diye bildiği Ramazan'ın yanında olmaması köylü tarafından ötekileştirilmesine neden olur. Ramazan köye döndükten sonra üvey babasının baskısıyla büyüyen Haso Çocuk, sonrasında ise Şeyh M.'nin yanında yetişmeye başlayarak Şeyhin hegemonyasına girer. Buradan hareketle ilk olarak köylünün Haso Çocuk'un üzerindeki baskısı sonrasında ise babası Ramazan ve hocası Şeyh M.'nin Haso Çocuk üzerinde kurduğu hâkimiyet incelenecektir.

Halide Edip, Haso Çocuk'un köylü tarafından ötekileştirilmesiyle yaşadığı baskıyı ve baskının Haso Çocuk'taki karşılığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Bu güneşli günlerin bulutları, sokağa kaçtığı, çocuklarla oynamak istediği zamanlarda karşılaştığı acı davranışlardır. Çocuk âleminin sihirli özelliğine, topluluğuna girmek istediği ilk anlarda kapılar yüzüne kapanmış, yapayalnız kalmıştı. Niçin onu kovuyorlar, niçin onu istemiyorlardı? Ne zaman çocukların arasına girmek için içten bir hevesle koşsa büyükler, hain gözlerle bakıyorlar; küçükler kovalıyorlardı. Kendi haliyle nerede bir çocuk kümesi görse, oradan yuvarlana yuvarlarına uzaklaşıyor, fakat gülmesi, keyfi, doğal olan güzel gözleri kararıyor, dudakları bükülüyordu. Daha sonraları yalnız olarak ne zaman çocukların yanından geçse, kendisini aşağı gören bir gülüşme duyuyor; kaba bir küfürle savrulan, «Kahpenin piçi» nin ardından, belki de suratına atılan toprak, taş geliyordu. Evlerine misafir olarak gelen Perihan ninenin ihtiyar ahbabları bile onu sokakta yalnız görseleler, yan gözle bakıyorlar, hiç yüz vermiyorlardı. Anlıyamadığı bir sebep, bir sır onu bu köyde öteki çocuklardan ayırıyor, kusurlu bir yaratık, dolaşmağa utanan bir suçlu yapıyordu. Çevresinin bu anlıyamadığı haksızlığından çok derin ve çözülmez bir ıstırap duyan Haso çocuk, kalbinin bu acısından kendini korumak için anasının yanından ayrılmaz olmuştu.” (Adivar, 1973: 58)

Ramazan'ın köye dönmesiyle birlikte Haso Çocuk'un, köylü haricinde babasının da baskısına maruz kaldığı görülmektedir. Ramazan'ın Haso Çocuk üzerinde kurduğu hâkimiyetin hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bazı örnekleri romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Örneğin; Ramazan, Haso Çocuk'un kendi oğlu olmadığını bilmemesine rağmen şüphelendiği için baskı uygulamaktadır. Halide Edip, hem köylünün hem Ramazan'ın ortak hareket ederek Haso Çocuk üzerinde kurduğu baskıyı şu şekilde anlatmaktadır:

“Haso çocuk, hayat savaşında vahşî ve güçlü bir hayvandan nefisini korumak için, küçük ve zayıf hayvanların içgüdüyle öğrendikleri hileleri, çevikliği, birden düşünüp karar vermek niteliğini bilmeden bir alışkanlıkla kazanmıştı. Bir gün yoktu ki (K...) köyü, Haso çocuğu, Ramazan'dan kurtulmak için ağaçlara tırmanırken, kedi gibi Ramazan'ın bacaklarının arasından, ellerinden kayarken, tarlalara, ot yığınları arkasına kaçarken görmesin. Haso balık gibi kayan, sincap gibi koşan, maymun gibi tırmanan ve bütün vücudiyle düşünen bir yaratık olmuştu. Ramazan nefes nefese taş atarak, sopa sallıyarak, çocuğun arkasından koşarken, her zaman, en açık saçık ve kaba üslûbiyle söyler; tıpkı vaktiyle köyün dediği gibi «Kahpenin piçi!» diye haykırırdı. Ramazan geldikten sonra bir zaman, köyde itibarı artmış olan Haso çocuk, bu herkesin önündeki dayaklardan, kovalamalardan sonra köyde insanların tamamıyla aşağısında sefil ve acayip bir yaratık durumuna düştü. Ona rastlayınca sövmek, taş atmak, «piçi!» diye bağırarak çocuklar arasında bir alışkanlık halini aldı. Hele çocuklar, av ardından koşanların zalim ve bilinçdışı heyecanı ve eğlencesiyle Haso çocuğu tutmak için hep beraber Ramazan'a yardım ediyorlar, köşe başlarını tutuyorlar, nereye kaçtığını gözetliyorlar ve kovalıyorlardı.”(Adivar, 1973: 69)

Halide Edip, Haso Çocuk'un annesi Zeyno'nun, oğlunun gördüğü baskı ve şiddet karşısındaki çaresizliğini ise şu şekilde anlatmaktadır:

“Zeyno, akşamları çeşmeden su taşırken, Ramazan köyün çocuklarıyla el kadar Haso'sunu avladıklarını, taşlarla, sopalarla çocuğu kovaladıklarını, vahşi seslerle bağırarak koştuıklarını görür, kolları, dizleri kesilir; kovaları elinden bırakır; gönlü şaşılacak bir çeviklikle, zekâ ile kaçan Haso'nun arkasından giderdi.” (Adivar, 1973: 70-71)

Ramazan'ın Haso Çocuk'un üveyliğine yönelik şüphelerinin doğrulanmasının Haso Çocuk üzerindeki baskının şiddetini artırmasıyla karşılık bulduğu görülmektedir:

“Ramazan, Perihan nineye bir subaya, kahpelikten söz ederken Haso çocuğu yedi aylık doğurdu diye kendisine yutturmak istemesinden şikâyet eder, kocakarı sustukça, Zeyno ağladıkça o, sesini yükseltir: «Nerede o keratanın piçi! O çifit köpek, domuz yavrusu!» diye bağırarak tahta perdenin arkasına

saklanan Haso çocuğu arardı. Sabahları anasının yeşil çanağına süt koyduğunu görürse: «Zehir zıkkım olsun, haram olsun!» diye çocuğun başına kakar, Zeyno'ya ve Perihan nineye: «Kahpeler, hırsızlar, haramiler!» diye bađırırđı.» (Adivar, 1973: 72-73)

Ramazan'ın Haso Çocuk'a yönelik baskısı hakaretinde ötesine giderek evden kovma aşamasına kadar gelir. Halide Edip, Haso Çocuk'un evden kovulduktan sonra yaşadığı kimsesizlik hissini şu şekilde anlatmaktadır:

“Kalbi, kafası bomboş, hattâ içgüdüsi kaybolmuş, hasta ve terk edilmiş bir yavruya benziyordu. Şikâyetsiz, yaşsız gözleri yalnız Zeyno'dan söz ederken parlıyor, sesinde tuhaf bir kısıklık beliriyordu. Sonunda, bu yaşta anasının kucağından koparılmış, aç ve kimsesiz sokağa atılmıştı ve bu halinde bile Ramazan'ın eziyetine karşı elinde hiçbir savunma gücü yoktu.” (Adivar, 1973: 78)

Hasan'a bir köylünün sahip çıkmasıyla birlikte hayatında yeni bir sayfa açıldığı görülmektedir. Zaman geçtikçe iyi bir at binicisi olan Haso Çocuk'un, farklı bir ilde yapılan koşu yarışlarında elde ettiği birincilik köylü tarafından hor görülen Çocuk'a karşı tavırların değişmesine neden olmuş ve köylü Haso Çocuk'un başarısını köyün başarısı olarak görmüştür. Halide Edip, köylünün Haso Çocuk'a karşı değişen tavrını şu şekilde anlatmaktadır:

“(K...) köyünün kahvesine haber Haso ile Şaban'dan önce hemen o günün akşamı erişti. Zafer Diyarbakır'dan (K...) köyüne kadar dallandı, budaklandı, başı göklere değerek gitti ve zafer köyün zaferi oldu; köyün kendi gururunu davul gibi şişirdi ve bu zaferin küçük kahramanını bir yıl önce Ramazanla beraber kendi çocuklarının bir tilki gibi avlandığını bir an düşünmediler.” (Adivar, 1973: 94)

Haso Çocuk'un Şeyh M. ile tanışmasıyla birlikte hayatının bir diğer yeni sayfasının açıldığı görülmektedir. Şeyh M. karakterinin Haso Çocuk üzerinde kurduğu hâkimiyetin bu tezde hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bazı örnekleri romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Örneğin; Şeyh M.'nin kendini bildi bileli ötekileştirilen Haso Çocuk'un zayıf yanlarını bulup bu konular üzerinden çocuğun beynini işlemeye çalıştığı görülmektedir. Ayrıca Şeyhin, dini kullanarak Haso Çocuk'u hâkimiyeti altına aldığı gibi milliyetçi düşünceler empoze ederek de çocuk üzerindeki hâkimiyetini artırdığı şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

“Kendini bildiği günden beri maddî çevrenin yumruğuyla zedelenen vücudu, incinen kalbi her bahtsız insan gibi onun küçük varlığında da olağanüstü şeylere, ruhanî etkilere açık ve susamış bir alan hazırlamıştı ve Şeyh bu ulan üzerinde durmadan işlemişti. Önce Şeyh, Haso'nun zekâsına yaşlı müritlerden daha çok önem verir bir tavırla, yalnız kaldıkları zaman, — çocuğun pek anlamadığı, fakat âhenginden, heyecanından etkilendiği —uzun uzun din sohbetleri yapmıştı. Çocuk «Allah» diye tapınılan, onun uğrunda her türlü sıkıntıya, savaşa sevinerek girişilen bir güç sezmişti. Eğer Şeyh'in din asılları burada kalsaydı, çocuğun beyni o kadar karışmayacaktı. Bu din duyguları yanma Şeyh, bir de milliyet duygusu sokmağa kalkışmış, ona Kürtlerin Allanın kulları ve Türklerin Allanın cezalandıracağı yaratıklar olduğunu anlatmak istemişti.” (Adivar, 1973: 146)

Şeyh M., Haso Çocuk'a Kürt milliyetçiliğini aşılıyarak İstanbullu subaylar hakkında bilgi getirmesini ister. Halide Edip, Şeyhin Haso Çocuk'a karşı tavrını şöyle belirtmektedir:

“Şeyh bugünlerde ayaklanma ve yok etmenin bir peygamberi gibi hazırlamakta olduğu fırtınanın hummasını Haso'nun damarlarına aşılamağa çalışıyordu. Şeyh, karşısındakinin dokuz yaşında bir çocuk olduğunu unutup; ateş, kan ve heyecan dolu rüyalardan söz ediyor; çocuğun hayalinde korkunç fırtınalar uyandırıyor” (Adivar, 1973: 237)

Şeyhin dini ve milli değerleri kullanarak Haso Çocuk üzerinde kurduğu hâkimiyeti ise şu şekilde anlatmaktadır:

“Şeyh, ilkin İstanbulluların zalim, günahkâr ve fena insanlar olduklarını, bunları yeryüzünden kaldırmak için Tanrı'nın kendisini memur ettiğini uzun uzadıya anlatmıştı. Bunu o kadar eski ve karışık hikâyelerle açıklıyordu ki çocuk Şeyh'in anlattıklarını tıpkı bir masal diye dinliyordu. Şeyh, özellikle İstanbulluları «Kavm-i Lût» a benzetiyor; hayatlarından tuhaf misaller alıyordu. Fakat bütün bu ateşli ve renkli nutuklar bir noktaya vâsil oluyordu. Bu asrı «Kavm-i Lût»u ortadan kaldırmak için hücum taburu komutanı Hasan Beyi öldürmek gerekti. Hasan Bey, hem de meydanda öldürülemezdi. Bir gece, pusuya düşürmek, arkasından vurmak tasarlanmıştı ve bu pusuyu ancak çocuktan alacakları bilgiye göre kuracaklardı. Şeyh, dişlerini gıcırdatarak, kanlanan siyah gözlerini çocuğun gözlerine dikerek Hasan Bey'in vaktiyle anasına yaptığı fenalığı her gün ezberletmek istiyormuş, kafasına mihlamak istiyormuş gibi tekrar ediyordu. Şeyh anlatırken çocuğun anasına ait utanç ve acı verici anıları canlanıyor, yavaş yavaş Şeyh'in elinde uysal bir âlet olacakmış gibi görünüyordu. Bu dakikalarda öldürülecek adamın kişiliğini, adını unutup; (K...) köyünden beri Ramazan'la beraber en tiksindiği iğrenç ve meçhul düşman olarak düşünüyordu.” (Adivar, 1973: 238)

Haso Çocuk'un babası belli olmayan bir çocuk olduğu için hem köylü hem de babası tarafından ötekileştirildiği görülmektedir. Ayrıca köylü ve üvey babası haricinde Şeyh'in de baskılarına maruz kalan Haso Çocuk, dini ve milli duygularla

işlenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle Connell'in yaklaşımına göre ele alındığında Haso Çocuk karakteri marjinal erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir. Fakat sonrasında sporda elde ettiği başarının ona popülarite kazandırdığı ve ötekileştirmelerin yerini takdir etmelere bıraktığı görülmektedir. Bu perspektiften bakıldığında Haso Çocuk karakteri, Connell'in (2019) erkeklik teorisinde belirttiği gibi 'hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesi'ne örnek olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Haso Çocuk'un hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirilmesiyle birlikte babasız çocuğa yapılan yakıştırmadan kahraman Haso Çocuk vasfına geçtiği sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç olarak *Zeyno'nun Oğlu* romanında Connell'in hegemonik ve marjinal erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2 ve Tablo 4). Ayrıca Haso Çocuk karakterinin hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesine örnek teşkil ettiği şeklinde değerlendirilmesi Connell'in (2019) yaklaşımında belirttiği madun ve marjinal erkekliklerin hegemonik erkeklikler tarafından yetkilendirildiği fikrini desteklemektedir. Bunun yanı sıra isyan çıkararak hegemonik erkeklığe meydan okuyanların ikincil konuma itilen Kürt erkeklikler olduğuna ulaşılması Connell'in yaklaşımında belirttiği hegemonyaya baş kaldırabilecek erkekliğin marjinal erkeklikler içerisinde çıkacağı fikrini de desteklemektedir. Ancak ikincil konumdaki Kürt erkekliklerin, yerel düzeyde kendi ırkı üzerinde hegemonyaya sahip olmasına ulaşılması Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Bu durum, Connell'in erkeklik teorisinin yetersiz olduğunu ileri sürerek 'alt alanlar'(subfields) kavramını ileri süren Coles'in (2009) haklılığını ortaya koymakta ve Coles'in ikincil konuma itilen erkekliklerin, kendi alt alanlarında baskın erkeklik rollerine büründüğü fikrini desteklemektedir.

6. SİNEKLİ BAKKAL

1936 yılında *Haber* gazetesinde tefrika edilen *Sinekli Bakkal*, II. Abdülhamit döneminin bir İstanbul mahallesinde geçmektedir. Halide Edip *Sinekli Bakkal*'da, diğer romanlarından farklı olarak toplumsal meselelere daha fazla yoğunlaşmaktadır. Romanda, saraydan mahalle yaşantısına kadar her sınıftan insana yer verilmektedir. *Sinekli Bakkal*, Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde, erkeklik temsillerine

örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: İlhami Efendi, Vehbi Dede, Kız Tevfik ve Cüce Rakım.

İlhami Efendi, Sinekli Bakkal mahallesinin imamıdır. İlhami Efendi, *Vurun Kahpeye* romanında incelenen Hacı Fettah Efendi karakteri ile benzerlikler taşımaktadır. Dolayısıyla İlhami Efendi, Hacı Fettah Efendi gibi dini kimliğini kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilen ve yaptığı vaazlar aracılığıyla insanlar üzerinde baskı kurabilen bir hoca olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halide Edip, İmam İlhami Efendi'nin toplum üzerindeki hâkimiyetini “*eğer Sinekli Bakkal imamı İkinci Abdülhamid'in yıldırma devrinde gelmeyip de on dördüncü yüzyılda gelseydi, gözlerinin ateşi, inancının korkunçluğu, bilhassa üslubunun kudretiyle sürüleri başına toplayıp herhangi bir fikir peşinde sürükleyecek softa tiplerinden biri olabilirdi*” (Adivar, 1980: 14) şeklinde ifade etmektedir.

İlhami Efendi'nin normal konuşurken bile vaaz ediyormuş gibi tavır takındığı, dini konuları anlatırken sürekli olumsuz ifadeler kullandığı ve böylece toplum üzerinde korku ve rahatsızlık bıraktığı görülmektedir. Örneğin; cennet ve cehennem ayırımında sürekli olarak cehennemden bahsetmekte, mahallede bir ahiret havası yaratmayı istemektedir. Ancak diğer taraftan İlhami Efendi'nin insanlar üzerinde cehennemi bile güzel gösterebilecek bir hâkimiyete sahip olduğu karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip İlhami Efendi'yi şu şekilde ifade etmektedir:

“İriyarı erkeklerin bile kıskanacağı gür, kalın bir sesi vardır. Va'zeder gibi şiddetli bir talâkatla konuşur, gündelik lakırdıları bile Kur'an okur gibi tecvitle söyler, her «elif» onun ağzından «dâllin» deki «elif miktarı» çekilir. Defin ilmühaberi, nikâh izinnamesi almak için çekişe çekişe onunla pazarlık edenler, ona «pinti imam», «hasis imam» der geçerler. Fakat küçük mescitte va'za devam edenler huzurunda biraz korku, biraz da rahatsızlık duyarlar... Cemaate aşılama istediği «nas»lar bıçak gibi keskindir... Ona göre cehennem yolcuları zevke, cümbüşe düşkün gafillerdir. Bunu öyle anlatır ki, cemaatin gençlerinde hemen bu gafillere iltihak etmek hevesi uyanır. Cennet yolcuları bambaşka insanlardır. Gülmezler. Onlar için zevk ve neşe veren her şey günahdır. Oyun ve eğlence zihniyeti ile yapılan her iş büyük suçlardandır.” (Adivar, 1980: 14-15)

İlhami Efendi'nin dini kişiliğini, erkekliğine hizmet edecek şekilde kullandığına yönelik birçok hadise karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; İlhami Efendi, kızının evlenmek istediği Tevfik'i, erkekliğe ve dine yakışmayacak meslek icra ettiği gerekçesiyle kabul etmemiş ve evlenmeleri nedeniyle kızını evlatlıktan reddetmiştir.

Hoca kimliğini kullanarak vaazlarında ve günlük sohbet aralarında damadı Tevfik'i kötölemiştir. Ayrıca Tevfik'in arkadaşlarına yaptığı taklitlerde karısıyla özel hayatından bahsetmesi nedeniyle İlhami Efendi'nin Tevfik'i "... *kendi helâlini dost düşman nazarında bütün gizliliğiyle teşhir eden Müslüman bir erkek görmüş Müydü? Hâşa... Görmemişti*" (Adıvar, 1980: 22) şeklinde yargıladığı ve Tevfik'e yakınlık duyanların bile ona sırt dönmelerine neden olduğu görülmektedir.

İlhami Efendi'nin insanlar üzerindeki hâkimiyeti, bir komiser hadisesinde de görülmektedir. Örneğin; İlhami Efendi'nin vaazlarının sıkı takipçisi olan bir komiser, imamın Tevfik hakkında söylediklerinden oldukça etkilenerek "«*Âdabı umumiyyeyi ihlâl*»" (Adıvar, 1980: 21) ettiği için Tevfik'i karakola çağırır. Ayrıca komiser, imamın etkisiyle Tevfik'i "... *âdeta kanı helâl bir kâfir, başı ezilecek bir yılan*" (Adıvar, 1980: 21) olarak gördüğü için dövdürür. Ayrıca İlhami Efendi'nin vaazları neticesinde toplumda "*din, iman gidiyor, şer-i şerife mugayır şeyler oluyor*" (Adıvar, 1980: 22) şeklinde konuşmaların çoğalması Tevfik'in bir süreliğine başka bir yere sürülmesine neden olur. Örnekten hareketle, İlhami Efendi'nin toplum üzerindeki hâkimiyetinin, mahallede kimseye zararı dokunmayan ve insanları güldüren bir kişiliğe sahip olan Tevfik'in sürülmesine neden olacak kadar etkili olduğu görülmektedir.

İmam İlhami Efendi, dini vecibeleri düşünerek hareket eden bir hocanın aksine dini değerleri, kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İmam İlhami Efendi'nin imamlık vasfı aracılığıyla toplum üzerinde baskı kurabildiği ve dini değerleri öne sürerek toplumu düşünceleri çerçevesinde yönlendirebildiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında bir İstanbul mahallesinde imamlık yapan İmam İlhami Efendi karakteri, Connell'in (2019) yaklaşımına göre incelediğinde yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter, Vehbi Dede'dir. Vehbi Dede, romanda dini kişiliğiyle ön plana çıkan bir diğer hoca olmakla birlikte incelenen imam İlhami Efendi karakteri ile zıtlık teşkil edecek özellikler taşımaktadır. İlhami Efendi, toplum üzerindeki hâkimiyetini çıkarları doğrultusunda kullanan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Vehbi Dede ise "... *kâinatı anlayan ve seven bir tebessümle bakıyor, hayatı ilâhî bir şaka gibi görüyordu*" (Adıvar, 1980: 25) şeklinde ifade

edilen bir karakterdir. Vehbi Dede'nin, dini kişiliğinden şahsi hiçbir çıkar elde etmediği görülmektedir.

Halide Edip, Vehbi Dede'nin yeni öğrencisi olan Rabia'nın Vehbi Dede ile tanışma anını ve ilk andan itibaren Rabia'yı etkisi altına aldığını şu şekilde ifade etmektedir:

“RABİA'nın Vehbi Dede ile müzik dersleri Arapça ve Farsça derslerinden çok sonra başladı. Şükriye Hanım ona, «hoca'nın elini öp». Vehbi Dede'ye, «yeni talebeniz efendim» diyerek çekilip gidince, kız odanın ortasında kakıldı kaldı. Rabia'nın yanakları ateş gibi yanıyor, kendi kendine: «Acaba elleri nerede» diye soruyor, fakat ilerlemeye cesaret edemiyordu. Dede'nin elini nerede bulup öpecekti? Herhalde onlar adamın boynundan yere kadar uzanan deve tüyü renginde harmaninin içinde bir yerde olacaktı. Niçin öteki büyükler gibi o da elini kendiliğinden uzatmıyordu? Gözlerini yavaş yavaş yeni hocasına kaldırdı. Dede'nin, harmanisinin içindeki uzun boyu, biraz öne doğru eğilmiş, Mevlevî külâhının altındaki baş sol tarafa eğik, tavrında bir şey bekleyen adam hali var gibiydi. Çocuğun gözleri nihayet Dede'nin gözlerini bulunca, iki zayıf el harmaniden çıktı, göğsünün üstünde çaprazvarî kavuştu ve Rabia'yı büyük bir insanmış gibi Mevlevî selâmu ile eğilerek selâmladı... Rabia, Dede'nin tavrındaki zarafete, yüzündeki bambaşka ifadeye merakla yeni bir şey görmüş gibi bakıyordu. Vehbi Dede'nin gözleri koyu ve bir çocuk gibi emniyetle etrafına bakıyordu, yüzü bir üçgeni hatırlatıyor, alnı geniş, çenesi sivri. Burnu ince ve muntazamdı, dudakları biraz alaycı, kızıl kumral sakalı biraz köse, yanaklarda yok gibi, çeneye doğru gürleşiyor.” (Adivar, 1980: 47)

İmam İlhami Efendi'nin insanlar üzerine korku salarak kurduğu hâkimiyet, olumsuz ifadeler taşımaktadır. Diğer taraftan Vehbi Dede'nin, insanları korkutarak değil, insanların dini duygularına olumlu anlamda dokunarak etkili olduğu görülmektedir. Örneğin; Halide Edip, Vehbi Dede'nin dini çerçevede gelişen tartışmalara ortamı yumuşatacak şekilde müdahale ediş tarzını şu şekilde ifade etmektedir:

“— Bence Şeytan ve Allah diye kâinatta iki kuvvet yoktur. Hepsi, bir ve bir tek gerçeğin, bir tek kudretin görünüşü. En küçük parçalardan en muazzam güneşlere kadar; insandan, göze görünmeyen böceklerle kadar hep bir tek yaratıcı kudretin eseri. İyi kötü, güzel çirkin, Allah, Şeytan bunlar; icat edilen isimler. Hepsinin arkasında, kendi kendini yaratmış olan, ve mütemadiyen halk etmekte olan bir kudret var... O, o... Kâinat denilen perdeye, gölgelerini aksettirmek için yaratmak fiilinde devam eden Yaratan... Adı Allah, Rab, ne olursa olsun. Nurunun en parlak, en ezeli olduğu bir yer, sırrının karşılığı gibi tek şey vardır: Aşk!” (Adivar, 1980: 53)

İmam İlhami Efendi'nin toplum üzerindeki hâkimiyetinin korku gibi olumsuz ifadeler içerdiği ancak Vehbi Dede'nin hâkimiyetinde sevginin esas olduğu

görülmektedir. Buradan hareketle Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında isimsiz Vehbi Dede karakteri, yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Tevfik, zenne rolüne çıkan en meşhur orta oyunu oyuncularından biridir. Tevfik, küçükken fark ettiği taklit yeteneğini kadınları taklit ederek geliştiren ve hem mesleki hem fiziki özellikleri nedeniyle "kız" lakabına maruz kalan bir erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevfik'e yapılan kadın benzetmesi, öncelikli olarak mahalle halkının Tevfik'i şu şekilde tasvir etmesinde görülmektedir: "... Uzun bacaklı, gürbüz; kestane rengi gözleri bir "kız" çocuğu gibi tatlı; kırmızı dudakları durmadan söyler, yaramaz, maskara bir oğlandı." (Adivar, 1980: 15-16).

Tevfik'in siyaset gibi üzerine kafa yorulması gereken konulara ilgi duymaması ve yalnızca eğlenmekten/eğlendirmekten keyif alması da kadın benzetmesinin yapılmasına neden olmaktadır. Örneğin; Tevfik'in 'erkek meseleleri' olarak görülen şeylere ilgi duymaması "— Herifin kalbi kadın gibi... Kafası öyle. Devlet, hükümet, siyaset, padişah... Bunlardan bir şey anlamıyor." (Adivar, 1980: 138) şeklinde erkekler arasında muhabbetinin yapılmasına yol açmaktadır.

Esasen erkeklerin Tevfik'in taklitlerinden keyif aldığı ancak kadın kıyafetleri giymesini ve makyaj yapmasını erkekliklerine yapılan bir hakaret olarak algıladıkları için Tevfik'i küçümsedikleri görülmektedir. Örneğin; Halide Edip, erkekliklerine yakıştıramadıkları için erkeklerin Tevfik'e karşı çıktığını şu şekilde ifade etmektedir:

"Ne de olsa semtlerinde yetişmiş bir gencin, yüzüne lâdenden ben koyup, kaşına rastık, gözüne sürme çekip kırıtması cinsî haysiyetlerine dokunuyordu. Fakat en ciddîsi bile onun maskaralığına gülmekten kırılırdı. Hattaçevrenin kibar tarafında konağı olan Zaptiye Nazırı Selim Paşa da, Tevfik'i görmeye gitmiş, şanına yaraşmayacak bir hafiflikle kahkaha salıvermişti." (Adivar, 1980: 16)

Tevfik'in mesleğinin, hal ve hareketlerinin erkekliğe uygun görülmemesi evlenme isteğinin önünde bir engel olarak çıkar. Örneğin; Tevfik'in imamın kızıyla evlenmek istemesi, imamın Tevfik aleyhinde fetvalar vermesine ve evlendiği için kızını evlatlıktan reddetmesine neden olur. Tevfik, imamın kızının sunduğu zenne rolünü bırakma teklifini kabul etmesi karşılığında kızla evlenir. Ancak diğer taraftan Tevfik, sahneye çıkması yasaklanmasına rağmen oyun arkadaşlarıyla bir araya

gelerek onları eğlendirmeye devam eder. İmamın Tevfik'e yönelik toplumu kışkırtmaları Tevfik'in, sevenlerinin de ona arkasını dönmesiyle ve bir süreliğine sürgün edilmesiyle sonuçlanır.

Hakaretlerin, kadın benzetmelerinin, gülünç hale getirilmelerin Tevfik üzerindeki etkisine, bir paşa oğlunun Tevfik'ten bir istekte bulunmasına yüklediği şu anlamdan ulaşılabilmektedir:

“Şimdi o ses, gene bir defa dediklerini tekrar ediyor. Tevfik'i titreten, söyledikleri değil, sesin kendi manası. Tevfik'in insanlığına başvurana, onun vefasına, kardeşliğine, cesaretine, namusuna, canına emniyet eden ses! Daha birçok Tevfik'ler, daha! Büyüklerin sofrasında içki içen, etrafını eğlendiren, güldüren Tevfik'ler... Fakat onlar hep birer soytarı... Kışına tekme atılan, gerekince yüzüne tükürülen bir maskara! Burnunda halka, boynunda bir zincir, pazaryerinde kalabalığı eğlendiren bir ayıdan, bir maymundan, ayırt edilemeyen Tevfik! Doğu'nun ezeli sanatkârı... Halbuki bu ses ve bu sofradaki Tevfik bir insan... Herkes gibi...” (Adivar, 1980: 127)

Tevfik'in, paşa oğlunun isteğini gerçekleştirme sebebiyle nezarete atılmasına rağmen istekte bulunabilecek bir insan seviyesine ulaştığını düşündüğü için hiçbir şeyi açığa vermediği görülmektedir. Diğer taraftan Tevfik'in ifadesinde ağlaması ve istekte bulunan kişiyi itiraf etmemesi yine erkelikle bağdaşmadığı şeklinde yakıştırma yapılmasına neden olmaktadır: *“Kuvvetli bir erkek olsa bir kadın gibi ağlamazdı... (Göz patlatan) in yumruklarına dayanıyor, ağlıyor, kendinden geçiyor, gene sevdiği bir adamın sırrını ele vermiyor. Kadınlar da böyle.”* (Adivar, 1980: 139).

Tevfik'in hal ve hareketlerinin, giyim tarzının ve yaşam şeklinin Kız Tevfik lakabıyla karşılık bulduğu ve ideal erkelğe uymadığı için din elden gidiyor, toplumun huzuru kaçıyor dedikoduları nedeniyle sürgün edildiği karşımıza çıkmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Tevfik karakteri, kadın benzetmelerine maruz kalarak ötekileştirilmesi nedeniyle heteroseksüel madun erkelik temsili olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan iktidarın, padişahın meşrutiyet taraftarlarının eline geçmesi ile yıllarca tahakküme maruz kalan Tevfik'in birer kahraman olarak görülmesine yol açtığı karşımıza çıkmaktadır. Örneğin; Tevfik'in, paşa oğlunun isteğini gerçekleştirme ve itirafında bulunmaması, Genç Türkler'e destek verdiği şeklinde görülür ve sürgün edilmesine neden olur. Birçok meşrutiyet yanlısı kişi de Tevfik

gibi farklı yerlere gönderilir. Padişah karşıtı oldukları için gönderilenler, meşrutiyetin ilanını ile birlikte birer kahraman olarak geri dönerler. Dönerler arasında Tevfik de vardır. Tevfik, hiçbir ideolojiye bağlı olmadığı halde sürgün edilirken döndüğünde ise yine hiçbir düşünce içerisinde olmamasına rağmen kahraman olarak görülmektedir. Tevfik'in erkekliğine yüklenen anlamların değiştiğini, onu karşılamaya gelenlerin verdikleri şu tepkilerden görmek mümkündür:

“— Ben, hürriyet âşığı Sinekli Bakkal'ın yetiştirdiği bir halk kahramanını alkışlamaya geldim, diye başladı. Sesi gürdü, kuvvetliydi. Sinekli Bakkal grubunun dışındaki kalabalık bile yanaştı durdu, dinledi.

— Geçen istibdat ve zulüm devrinin mazlumu olan bu kahraman, bizleri kurtaran şanlı, hürriyet kahramanlarından biri (eliyle Tevfik'i gösteriyordu)sen ey hürriyet ve adalet âşığı! Senin huzurunda yemin ediyorum ki, hürriyetimizin senedi olan meşrutiyete kim el uzatarsa, ben onun bu ellerle gırtlığını sıkar, anasını ağlatır, iki gözünü birden patlatırım! Hatip, ellerini, hürriyetin gönüllü muhafızı, pençelerini halka uzattı. Kısa parmaklı, geniş, kıllı ve korkunç iki el. Tevfik «Gözpatlatan Muzaffer» in ellerini tanıdı.” (Adivar, 1980: 301)

Esasen Tevfik, sürgün edilmeden önceki Tevfik'ten hiçbir farklılık taşımamaktadır. Ancak iktidarın el değiştirmesiyle birlikte Tevfik'in artık ötekileştirilmemesi, hegemonik erkekliğe hizmet eden biri olarak görüldüğü şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla Tevfik karakteri, Connell'in (2019) erkeklik teorisinde belirttiği gibi hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesine örnek olarak değerlendirilebilir. Buradan hareketle Tevfik'in hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirilmesiyle birlikte Kız Tevfik lakabından kahraman Tevfik vasfına geçtiği sonucuna ulaşılabilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Rakım, cüce rolünde orta oyunu oyuncudur. Rakım, hem cüce olması hem de alt sınıfta bulunması nedeniyle toplum tarafından insan olarak bile algılanmayan ve Tevfik gibi yalnızca insanların eğlendirme vasfıyla hareket eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun Cüce Rakım'a bakışının, kendisini maymun gibi ucube gibi hissetmesine neden olduğu ve bunun hem insanlar hem de kendisi tarafından sürekli olarak dile getirdiği görülmektedir. Örneğin; Rakım “oruç tutuyor musun?” sorusunu “— Çocuklar oruç tutar mı? Maymunlar hele hiç tutmaz. Allah beni maymunla çocuk arasında bir mahluk diye yarattı. Benden ne namaz, ne niyaz, ne oruç...” (Adivar, 1980: 72) şeklinde yanıtlamaktadır.

Diğer taraftan Rakım, *Sinekli Bakkal*'da Cuma namazı kılmadığı için tuhaf karşılanmayan tek erkek olarak karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip bu durumu “*SİNEKLİ Bakkal'da cuma namazına gitmeyenler arasında tek hoş görünen Rakım'dı. Belki cüceliği, belki tuhaflığı onu mahallenin pek özel ve imtiyazlı simalarından biri sırasına koymuştu*” (Adıvar, 1980: 203) şeklinde ifade etmektedir. Rakımın ibadetlerini yerine getirmeyişinin normal karşılanmasını imtiyaz görüyor şeklinde iyiye yormak normal gözükse de çocuk gibi olduğundan ziyade insan olarak bile görülmediği için bu ayrıcalığın ona verildiğine ulaşılabilmektedir.

Rakım'ın bir erkek haricinde bir insan olamayacak şekilde hissetmesine neden olan etkili bir baskıya maruz kaldığı görülmektedir. Buradan hareketle Cüce Rakım'ın, alt sınıftan olduğu ve fiziki özellikleri gerekçesiyle ötekileştirildiği düşünüldüğünde, Connell'in erkeklik teorisine göre ele alındığında Cüce Rakım karakteri marjinal erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak *Sinekli Bakkal* romanında Connell'in hegemonik, madun ve marjinal erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4). Kız Tefvik karakterini, Connell'in (2019) yaklaşımında belirttiği gibi hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesine örnek olarak değerlendirilmesi Connell'in yaklaşımını desteklemektedir. Ayrıca Connell (2019), hegemonik erkekliğin ikincil erkekleri yetkilendirerek popüler hale getirmesini, baskının üstünü kapatma amacıyla yaptığını belirtmektedir. Ancak Kız Tefvik örneğinde yetkilendirmenin, mevcut ideolojiye hizmet ettiği için yapılması ve herhangi bir strateji içermemesi Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Diğer taraftan İlhami Efendi karakterinin toplum üzerindeki hâkimiyeti olumsuz ifadeler taşıırken Vehbi Dede karakterinin hâkimiyeti olumlu ifadeler taşımaktadır. Bu durum, Martin (1998) ve Collier (1998) gibi hegemonik erkekliğin olumsuz ifadeler kullanılarak açıklanmasını eleştirerek hegemonik erkekliğin olumlu ifadeler taşıyabileceği fikrini öne süren düşünürlerin haklılığını ortaya koymaktadır.

7. TATARCIK

1939'da *Yedigün* dergisinde tefrika edilen *Tatarcık*, Cumhuriyet döneminde geçmektedir. Roman, Tatarcık lakaplı Lale'nin okuyup kendini geliştirerek İngilizce dersi vermeye başlamasıyla birlikte toplum içinde değişen yerini sorgulamaktadır.

Ayrıca romanda, yedi erkeğin oluşturduğu yediler grubuna yer verilmekte ve farklı yetiştirme tarzına sahip erkeklerin benimsediği birbirinden farklı fikirler anlatılmaktadır. *Tatarcık* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Tatar Osman ve Yediler grubu üyeleri.

Tatar Osman, ömrünün çoğunluğunu denizlerde geçiren iyi bir kaptandır. Köylü Osman'a Kıırlı olduğu için Tatar lakabını takmıştır. Tatar Osman, tahsilini Heybeli'de yapmış, İngilizce bilen ve çevresindeki insanlarla kıyaslandığında okumuş biridir. Tatar Osman, köylü tarafından sevilmeyen, etrafındakilere rahatsızlık hissettiren uyandıran ancak köylü üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle genç yaşlı hiçbir köylünün karşı gelemediği biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip Tatar Osman'ı "yalnız namuslu değil, en titiz ve dar anlamıyla çevresine kendi ahlâk değerlerini kabul ettirmeye çalışırdı. Bunun için yanındakileri gerçekten sıkacak, hatta isyan ettirecek kadar dürüst davranırdı" (Adivar, 1974: 17) şeklinde ifade etmektedir.

Köylünün yüzüne karşı söylemeye hiçbir zaman cesaret edemediği için Tatar lakabından Osman'ın haberi bile olmadığı görülmektedir. Bu durum Tatar Osman'ın köylü üzerindeki hâkimiyetini şiddetini ortaya koymaktadır. Halide Edip, Tatar Osman'ın köylü ile ilişkisini şu şekilde açıklamaktadır:

"Köyün Feridun Paşa korusuna bitişik yamaçtaki küçük mezarlığında onun taşında «Osman Kaptan» yazılıdır. Fakat köy bu adama sağlığında – tabii yüzüne değil– Tatar Osman lâkabını vermişti. Denizciydi. Ömrünün son yılı ayrık, bütün vakti denizde geçmişti. O kadar ki, Poyraz Köyü kahvesinde ağzından en çok işitilen cümle: «Beni kara tutuyor» cümlesiydi. Buna karşılık da kahve halkı o çıkar çıkmaz aralarında, «Herif nereye girse oradakileri deniz tutuyor» derlerdi. Ve bu cümle onun komşuları arasındaki durumunu iyi belirtirdi. Yani hayatında çevresindekilerde rahatsızlık uyandıran bir adam! Niçin? Bu açıklaması kolay olmayan bir meseledir. Kişilik sırla dolu bir şeydir. Çevresindeki etki ne elle tutulur, ne gözle görülür, ne de lafla anlatılır. Hulâsa Osman Kaptan nereye gitse orada soğuk bir hava eserdi. Hatta mahalle kahvesinde en çok gürültü eden, yaşa hürmeti aptallık addeden gençler bile o girince seslerini bir perde alçaltırlardı. Gerçi yeni gençlikten çok bizar olan, genç ne yapsa tenkit eden efendi babalar Osman Kaptan'a bu etkisinden ötürü minnet duymaları gerekirdi. Fakat Poyraz Köyü'nde yaşlılarla gençlerin bir tek birleştiği mesele, Osman Kaptan'ın çevresine yaptığı bu soğuk ve rahatsız hava idi." (Adivar, 1974: 15)

Tatar Osman'ın hiçbir şiddet uygulamamasına rağmen köylü üzerinde ve köylünün ifade edemediği bir hâkimiyeti olduğu görülmektedir. Tatar Osman'ın ahlaki olarak örnek alınabilecek biri olmasına rağmen köylünün üzerindeki hâkimiyeti nedeniyle köylünün sevgisini hiçbir zaman kazanamadığı karşımıza çıkmaktadır. Halide Edip, Tatar Osman'a gösterilen saygının sevgiden ziyade korkudan olduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

“Bütün sevimsizliğine karşın köyde ahlâk modeli olabilecek kadar hareketinde, ilişkilerinde dürüst ve mazbuttu. Önce başka gemiciler gibi sövmezdi, kimseye küfür etmezdi. Karada oldukça bir tek cuma namazını kaçırmazdı. Mahalle ihtiyarına, fukaraya kışlık kömür alınsın diye kimse başvurmadan yardım getiren bir o vardı. Sürücü İbrahim'in bacağı kırıldığı, eskici Sami'nin romatizmadan yattığı zaman en çok arayan, yardım eden o olmuştu. Fakat bu insancıl, yahut dinsel erdemlik bile onu komşularının gözüne sokmazdı. O daima bir yabancı durumunda kaldı, ne kimse ona özel hayatı hakkında bir şey söyledi, ne de o kimseye içini dökecek kadar teklifsizlik gösterdi. Bütün anlamıyla yalnız yaşadı ve yalnız öldü.” (Adivar, 1974: 16-17)

Tatarcık Osman'ın, genç yaşlı fark etmeksizin köylü üzerindeki hâkimiyeti, bu hâkimiyetin, sevgiden ziyade korkudan olduğu ve köylü tarafından kabullenildiği görülmektedir. Dolayısıyla Tatarcık Osman'ın hâkimiyetini hem zor hem rıza faktörlerini içerdiği şeklinde yorumlayabiliriz. Bu açıdan bakıldığında Tatarcık Osman karakteri Connell'in yaklaşımına göre ele alındığında yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Diğer incelenen karakterler yediler grubu üyeleridir. Yediler grubu, farklı yetiştirme tarzına ve birbirinden farklı fikirlere sahip yedi erkeğin oluşturduğu bir gruptur. Yediler grubu üyeleri, Galatasaray Üniversitesi'nde eğitim almış, her biri bambaşka amaçlar peşinde koşan, fikri konuda uzlaşmasalar da tartışmaktan oldukça keyif alan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Yediler grubu, Salim, Safa, Şinasi, Haşim, Ahmet, Recep, Hasan'dan oluşmaktadır.

Haşim milletvekili olmak isterken Hasan doktor olmak istemektedir. Ahmet parayı çok seven ve çıkarları doğrultusunda hareket eden biriyken Salim, iyi eğitim almış ancak; ne düşünce içerisinde olduğu belirsizlik içerdiği ifade edilen biridir. Recep ise yurt dışında hukuk eğitimi almış ve amacı avukat olup köylüyü medeniyetleştirerek esas benliklerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Buradan hareketle Safa hariç yediler grubunu üyeleri, belirli amaçlar peşinde koşan ve mevcut

hegemonik erkekliklerle yakınlıkları olan erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Connell'in (2019) yaklaşımına göre incelediğinde Salim, Şinasi, Haşim, Ahmet, Recep ve Hasan karakterleri suç ortağı erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir.

Yediler grubunda diğer ele alınan karakter olan Safa, imam babasının himayesinde yetişmiş ve babasının dini terbiyelerini reddederek dinsizliği tercih etmiştir. Zamanla dinsizliğini belli bir ideoloji etrafında şekillendiren Safa, komünizmi desteklemektedir. Safa, arkadaşı Şinasi'nin babası sayesinde Galatasaray'da okuma fırsatı yakalar. Safa, Şinasi'nin üyesi olduğu yediler grubundakilerden çok farklı olmasına rağmen Şinasi'nin kontenjanından gruba dâhil olur. Diğer taraftan Safa benimsediği siyasi görüşü Galatasaray'da hâkim olan batı görüşüyle örtüşmediği için okula bir türkü ayak uyduramaz. Halide Edip, Safa'nın okuldaki aykırı kişiliğini şu şekilde anlatmaktadır:

“Safa, yedi sene içinde yaşadığı Galatasaray havasına kendini bir türlü uyduramamıştı. Galatasaray'ın kendine özgü ince bir mizahî görüşü vardır. Safa her işi büyütme eğilimiydi, âdeta kaba bir hicivle karşıtlarına saldırır. Galatasaray bütün anlamıyla bir Batı müessesidir. Safa'nın anlayışını Şinasi, eski medrese çevresine, öbür arkadaşları Moskova'ya yahut bugünkü İtalya'ya, Almanya gibi ideoloji hastalığına tutulmuş bir çevreye yaraştırır. O, Galatasaray çevresini yapmacıklı bir İstanbul'la gerilemiş bir Avrupa kültürünün karışımı kabul eder, Galatasaraylılar onu bazen softa, bazen de Bolşevik diye horlarlar.” (Adivar, 1974: 68)

Connell yaklaşımında hegemonyaya meydan okuyabilecek erkekliklerin muhalif erkekliklerinden dolayı marjinal erkeklikler olduğu belirtmektedir (Connell ve Messerschmidt, 2005:847). Buradan hareketle muhalif tavır içerisinde olan Safa, marjinal erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir. Ancak Safa'nın ideolojisi muhalif tavır içerisinde olmasına yol açarken iyi bir tahsil almış olması toplumda yer edinebilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla Safa, muhalif tavır içerisinde olan ancak ötekileştirilmeye maruz kalmayan bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılaşmanın nedeninin Connell'in muhalif erkekliği marjinal erkeklik içerisinde ele alarakayı bir temsil olarak açıklamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak *Tatarcık* romanında Connell'in hegemonik, suç ortağı ve marjinal erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2, Bakınız Tablo 3, Bakınız Tablo 5). Diğer taraftan Connell ve Messerschmidt (2005) hegemonyaya karşı meydan okuyabilecek erkekliklerin, muhalif erkekliklerinden

dolayı marjinal erkeklikler olduğunu belirtmekte ve ayrı bir muhalif erkeklik temsili öne sürmemektedir. Ancak Safa muhalif kimliğiyle ön plana çıkararak marjinal erkeklik temsilini karşılmasına rağmen ötekileştirilmeye maruz kalmaması Connell'in yaklaşımıyla açıklanamamaktadır. Benzer sonuç *Yeni Turan*'da incelenen Oğuz örneğinde de karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla *Yeni Turan*'da belirtilen gibi bu durum Connell'in yaklaşımını yetersiz olduğunu öne sürerek muhalif erkekliği ayrı bir erkeklik temsili olarak açıklayan Tabar, Noble ve Poynting (2010), Jessica Eckstein (2010), Colin Lynch (1997) gibi düşünürlerin haklılığını ortaya koymaktadır.

8. DÖNER AYNA

1953 yılında *Yeni İstanbul* gazetesinde tefrika edilen *Döner Ayna*, 1954 yılında kitap olarak basılmıştır. Romanda, Hanife'nin babasının belli olmaması nedeniyle başından geçen olaylar ve bir erkek nedeniyle yaşadığı ölüm korkusu anlatılmaktadır. *Döner Ayna* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: Hacı Murat, Hasan ve Katırcı Kamil.

Hacı Murat, zengin, kadınlara düşkünlüğü ile bilinen, "*Samanambarı'nın en zengin ağası*" (Adıvar, 2015: 13) ve "*Samanambarı'nın hâkimi*" (Adıvar, 2015: 40) olması nedeniyle köylü üzerinde etkili hâkimiyeti olan bir karakterdir. Hacı Murat, kız kaçırmaları meşhur olan fakat diğer erkekler gibi kaçmak veya saklanmak zorunda kalmayan, her şeyi alenen yaşayan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Köylü kadınlarından biri bu durumun Hacı Murat'ın köylü üzerindeki hâkimiyetinden kaynakladığını şu şekilde ifade etmektedir: "*Köy onun bütün çapkınlıklarını ağalığına veriyor, her hareketini hoş görüyordu.*" (Adıvar, 2015: 54-55).

Hacı Murat'ın köylü üzerindeki hâkimiyetine kızı Hanife ve oğlu Hasan arasında geçen konuşmadan ulaşılabilmektedir. Örneğin; Hacı Murat'ın kızı Hanife "*Babam da kız kaçırır, piç peydahlarmış, neden o da saklanmıyor, İstanbul'a kaçmıyor?*" (Adıvar, 2015: 39) şeklinde bir düşünce içerisinde olsa da kardeşi Hasan, Hacı Murat'ın köylü üzerinde bıraktığı tesiri şu şekilde ifade etmektedir: "*...babam öyle bir âlim adamdır ki elyazılı kitapları okur, Arapça'yı su gibi bilir... Dünyada onun emsali yoktur.*" (Adıvar, 2015: 40).

Halide Edip, Hacı Murat'ın köylü üzerindeki hâkimiyetinde nasıl bir strateji benimsediğini ve hâkimiyetin devamlılığını nasıl sağladığını şu şekilde ifade etmektedir:

“Ona göre, köy nizamını sadece büyük arazi sahibi ağalar temin edebilir; aynı zamanda köylü, jandarma ve hükümet kuvvetlerinden de korkmalı! Fakat ağalar, hükümete bağlı görünmekle beraber, icap ettiği zaman sinsî vasıtalarla bu kuvveti hiçe indirmek imtiyazına, zekâsına malik olmalı!”... “Her sınıf memura dalkavukluk eder, müsait olduklarına rüşvet bile verir. Ağa kanun hudutlarını aşarken hükümet nazarında söz sahibi olduğuna köylüyü ikna etmeli, yoksa köylünün ne saygısını ne de sevgisini muhafaza edebilir. Evet, ağa hayrın da şerrin de membası olmalı...” (Adıvar,2015: 66-67)

Diğer taraftan Hacı Murat'ın köylü üzerindeki nüfuzunu artırmasında oğlu Hasan'ın aktif rol oynadığı görülmektedir. Örneğin; hayvanlardan iyi anlayan Hasan, köylünün hem hayvanların rahatsızlığı hem de kendi rahatsızlığı için de danıştığı birisidir. Ancak Hasan'ın, *“hayvanlara şifa verme kudretinin, Hacı Murat'ın dualarından, görünmeyen kuvvetlere hâkim olmasından ileri geldiğini”* (Adıvar, 2015: 66) belirtmesi Hacı Murat'ın köylü üzerindeki nüfuzunu derinleştirmesine yardımcı olur.

Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında bir ağa olarak köylü üzerinde hâkimiyeti olan Hacı Murat karakteri, yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Hasan'ın ağa oğlu olarak Hacı Murat'ın nüfuzundan yararlandığını ve nüfuzunun derinleşmesine katkıda bulunduğunu düşünüldüğünde Hasan karakteri, suç ortağı erkeklik temsili olarak tanımlanabilir.

Bir diğer incelenen karakter olan Katırcı Kamil, mal ve insan taşımacılığı yapmakta ve Hacı Murat'ın hizmetini görmektedir. Hacı Murat'ın Kamil üzerinde kurduğu baskının bu tezde hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmasına neden olan bazı örnekleri romanın kurgusu içinde bulmak mümkündür. Örneğin; Katırcı Kamil, Hacı Murat'ın kızı Hanife'yi evine götürürken yanlarında bulunan Mürsel'in Hanife'yi rahatsız etmesinden dolayı Mürsel ile kavga eder. Oldukça şiddetli geçen kavgada Kamil'in, ağanın kızını kurtarma şerefine ulaştığı düşüncesine kapıldığını, Kamil'in Hanife'ye *“Kamil'in, ağanın kızının namusunu kurtarmak için kan döktüğünü sakın unutma ha!”* (Adıvar, 2015: 24) deyişinden ulaşılabilmektedir.

Diğer taraftan Katırcı Kamil, Hacı Murat'ın köylü üzerindeki hâkimiyetinin derinleşmesine hizmet eden bir diğer karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin; Katırcı Kamil, bulunduğu ortamda sürekli olarak Hacı Murat'tan övgüyle bahseder. Halide Edip bu durumu “*Kamil onlara Hacı Murat'ın ne yaman bir herif olduğunu ballandıra ballandıra anlatıyor*” (Adıvar, 2015: 17) şeklinde ifade etmektedir.

Katırcı Kamil'in Hacı Murat hakkında anlattıklarının Hacı Murat'ın hegemonyasına nasıl hizmet ettiği Mürsel örneğinde karşımıza çıkmaktadır: Örneğin Katırcı Kamil'in çırağı Mürsel, Kamil'in Hacı Murat ile ilgili anlattığı hikâyelerden etkilenir. Bu etkilenme Mürsel'in Hacı Murat'ı “*tek taklide değer bir model*” (Adıvar, 2015: 71) olarak görmesine ve “*Samanambarı'nda Hacı Murat'a sokulmak için*” (Adıvar, 2015: 71) iş aramasına yol açar.

Katırcı Kamil karakteri, hem Hacı Murat'ın baskısına maruz kalan hem de Hacı Murat'ın nüfuzuna hizmet ederek nüfuzdan çıkar elde eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan hareketle Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Katırcı Kamil karakteri, suç ortağı erkeklik temsili olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak *Döner Ayna* romanında, Connell'in hegemonik ve suç ortağı erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2 ve Tablo 3). Connell (2019) yaklaşımında hegemonik erkekliğin değişime açık olduğunu ileri sürmektedir. Tarihsel süreç içerisinde mevcut hegemonik erkekliğin yerini farklı hegemonik erkeklik temsillerine bırakabileceğini belirtmektedir. *Döner Ayna* romanında Hacı Murat karakterinin nüfuzunu koruyabilmek için çeşitli stratejiler benimsemesi aksi halde nüfuzunu kaybedebileceğini bilmesi Connell'in yaklaşımında belirttiği hegemonik erkekliğin dönüşüme açık olduğunu fikrini desteklemektedir.

9. ÂKİLE HANIM SOKAĞI

1957-1958 yılları arasında, *Hayat Mecmuası* gazetesinde üç ayrı roman şeklinde tefrika edilen *Âkile Hanım Sokağı*, daha sonra tek bir kitap haline getirilmiştir (Enginün, 1995: 394). Roman, toplumun her kesim insanından izler taşıyan *Âkile Hanım Sokağı*'nda geçmektedir. Romanda, kültürel, sosyolojik, ekonomik vb. gelişmelerin insanlar üzerinde yarattığı değişimler anlatılmaktadır. *Âkile Hanım Sokağı* romanı Connell'in (2019) yaklaşımı ile incelendiğinde erkeklik

temsillerine örnek olarak üzerinde durulan karakterler şunlardır: İsmail Bey ve Hırka-i Şerif.

İsmail Bey, taşradan İstanbul'a göç eden ve müteahhit olması nedeniyle İstanbul'da kısa sürede nüfuz elde eden bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. İsmail Bey'in taşrada ağa vasfını taşıdığı, İstanbul'da ise ihalelere girip nüfuzunu artırarak Bey vasfına ulaştığı görülmektedir. Halide Edip İsmail Bey'i "*vaktiyle ticaret hayatına sokak satıcısı olarak atılmış, sonradan milyoner haciağalar arasına girip İstanbul'a intibak etmiş maruf müteahhit*" (Adivar, 2017: 164) şeklinde tanımlamaktadır.

İsmail Bey'in bir haciağa olarak köylü üzerinde kurduğu hâkimiyeti İstanbul'da artırarak devam ettirdiği ve nüfuzu sayesinde İstanbul'un seçkin sınıfına girebildiği görülmektedir. Halide Edip, İsmail Bey'in İstanbul'da kısa sürede nüfuzunu nasıl artırdığını şu şekilde ifade etmektedir:

"Ağalıktan beyliğe sıçrayan bu Konyalı müteahhit, hiçbir tahsili olmadığı halde İstanbul'un münevver sınıfı arasında yaşamaya muvaffak olmuş, onların konuşma tarzını benimsemişti. Hatta ticari terimlerin Fransızcası'nı bile az çok beceriyordu. Her halde son yılların çok dikkate değer bir tipiydi. Çok yüksek atlamalarla ulaştığı mevki ve edindiği muazzam servetin anahtarı, muhitinin bütün değişmelerini, bu muhite hâkim olmuş veya olabilecek insanların ruhi hususiyetlerini, zayıf taraflarını ölçebilen canlı bir termometreye benzemesi idi. Ticari menfaatlerine dokunmamak şartıyla dürüst bir adamdı. İş meselesinde, kim ve ne olursa olsun, işine en çok yarayacakları seçebilir, kimlerin hangi meseleler üzerinde fikirlerini almak lazım geldiğini hissederdi. İşine yarayacakları bulmak hususunda en kurnaz politikacılara taş çıkartacak zekâsı vardı." (Adivar,2017: 164)

İsmail Bey'in haciağa olarak köylü üzerinde kurduğu hâkimiyeti Connell'in yaklaşımına göre ele alındığında, İsmail Bey karakterini yerel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirebilir. Daha sonra İstanbul göç etmesiyle birlikte nüfuzunu artırdığını ve köylü haricinde çok daha büyük bir kesim üzerinde hâkimiyet kurabildiğini düşünüldüğünde İsmail Bey karakteri bölgesel hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanabilir.

Bir diğer incelenen karakter Hırka-i Şerif'tir. "*Sivri sakallı, acayip kıyafetli bir ihtiyar*" (Adivar, 2017: 110-111) olan Hırka-i Şerif, Akile Hanım sokağının ileri gelenlerinden biridir. Hırka-i Şerif, "*bilhassa bugünün her şeyini yerer, maziden*

bahsederken 'Hatta rezaili bile eltaftı,' (Adıvar, 2017: 117) diye içinden geçiren bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hırka-i Şerif karakteri, *Vurun Kahpeye* romanında incelenen Hacı Fettah Efendi ve *Sinekli Bakkal*'da incelenen imam İlhami Efendi karakterleri ile benzer özellikler taşımaktadır. Hacı Fettah Efendi ve İmam İlhami Efendi gibi toplumda belli bir nüfuza sahip olan Hırka-i Şerif'in, dini, çıkarları doğrultusunda kullandığı ve toplumsal değişimleri dini değerleri kullanarak eleştirdiği görülmektedir. Halide Edip, Hırka-i Şerif-in kahvede otururken dans eden gençlerle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Sönük gözleri kâh kahvedeki hayatı ibretle, kâh akıp giden mavi suları hayretle süzüyor. Dudaklarının kıvılcamasından bir şeyler söylediği zannedilebilir. Fakat hiçbir şey çıkmıyor. Ayaklarında mest ve lastik. Sade bu ayaklar caz havasına uyarak yere tıp tıp vurmuyor. İçinden, kendi kendine, şöyle bir şeyler konuştuğuna emin olabilirsiniz: "Bu latif Boğaziçi'nde bir sürü küffar çırağı zıpır bozuntusunun çaldığı havalar hiç ama hiç uymuyor. Ne çare ki şimdiler hep oyun havaları isterler. O halde köçek, çiftetelli çalsınlar! Hayır, onlarda olmaz. Buraya göbek atma, boyun kırma, omuz titretme yaraşmaz. Köçek havaları Rumeli hovardalarını, çiftetelliler kavm-i Arab'ın ebedi olan shevi insiyaklarını ifade eder. Buraya ancak Itrilerin, Suyolcuzade'lerin ifade ettiği aşk yaraşır. Aman ya Rabbi, ne kadar köklerimiz kopmuş, maziden ayrılmışız. İbret! İbret... Hele şu orta yerde zıplayan, hoplayan kopuklara bir bakın! Tuh Allah cezalarını versin! Sanki koyunlarında birer kahpe... Sanki... Sanki... (bundan sonraki sankiler yazılamaz. Bırakın bütün o sankilerin sonu ihtiyarın örümcekli kafasında kalsın.)." (Adıvar,2017: 111)

Hırka-i Şerif-in, hem giyimi hem yaşantısıyla İslami yaşantıyı temsil eden biri olarak görülmesi toplumda belli bir nüfuza sahip olmasına yol açmıştır. Ayrıca Hırka-i Şerif-in toplumdaki konumunu şahsi görüşleri doğrultusunda kullandığı görülmektedir. Buradan hareketle Connell'in (2019) yaklaşımına göre ele alındığında Hırka-i Şerif karakteri yerel hegemonik erkeklik olarak tanımlanabilir.

Sonuç olarak *Âkile Hanım Sokağı* romanında Connell'in hegemonik erkekliği temsil edebilecek karakterleri bulmak mümkündür (Bakınız Tablo 2). Connell (2019) yaklaşımında hegemonik erkeklik temsilinin aynı coğrafyanın farklı dönemlerinde benzer özellikler taşıyabileceğini belirtmektedir. Connell'in erkeklik tipolojisinde ileri sürdüğü bu fikre Hırka-i Şerif karakterini incelerken ulaşabilmektedir. Hırka-i Şerif karakterinin çok daha eski dönemlerde yaşayan *Vurun Kahpe*'ye de Hacı Fettah

Efendi ve *Sinekli Bakkal*'da imam İlhami Efendi ile benzerlikler taşıması Connell'in yaklaşımını desteklemektedir.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde dünyaya gelen Halide Edip, Meşrutiyet, Mütareke, Milli Mücadele, Cumhuriyet'in ilanı ve çok partili yaşam gibi birçok toplumsal kırılmanın gerçekleştiği bir dönemde yaşamıştır. Dolayısıyla mücadelenin ve çatışmanın hâkim olduğu bir sürece şahitlik etmiş ve geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecini deneyimlemiştir. Yetiştirme tarzı ve aldığı eğitimlerle şekillenen düşünce yapısı, böylesine zor bir süreçte yaşanan toplumsal gelişmelere kayıtsız kalmasını engellemiştir. Hem yazın alanında hem de sahada aktif bir şekilde yer alarak toplumsal ve siyasal meselelere yönelik tartışmalara katılmıştır. Çeşitli dergi ve gazetelerdeki yazıları, eserleri, faaliyetleri ve konferanslarıyla dönem sorunlarına dair düşüncelerini ortaya koymuştur. Bu tezde, Halide Edip'in farklı edebi türdeki eserlerinden romanları seçilmiş ve söz konusu romanlar R. W. Connell'in erkeklik tipolojisi çerçevesinde incelenmiştir. Böylece Connell'in teorik çerçevesinin Halide Edip'in romanlarındaki erkeklik temsillerini inceleme açısından ne ölçüde işlevsel olduğunu sorgulanmıştır.

Halide Edip'in eserleri üzerine çok sayıda çalışma kaleme alınmıştır. Söz konusu çalışmalarda eserlerinin daha çok kadın sorunları, kadın eğitimi, kadının çalışma hayatı, ideal kadın tiplerini, kadın kimliği vb. gibi konulardan üzerinden değerlendirildiği görülmüştür. Çoğunlukla kadın karakterler merkeze alınarak incelenmiştir. Bunun yanı sıra yazarın eserleri üzerine yapılan erkeklik çalışmalarının daha az olduğu ve bu çalışmaların özellikle son dönemlerde yaygınlık kazandığı gözlemlenmektedir.

Connell'in erkeklik tipolojisi üzerine yapılan çalışmalarda çoğunlukla hegemonik erkeklik temsiline eleştiriler yöneltilmiştir. Dolayısıyla hegemonik erkeklik temsili diğer erkeklik temsillerinden daha fazla araştırmaya konu olmuştur. Benzer durum Halide Edip üzerine yapılan erkeklik çalışmalarında da karşımıza çıkmıştır. Söz konusu erkeklik çalışmaları incelendiğinde ulaşılan sonuçlara göre erkek karakterler, Connell'in erkeklik teorisi üzerinden değerlendirilmiştir. Bu çalışmalarda Connell'in yaklaşımında sunduğu hegemonik erkeklik temsiline odaklanılmış ve ideal erkeklik temsili, yazarın idealize ettiği erkek karakterler üzerinden incelenmiştir. Fakat bu çalışmalarda Connell'in yaklaşımındaki diğer erkeklik temsilleri olan suç ortağı, madun ve marjinal erkeklik temsillerini de

inceleyen çalışmalar kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla bu tezde Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkek karakterler Connell'in ortaya koyduğu dört erkeklik temsili üzerinden incelendiği ve erkeklik kurguları erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkiler üzerinden değerlendirildiği için tezin, bu alanda yapılan diğer çalışmalardan farklılaştığı iddia edilebilir.

Halide Edip yazın hayatı boyunca yirmi bir adet roman kaleme almıştır. Romanlarında yaşadığı dönemin toplumsal, siyasal, sosyal, kültürel vb. sorunlarını incelikle işlemiştir. Dolayısıyla romanlarının kurguları zengin detaylarla örülüdür. Halide Edip daha çok bu alanda eser ürettiği ve farklı kurgularla okuyucuya çeşitli içerikler sunduğu için bu tezde onun romanları ele alınmıştır. Tez kapsamında yazarın şu dokuz romanı incelenmiştir: *Yeni Turan (1912)*, *Ateşten Gömlek (1923)*, *Vurun Kahpeye (1923)*, *Kalp Ağrısı (1924)*, *Zeyno'nun Oğlu (1928)*, *Sinekli Bakkal (1936)*, *Tatarcık (1939)*, *Döner Ayna (1954)* ve *Âkile Hanım Sokağı (1958)*.

Halide Edip'in incelenen romanlarında Connell'in erkeklik tipolojisinde sunduğu dört erkeklik tipini temsil edebilecek karakterler bulunmuştur. Yapılan değerlendirmeler, Batılı bir yaklaşımın Türkiye gibi farklı bir coğrafyada ve Halide Edip'in romanlarını kaleme aldığı dönem üzerinden çözümlenebileceği fikrini desteklemiştir. Ayrıca Halide Edip'in eserleri mevcut dönemdeki toplumsal ilişkilerin birer yansımasıdır. Dolayısıyla bu tezde Halide Edip'in kurguladığı erkek karakterler üzerine yapılan değerlendirmelerin, romanların kaleme alındığı dönemdeki erkekler arasındaki toplumsal cinsiyet hiyerarşisine ışık tuttuğu düşünülmektedir.

Halide Edip'in incelenen romanlarının tümünde hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilebilecek karakterler görülmüştür (Bakınız Tablo 1). Connell'in sunduğu hegemonik erkeklik biçimlerinden yerel hegemonik erkekliği temsil edebilecek 11 karaktere (Bakınız Tablo 2); bölgesel hegemonik erkekliği temsil edebilecek 6 karaktere ulaşılmıştır (Bakınız Tablo 2). Fakat küresel hegemonik erkeklik temsiline örnek olarak değerlendirilebilen bir karakter bulunamamıştır (Bakınız Tablo 2).

Bu tezde *Âkile Hanım Sokağı*'ndaki İsmail Bey karakterinin hem yerel hegemonik erkekliği hem de bölgesel hegemonik erkekliği temsil edebilen bir karakter olduğuna ulaşılmıştır (Bakınız Tablo 2). Romanda bir Hacıağa olarak köylü

üzerinde kurduğu hâkimiyet yerel hegemonik erkeklik temsili olarak tanımlanmıştır. Fakat sonrasında roman kurgusu doğrultusunda İstanbul göç etmesiyle birlikte nüfuzunu artırdığı ve köylü haricinde çok daha büyük bir kesim üzerinde hâkimiyet kurabildiği görülmüştür. Bu perspektiften bakıldığında söz konusu karakter bölgesel hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilmiştir. İsmail Bey karakteri iki hegemonik erkeklik biçimine örnek gösterilebilmesi için tek hegemonik erkeklik biçimi olarak değerlendirilen diğer karakterlerden farklılaşmasına yol açmıştır. Bu farklılaşmanın sebebi Connell'in erkeklik tipolojisinde arandığında yanıt bulunamamıştır. Connell'in yaklaşımının bu karakteri açıklamada yetersiz kaldığı tespit edilmiştir.

Halide Edip'in incelenen romanlarında Connell'in erkeklik tipolojisinde sunduğu suç ortağı erkeklığı temsil edebilecek 11 karaktere (Bakınız Tablo 3); marjinal erkeklığı temsil edebilecek 3 karaktere ulaşılmıştır (Bakınız Tablo 5). Bunun yanı sıra Connell'in yaklaşımında ortaya koyduğu madun erkeklik temsili olarak değerlendirilebilecek karakterler bulunmuştur. Madun erkeklik biçimlerinden heteroseksüel madun erkeklik biçimine örnek olarak gösterilebilecek 3 karaktere ulaşılmıştır (Bakınız Tablo 4). Ancak bu tezde Halide Edip'in incelenen romanları kapsamında homoseksüel madun erkeklik temsiline örnek olarak değerlendirilebilen bir karakter bulunamamıştır (Bakınız Tablo 4).

Bu tezde, *Ateşten Gömlek* romanında kurgulanan Peyami karakterinin heteroseksüel madun erkeklik temsiline tam anlamıyla örnek gösterilebilecek bir karakter olduğuna ulaşılmıştır. Asker arkadaşlara sahip Peyami'nin cephelerde birçok düşmanla çarpışmış olan bu askerlere hayranlık duyduğu görülmüştür. Onları ulaşılmaz erkeklik olarak kodladığı ve kendi erkeklığını yetersiz hissettiği karşımıza çıkmıştır. Yaşadığı her olayda onlar gibi bir erkek olmadığını düşüncesinin gittikçe arttığına ve bu nedenle erkeklığını kanıtlama amacıyla hareket eden bir karakter olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca *Ateşten Gömlek* romanında hikâyenin Peyami tarafından anlatılması onun hissettiklerinin birinci ağızdan dinlenebilmesini sağlamıştır. Bu durum Peyami'nin bu tezde heteroseksüel madun erkeklığı tam anlamıyla örnek gösterilebilecek bir karakter olarak tanımlanabilmesine yardımcı olmuştur.

Connell, madun ve marjinal erkeklik temsillerini, hegemonik erkeklikler tarafından ikincil konuma itilen erkeklikler olarak ele alıp birbiriyle örtüşen ifadelerle açıklamıştır. Bu durum madun ve marjinal erkeklik temsilleri arasında net bir ayırım yapılabilmesini engellemiştir. Örneğin; *Sinekli Bakkal*'daki Kız Tevfik karakterinin ise bu tezde hem heteroseksüel madun erkeklik temsiline hem de marjinal erkeklik temsiline örnek gösterilebilecek bir karakter olduğu görülmüştür. Tevfik, hal ve hareketleri ve giyim tarzı nedeniyle “kız” lakabı takılan ve ideal erkeklığe uymadığı için “*din elden gidiyor*”, “*toplumun huzuru kaçıyor*” dedikodularıyla sürgün edilen bir karakterdir. Bunun yanı sıra orta oyununda zenne rolünde olması nedeniyle toplumsal statü olarak alt sınıfta konumlandırılan bir erkektir. Dolayısıyla ideal erkeklığe uymadığı gerekçesi dışında ait olduğu sınıf nedeniyle de ötekileştirilmiştir. Bu durum söz konusu karakterin bu tezde marjinal erkeklik temsili olarak değerlendirilebileceği fikrine yol açmıştır. Fakat roman kurgusunda Kız Tevfik'e uygulanan tahakkümün onun daha çok “*kadınsı*” hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Kız Tevfik karakterinin bu tezde Connell'in yaklaşımına göre madun erkeklik temsiline örnek olarak tanımlanmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür.

Connell'in yaklaşımının ve kavramlarının erkeklikleri inceleme açısından yeterli olmadığına yönelik eleştiriler söz konusudur. Halide Edip'in incelenen romanları kapsamında bu eleştirilerin bir ölçüde geçerli olduğu düşünülmektedir. Örneğin; Connell (2019) yaklaşımında erkeklerin erkekler tarafından tahakküme uğradığını ortaya koymuştur. Messerschmidt (2004) Connell'in yaklaşımının yalnızca erkekler arasındaki cinsiyet hiyerarşisine odaklanıldığı gerekçesiyle yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu yetersizlik Halide Edip'in *Ateşten* ve *Kalp Ağrısı* romanlarında bulunmuştur. *Ateşten Gömlek'te* Peyami ve *Kalp Ağrısı'nda* Saffet karakteri incelendiğinde bu karakterlerin erkekliğini ispat etme ve takdir kazanma girişimini erkeklerin yanı sıra kadınlara karşı da yürüttüğüne ulaşılmıştır.

Coles (2009) ikincil konuma itilen erkekliklerin, kendi alt alanlarında baskın erkeklik rollerini açıklamada Connell'in yaklaşımının yetersiz kaldığını ileri sürmüştür. Ötekileştirilen erkekliklerin hegemonik rollerini açıklamak amacıyla ‘alt alanlar’ (subfields) kavramını ortaya koymuştur. Coles'in yönelttiği eleştiri, Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* romanında karşımıza çıkmıştır. Şeyh M. karakterinin ırkı

nedeniyle toplumda ötekileştirilmeye maruz kalsa da yerel düzeyde kendi ırkı üzerinde hegemonyaya sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Martin (1998) ve Collier (1998) ise hegemonik erkekliğin olumsuz ifadeler kullanılarak açıklanmasını eleştirmiş ve olumlu ifadeler taşıyabileceğini öne sürmüştür. Halide Edip'in *Vurun Kahpeye*'de Mevlevi Dede ve *Sinekli Bakkal*'da Vehbi Dede karakterleri incelendiğinde bu karakterlerin hâkimiyetlerinin olumlu ifadeler taşıdığı görülmüştür. Dolayısıyla Martin (1998) ve Collier'in (1998) ileri sürdüğü yetersizliğin Halide Edip'in söz konusu romanları kapsamında geçerli olduğuna ulaşılmıştır.

Colin Lynch (1997), Tabar, Noble ve Poynting (2010) ve Jessica Eckstein (2010) Connell'in yaklaşımda hegemonik erkekliğe meydan okuyabilecek erkekliğin belirsiz olduğunu ileri sürmüş ve teoriyi yetersiz olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir. Söz konusu çalışmalarda muhalif erkekliği yeni bir erkeklik temsili olarak tanımlamıştır. Bu düşünürlerin yönelttiği eleştiri, Halide Edip'in *Yeni Turan* ve *Tatarcık* romanlarında karşımıza çıkmıştır. *Yeni Turan* romanındaki Oğuz karakteri benimsediği ideoloji nedeniyle muhalif kimliğe sahip bir karakter olarak kurgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Oğuz'un Connell'in yaklaşımına göre marjinal erkeklik temsili olarak da değerlendirilebileceği düşünülmüştür. Fakat sınıfı veya ırkı nedeniyle ötekileştirilmeye maruz kalmaması Connell'in sunduğu marjinal erkeklik kavramından farklılaştığını gözler önüne sermiştir.

Benzer şekilde *Tatarcık* romanındaki Safa da benimsediği komünist ideoloji nedeniyle toplumda muhalif tavır sergileyen bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Bu perspektiften bakıldığında Safa karakteri bu tezde Connell'in yaklaşımına göre marjinal erkeklik temsili olarak değerlendirilmiştir. Fakat Oğuz karakterinde olduğu gibi Safa'nın herhangi bir dışlanmaya maruz kalmayarak Connell'in yaklaşımıyla farklılaştığı görülmüştür. Böylece yapılan değerlendirmeler sonucunda Colin Lynch (1997), Tabar, Noble ve Poynting (2010) ve Jessica Eckstein'in (2010) eleştirilerinin Halide Edip'in söz konusu romanları kapsamında geçerli olduğuna ulaşılmıştır.

Connell'in (2019) tarihsel süreç içerisinde hegemonik erkekliklerin değişime açık olduğu fikri Halide Edip'in bu tez kapsamında incelenen romanında görülmüştür. Örneğin; *Yeni Turan* romanında Yeni Osmanlı partisinin lideri Hamdi

Paşa karakteri ve Yeni Turan partisinin lideri Oğuz karakteri hegemonik erkeklik temsili olarak değerlendirilmiştir. Roman kurgusuna göre söz konusu partiler rakiptir ve iktidar mücadelesi vermektedir. İktidar yarışında Yeni Turan Partisi'nin Yeni Osmanlı Partisi'ni başarısızlığa uğratarak iktidarı ele geçirmesi, bu tezde hegemonik erkekliğin değişime uğradığı şeklinde yorumlanmıştır. Yani, Oğuz karakterinin Hamdi Paşa karakterini yerinden etmesi, Connell'in söz konusu fikrine örnek bir roman kurgusu olarak değerlendirilmiştir.

Connell (2019) marjinal ve madun erkekliklerin, hegemonik erkeklikler tarafından hegemonik erkekliğin simgesi haline getirilebildiğinden bahsetmiştir. Bu süreci 'hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesi' olarak ifade etmiştir. Bu tez kapsamında Connell'in erkeklik teorisinde ortaya koyduğu hegemonik erkekliğin yetkilendirilmesine örnek olarak değerlendirilebilecek karakterlere ulaşılmıştır. *Sinekli Bakkal* romanında "kadınsı" hareketleri nedeniyle ötekileştirilen Kız Tevfik karakteri muhalif ideolojiye destek verdiği gerekçesiyle sürgün edilmiştir. Fakat sonrasında muhaliflerin iktidara gelmesiyle birlikte hegemonik erkeklik vasıfları değişime uğramıştır. Bunun sonucunda yurda dönen Tevfik sürgün edilmeden önceki Tevfik'ten hiçbir farklılık taşımadığı halde kahraman biri olarak karşılanmıştır. Böylece Tevfik karakterinin iktidarın el değiştirmesiyle birlikte Kız Tevfik lakabından 'kahraman' Tevfik vasfına geçtiği karşımıza çıkmıştır. Bu roman kurgusu tezde, hegemonik erkeklik tarafından ötekileştirilen Tevfik'in yine hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirildiği şeklinde değerlendirilmiştir.

Benzer şekilde *Zeyno'nun Oğlu* romanındaki Haso Çocuk karakteri de mevcut hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirilen bir karakter olarak tanımlanmıştır. Babasız çocuğa yapılan yakıştırmalara maruz kalarak toplumda ikincil konuma itildiği halde sonrasında sportif başarılar elde etmesi onun hayatını değiştirmiştir. Ötekileştirilen Haso Çocuk'un yine aynı hegemonik erkeklik temsilinin yetkilendirmesiyle birlikte babasız çocuğa yapılan yakıştırmadan kahraman Haso Çocuk vasfına geçtiği görülmüştür. Bu perspektiften bakıldığında Kız Tevfik ve Haso Çocuk karakterlerinden hareketle *Sinekli Bakkal* ve *Zeyno'nun Oğlu* romanında ulaşılan bu örneklerin Connell'in yaklaşımı desteklediği düşünülmüştür.

Diğer taraftan Connell (2019) hegemonik erkekliğin ikincil erkekleri yetkilendirerek popüler hale getirmesini, baskının üstünü kapatma amacıyla yaptığını

belirtmiştir. Ancak *Sinekli Bakkal*'da kurgulanan Kız Tevfik karakterinin hegemonik erkeklik tarafından yetkilendirilmesinde tahakkümü gizlemek gibi herhangi bir stratejinin olmadığı görülmüştür. Kız Tevfik karakteri mevcut ideolojiye hizmet ettiği için söz konusu yetkilendirmenin gerçekleştiği karşımıza çıkmıştır. Connell'in yaklaşımıyla farklılaşan bu sonucun nedeni onun erkeklik tipolojisinde arandığında yanıt bulunamamıştır. Dolayısıyla Connell'in yaklaşımının bu değerlendirmeyi açıklamada yetersiz kaldığına ulaşılmıştır.

Görüldüğü üzere bu tezde Halide Edip'in romanlarında Connell'in yaklaşımıyla açıklanabilen değerlendirmelere ulaşılabilirdiği gibi açıklanamayan yorumlara da rastlanmıştır. Bu perspektiften bakıldığında Connell'in erkeklik teorisiyle açıklanamayan değerlendirmelere ulaşılmasının nedeninin hem Halide Edip'in romanlarında kurguladığı erkeklik tiplerinin zengin ve çeşitli nitelikler içermesi hem de Connell'in erkeklik tipolojisini dört erkeklik temsiliyle sınırlandırmış olmasından kaynakladığı düşünülmektedir.

Bu tez kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda, Halide Edip'in romanlarının Connell dışında farklı teorik çerçeveler üzerinden tartışılabileceğinin önerilebileceği kanaatine varılmıştır. Örneğin; Halide Edip'in romanlarının Hearn'nin (2004) 'erkek hegemonyası' (hegemony of men), Swain'in (2006) 'kişiselleştirilmiş erkeklik' (personalized masculinity) ve Buschmeyer'in (2013) 'alternatif erkeklik' (alternative masculinity) kavramları bağlamında incelenebileceği düşünülmektedir. Ayrıca Lynch (1997), Eckstein (2010) ve Tabar, Noble ve Poynting (2010) gibi düşünürlerin incelediği 'protesto erkeklik' (protest masculinity) temsilinin Halide Edip'in romanlarında ne ölçüde çözümlenebileceğinin sorgulanabileceği ileri sürülebilmektedir. Bunların yanı sıra Halide Edip'in romanlarına İslam geleneğinin hâkim olduğu Doğu toplumlarında yapılan erkeklik çalışmalarıyla bakıldığında daha açıklayıcı sonuçlara ulaşılabilirdiği öngörülmektedir. Bu öngörü doğrultusunda hem Doğu toplumları hem de Türkiye özelinde yapılacak yeni teorik, kavramsal ve metodolojik araştırmalara erkek çalışmalarında ihtiyaç olduğu muhakkaktır.

KAYNAKÇA

Adak, Hülya, “National Myths and Self-Na:(rra)tions: Mustafa Kemal’s Nutuk and Halide Edip’s Memories and Turkish Ordeal”, *The South Atlantic Quarterly*, 102/2-3, (2003), s. 509-528.

_____, “Otobiyografik Benliğin Çok-Karakterliği: Halide Edib’in İlk Romanlarında Toplumsal Cinsiyet”, Irzık, Sibel, Jale Parlar (der.), *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 161-178.

Adams, Rachel, David Savran, *The Masculinity Studies Reader*, Oxford: Blackwell, 2002.

Adivar, Halide Edib, *Âkile Hanım Sokağı*, İstanbul: Can Yayınları, 2017.

_____, *Ateşten Gömlek*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.

_____, “Beşiği Sallayan El Dünyaya Hükmeder”, *Tanin*, 6 Ağustos 1908, Enginün, İnci (aktaran), *Halide Edib Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

_____, *Döner Ayna*, İstanbul: Can Yayınları, 2015.

_____, *Felaketlerden Sonra Milletler*, Türk Yurdu, 2. Cilt Tübitay Yayınları, Tıpkı Basım, s. 291, Çalışlar, İpek (aktaran), *Halide Edib: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest yayınları, 2010.

_____, *Kalp Ağrısı*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2002.

_____, “Mehasin’i Okuyan Kardeşlerime”, *Mehasin*, 6 Şubat 1909, Enginün, İnci (aktaran), *Halide Edib Adivar’ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

_____, *Memoirs of Halide Edib*, New York, Londra: John Murray, 1926.

_____, *Mor Salkımlı Ev*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1996.

_____, *Sinekli Bakkal*, İstanbul: Özgür Yayınları, 1980.

- _____, “Siyasi Vedaname”, *Cumhuriyet*, 5 Ocak 1954.
- _____, *Tatarcık*, İstanbul: Atlas Yayınları, 1974.
- _____, *The Clown and His Daughter*, Londra: George Allen and Unwin Limited, Durakbaşa, Ayşe (aktaran), *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- _____, *The Turkish Ordeal: Being the Further Memoirs of Halide Edib*, New York: The Century Company, 1928.
- _____, *Turkey and America*, The Times, Oct 21, 1927, Çalışlar, İpek (aktaran), *Halide Edib: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest yayınları, 2010.
- _____, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul: Atlas Yayınları, 1985.
- _____, *Vurun Kahpeye*, İstanbul: Özgür Yayınları, 2006.
- _____, *Yeni Turan*, İstanbul: Can Yayınları, 2019.
- _____, *Zeyno'nun Oğlu*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.
- Acar-Savran, Gülnur, *Beden Emek Tarih; Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Yayınları, 2004.
- Akgül, Çiğdem, *Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri: Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2011.
- Altay, Hüseyin, *Güç Mesafesi Erkeklik-Dişilik ve Belirsizlikten Kaçınmanın Başarıya Etkisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1997.
- Altınay, Ayşe G., *The Myth Of The Military Nation: Militarism, Gender, And Education In Turkey*, New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Arık, Efe, “Erkeklik Çalışmaları”, Saygılıgil, Feryal (ed.), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Ankara: Dipnot Yayınları, 2020, s. 213-220.

Arslan, Umut T., *Bu Kabuslar Neden Cemil? Yeşilçam'da Erkeklik ve Mazlumluk*, İstanbul: Metis Yayınları, 2005.

Atay, Tayfun, *Çin İşi Japon İşi: Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değıniler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Avşar, Sinay, "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Tarihsel Rollerini Yitiren Erkekliğin Çöküşü: Küllerinden "Yeni Erkek"liğin Doğuşu", *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3/2, (2017), s. 224-241.

Ay, Elif B., *Türk Roman ve Hikayelerinde Erkeklik Kurguları (1870-1923)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2020.

Baran, Benan H., "James W. Messerschmidt / Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme", *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 2/2, (2019). s. 295-303.

Baştürk Akça Emel, Ebru Tönel "Erkeklik Çalışmalarına Teorik Bir Çerçeve: Feminist Çalışmalardan Hegemonik Erkekliğe", Erdoğan, İlker (ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(lik) ve Temsil*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011, s. 11-39.

Boratav, Hale B. vd. *Erkekliğin Toplumsal ve Gelişimsel İnşası*, Tübitak, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Projeleri, Sobag Proje 109K092, 2011.

Bozok, Mehmet, "Raewyn Connell ve Erkeklikler: Erkeklik Çalışmalarının Köşe Taşı Olan Bir Kitabın Türkçe Çevirisi Üzerine", *ViraVerita E-Dergi*, 9, (2019), s.199-205.

Bradburn, Norman. M. "Nachievement And Father Dominance In Turkey", *The Journal Of Abnormal And Social Psychology*, 67/5, 1963.

Brod, Harry, *The Making of Masculinities: The New Men's Studies*, Boston: Allen & Unwin, 1987.

Buschmeyer, Anna, "The Construction of 'Alternative Masculinity' Among Men in The Childcare Profession", *International Review of Sociology: Revue Internationale de Sociologie*, 23/2, (2013), s. 290-309.

Buschmeyer, Anna, Diana Lengersdorf, "The Differentiation of Masculinity as a Challenge for the Concept of Hegemonic Masculinity" *Norma*, 11/3, (2016), s. 190-207.

Calayir Küçükgörmek, Gülcan, *Halide Edip Adıvar'ın Romanlarında Kadın ve Kadın Eğitimi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2010.

Can, Fahri, "Milli Mücadelede Halide Onbaşı", *Yakın Tarihimiz*, 1962, Çalışlar, İpek (aktaran), *Halide Edib: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest yayınları, 2010.

Carrigan, Tim vd., "Toward a New Sociology of Masculinity", *Theory and Society*, 14/5, (Eylül 1985), s. 551-604.

Cengiz, Kurtuluş vd., "Hegemonik Erkeklik Peşinden", *Toplum ve Bilim*, 101, (Nisan 2004), s. 50-70.

Cheng, Cliff, "Marginalized Masculinities and Hegemonic Masculinity: An Introduction", *The Journal of Men's Studies*, 7/3, (1999), s. 295-315.

Clatterbaugh, Kenneth, "What is Problematic about Masculinities?", *Men and Masculinities*, 1/1, (1998), s. 24-45.

Cohen, David, *Erkek Olmak*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995.

Coles, Tony, "Negotiating The Field of Masculinity The Production and Reproduction of Multiple Dominant Masculinities" *Men and Masculinities*, 12/1, (Ekim 2009), s. 30-44.

Collier, Richard, *Masculinities, Crime and Criminology: Men, Heterosexuality and the Criminal(ised) Other*, London: Sage, 1998.

Connell, Raewyn W., *Erkeklikler*, (çev. Nagihan Konukcu), Ankara: Phoenix Yayınevi, 2019.

_____, *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1987.

_____, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, (çev. Cem Soydemir), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1998.

Connell, Raewyn W., James W. Messerschmidt, “Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept”, *Gender and Society*, 19/6, (Aralık, 2005), s. 829-859.

Çalışlar, İpek, *Halide Edib: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

Çeki, Mesut (der.), *Bilinen Sır Sosyalist Erkekler*, Ankara: Akademi Yayınları, 2012.

Çekirge, Pınar, *Yalnızlık Adasının Erkekleri: Psikososyal Açıdan Eşcinsellik*, İstanbul: Arma Eğitim Gereçleri Yayıncılık, 1999.

Çelik, Gizem ““Erkekler (de) Ağlar!: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü”, *Fe Dergi*, 8/2, (2016), s. 1-12.

Demetriou, Demetrakis Z., “Connell’s Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique”, *Theory and Society*, 30/3, (Haziran, 2001), s. 337-361.

Demiriz, Gülhan, Benan Havva Baran, “Babalık Deneyimleri’nde Erkekliklerin Değiş(mey)en Yüzü: Blogger Babaların Anlatıları Üzerinden Bir Analiz”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17/3, (2018), s. 1074-1089.

Donaldson, Mike, “Hegemonik Erkeklik Nedir?”, *Theory and Society*, 22, (1993), s. 643-657.

Dönmez, Erdem, “Conservative Women in the First Period of Halide Edip Adivar’s Novel”, *International Journal of Languages Education and Teaching*, 7/4, (Aralık 2019), s. 127-148.

Durakbaşı, Ayşe, *Halide Edib: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

Eckstein, Jessica, "Masculinity of Men Communicating Abuse Victimization" *Culture, Society and Masculinity*, 2/1, (2010), s. 62-74.

Eker Ağır, Tuğba, *Muhafif Kadınlar: Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adıvar ve Sabiha Sertel'in Düşünce ve Eylemlerinin Analizi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2019.

Enginün, İnci, *Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1995.

_____, *Halide Edip Adıvar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1986.

Erdal, Kelime "Halide Edip Adıvar'ın Bakış Açısıyla Kadının Çalışma Hayatı", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/1, (2008), s. 109-123.

Erdoğan, İlker (ed.), *Medyada Hegemonik Erkek(Lik) Ve Temsil*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011.

Ethem, Çerkes, *Anılarım*, İstanbul: Berfin yayınları, 1998.

Farrell, Warren, *The Liberated Man*, New York: Random House, 1974.

Fasteau, Marc Feigen, *The Male Machine*, New York: McGraw-Hill, 1974.

Gazioğlu, Duran C., "Cinsiyet ve Milliyetçilik Kuramları Bağlamında Dağa Çıkan Kurt", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4/2, (2019), s. 315-336.

Gilbert, Rob, Pam Gilbert (ed.), *Masculinity Goes to School*, London: Routledge, 2017.

Godenzi, Alberto, *Cinsel Şiddet: Yaşayanların, Yaşatanların Anlatımlarıyla*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları 1992.

Goldberg, Herb, *The Hazards of Being Male: Surviving The Myth of Masculine Privilege*, New York: Signet, 1976.

Göze, Hicran, *Zor Yılların Kadını Halide Edip Adıvar*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2003.

Gramsci, Antonio, *Hapishane Defterleri*, İstanbul: Belge Yayınları, 1997.

Güler, Emre, *Masculinities In Early Turkish Republican Novels (1924- 1951)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi University Institute of Social Sciences, İstanbul, 2014.

Günaydın Albay, Neslihan, “Halide Edib Adıvar’ın Ateşten Gömlek adlı Romanında Kadının Milliyetçiliği”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, (2020), s. 473-483

Günay-Erkol, Çimen, *Broken Masculinities: Solitude, Alienation, And Frustration In Turkish Literature After 1970*, Budapest NY: Central European University Press, 2016.

_____, “One Nation, Two Exiles: Displacement of Halide Edip Adıvar and Suat Derviş from Turkey’s Literary Scene” Konferans Tebliği, International Multidisciplinary Women’s Congress, 9 Eylül Üniversitesi, İzmir, 13-16 Ekim 2009.

Güneş, Zeliha, “Kadınların Seçme-Seçilme Hakkı Konusunda Halide Edip’le Yapılan Bir Söyleşi”, *International Journal of Social Science*, 5/2, (Nisan 2012), s. 157-162.

Güngör, Aras (ed.), *Trans Erkek: Kadından Erkeğe Transeksüellerin Deneyimleri*, Pembe Hayat LGBT Dayanışma Derneği, 2012.

Gür, Murat, *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir, 2018.

Hacısoftaoğlu, İlkur, Nefise Bulgu, “Yedi Dağın Ötesindeki Çocuklar: Güreşte Erkeklik ve Şiddet”, Yazar, Betül (der.), *Şiddetin Cinsiyetli Yüzleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015, s. 113-140.

Hearn Jeff, “From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men”, *Feminist Theory*, 5/1, (2004), s. 49-72.

_____, *The Gender of Oppression: Men, Masculinity and The critique of Marxism*, Brighton: Wheatsheaf; New York: St. Martin’s Press, 1987.

Hiçyılmaz, Ergun, *Çengiler, Köçekler, Dönmeler, Lez’olar*, İstanbul: Cep Kitapları Yayınları, 1991.

Hirose, Akihiko ve Kay Kei-Ho Pih, “Men Who Strike and Men Who Submit: Hegemonic and Marginalized Masculinities in Mixed Martial Arts”, *Men and Masculinities*, 13/2, (2010), s.190-209.

Hocaoğlu, Murat, *Eşcinsel Erkekler: Yirmi Beş Tanıklık*, İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

Iacuone, David, ““Real Men Are Tough Guys”: Hegemonic Masculinity and Safety in the Construction Industry”, *The Journal of Men’s Studies*, 13/2, (2005), s. 247-266.

İnce, Hilal G., *Halide Edib Adıvar’ın Hikâyelerinde Kadınlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara, 2015.

İri, Murat, *Türk Sineması’nda Erkeklik Performansları*, İstanbul: Derin Yayınları, 2016.

Jefferson, Tony “Subordinating Hegemonic Masculinity”, *Theoretical Criminology*, 6/1, (2002), s. 63–88.

Jenkins, Hester D., *Robert Koleji’nin Kızları*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.

Kandiyoti, Deniz, “Bargaining With Patriarchy”, *Gender and Society*, 2/3, (1988), s. 274-290.

_____, *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2013.

Kanter, Beyhan, “Halide Edip Adivar’ın Romanlarında Eril Tahakkümün Sınırlarında Gezinen Kadınlar”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4/24, (Mart 2016), s. 84-94.

Karakaş, Burcu, Bawer Çakır, *Erkeklik Ofsayta Düşünce: Futbol, Eşcinsellik Ve Halil İbrahim Dinçdağ’ın Hikâyesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Kimmel, Michael S., *Changing Men: New Directions in Research on Men and Masculinity*, Newbury Park: Sage, 1987.

_____, “Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik” (çev. Mehmet Bozok), *Fe Dergi*, 5/2, (2013), s. 92-107.

Kit, Tay L., “Hegemonic Masculinity and The Position of Men in Kathleen Winter’s *Annabel*”, *International Journal of Comparative Literature and Translation Studies*, 4/1, (Ocak 2016), s. 36-42.

Kudat, Ayşe, *Satılık Erkeklik: Tarihten Günümüze Erkek Cinselliğinin İstismarı*, İstanbul: Doğan Kitap, 2006.

Kudret, Cevdet, “Babalar Ve Çocuklar”, *Türk Dili Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 109, 1960.

Kutluata, Zeynep, “Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Toplumsal Cinsiyet ve Savaş: Kara Fatma(lar)”, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 2, (Şubat 2017), s. 73-90.

Külebi, Ahmet, “Etnosantrizm Açısından Türkiye’de Erkeklik Kavramı”, *İletişim*, 4, 1982.

Lloyd, Genevieve, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1996.

Lusher, Dean, Garry Robins, "Hegemonic and Other Masculinities in Local Social Contexts", *Men and Masculinities*, 11/4, (2009). s. 387-423.

Lynch, Colin, "Larrikins in the Labour Market: Masculinity, Class Struggle and Union Leadership in the NSW Building Industry", *Journal of Interdisciplinary Gender Studies*, 2/2, (1997), s. 75-88.

Martin, Patricia Y., "Why Can't a Man be More Like a Woman? Reflections on Connell's Masculinities", *Gender and Society*, 12/4, (1998), s. 472-74.

Mater, Nadire, *Mehmedin Kitabı: Güneydoğu'da Savaşmış Askerler Anlatıyor*, İstanbul: Metis Yayınları, 1998.

Messerschmidt, James W., *Flesh and Blood: Adolescent Gender Diversity and Violence*, Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2004.

Millett, Kate, *Cinsel Politika*, İstanbul: Payel Yayınları, 1973.

Mondimore, Francis M., *Eşcinselliğin Doğal Tarihi*, İstanbul: Sarmal Yayınları, 1999.

Nagel, Joane, "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", Altınay, Ayşe G. (der.), *Vatan Millet Kadınlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 65-101.

Nazlı, Meltem, "Halide Edib Adivar'ın Kadınları; "Çaresaz" Romanının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi", https://www.academia.edu/36576217/HAL%C4%B0DE_ED%C4%B0B_ADIVARIN_KADINLARI_%C3%87ARESABZ_ROMANININ_TOPLUMSAL_C%C4%B0NSİYET_BA%C4%9ELAMINDA_%C4%B0NCELENMES%C4%B0, (erişim tarihi: 27.01.2021).

Nazlıpınar, Muzaffer, *The Female in a Patriarchal Society As Reflected in Virginia Woolf's The Voyage Out and Halide Edip-Adivar's Handan*, Basılmamış

Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar University Institute of Social Sciences, Kütahya, 2008.

Nichols, Jack, *Men's Liberation: A New Definition of Masculinity*, New York: Penguin, 1975.

Oakley Ann, *Sex, Gender and Society*, London: Temple Smith, 1972.

Oksaçan, Halit E., *Eşcinselliğin Toplumsal Tarihi*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2012.

Olgun, Elvan, *Woman's Voice Against Patriarchy'in 'Their Eyes Were Watching God' By Zora Neale Hurston and in 'Sinekli Bakkal' By Halide Edip Adivar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Onaran, Oğuz vd., *Eskişehir'de Erkek Rol ve Tutumlarına İlişkin Alan Araştırması*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, 1998.

Öner, Aysun, *Beyaz Yakalı Eşcinseller: İşyerinde Cinsel Yönelim Ayrımcılığı Ve Mücadele Stratejileri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Özdemir, Hacı, "Türkiye'de Erkeklik Konusunda Üretilen Lisansüstü Tezlerin Yapısal İncelemesi", *Erkeklik ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları*, 1/1, (2018), s. 1-14.

Özgür, Özlem, *Türk Sinemasında Baba Temsili*, Konya: Palet Yayınları 2018.

Özkök, Seher, "Halide Edib'in İlk Dönem Romanlarında Meşrutiyet Kadını, Bildiri, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi, Adana, 20-22 Ekim 2011.

Özpala, Ayşe Ö., *Gender and Identity Construction at the American College for Girls in Istanbul in Late-Ottoman and Early- Republican Era*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilgi University Graduate School Of Social Sciences Master of Arts in Cultural Studies, İstanbul, 2017.

Öztan, Güven G., *Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik, Proganda*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Öztürk, Zeliha, “Halide Edip Adıvar’ın “Seviyye Talip” Adlı Eserinde Kadın ve Medeniyet İlişkisi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1/1, (2017), s. 15-22.

Özyeğin, Gül, *New Desires, New Selves: Sex, Love, And Piety Among Turkish Youth*, NYU Press, 2015.

Paralı, Ece, “*Halide Edip Adıvar ve Romanlarında Cumhuriyet Dönemi Yeni Kadın Kimliği*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Phillips, Debby A., “Reproducing Normative and Marginalized Masculinities: Adolescent Male Popularity and The Outcast”, *Nursing Inquiry*, 12/3, (2005), s. 219–230.

Pleck, Joseph H., Jack Sawyer, *Men and Masculinity*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1974.

Pleck, Joseph H., *The Myth of Masculinity*, Cambridge, Massachusetts: The mit Press, 1981.

Sancar, Serpil, *Demokrasi Kültürünün Cinsiyet Boyutu: Modern Erkeklik Ve Cinsiyet Farkları*, Ankara Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri, 2007, (Proje No. 20050908012), Www.Bap.Ankara.Edu.Tr, 2007.

_____, *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

_____, *Hane ve Piyasa Ekseninde Erkeklik*, Tübitak, Sosyal Ve Beşeri Bilimler Projeleri, SBB-3040, 2005.

Schippers, Mimi, “Recovering the Feminine Other: Masculinity, Femininity, and Gender Hegemony”, *Theory and Society*, 36/1, (2007), s. 85-102.

Schmitt, Arno J. S., *Müslüman Toplumlarında Erkekler Arası Cinsellik ve Erotizm*, İstanbul: Kavram Yayınları, 1995.

Schreiner, George, *From Berlin in to Baghdad*, Harper and Brothers, London, 1918, Çalışlar, İpek (aktaran), *Halide Edib: Biyografisine Sığmayan Kadın*, İstanbul: Everest Yayınları, 2010.

Scully, Diana, *Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994.

Segal, Lynne, *Ağır Çekim: Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1992.

Selek, Pınar, *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi: Demokrasi Mücadelesinde Bir Kadın*, İstanbul: Belge Yayınları, 1987.

Sığın, Aykut, Ayşe Canatan, “Connell’in “Erkeklikler” Teorisinde İşbirlikçi Erkek, Madun Erkek ve Marjinal Erkek: Hegemonik Erkekliğin Kavramsal Hegemonyası”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/32, (2018),s.163-175.

Sünbülüoğlu, Nurseli Y. (der.), *Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkek(lik)ler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Stoller, Robert J., *Sex and Gender: The Development of Masculinity and Family*, New York: Science House,1968.

Swain, John, “Reflections on Patterns of Masculinity in School Settings”, *Men and Masculinities*, 8/3, (Ocak 2006), s. 331-349.

Şen Sönmez, Ürün, “Halide Edip’in Meşrutiyet Romanına İzleksel Katkısı: Kadın Meselesi”,
https://www.academia.edu/32218798/HAL%20DE_ED%20P%20N_ME%20ERUT%20YET_ROMANINA_%20ZLEKSEL_KATKISI_KADIN_MESELES%20 (erişim tarihi: 23.01.2021).

Tabar, Paul vd. *“On Being Lebanese in Australia: Identity, Racism, and the Ethnic Field*, Beirut, Lebanon: Lebanese American University Press, 2010.

Tekeli, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplum*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.

Tezcan, Tuğba, *Halide Edib Adivar'ın Vurun Kahpeye, Sinekli Bakkal, Tatarcık; Peyami Safa'nın Sözde Kızlar, Cumbadan Rumbaya, Yalnızız Romanlarında Doğu-Batı İkileminde Eğitim Problemlerinin Karşılaştırılması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2012.

Tilek, Mehmet, *Halide Edip Adivar'ın Romanlarında İdealize Edilmiş Kadın Karakterler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin, 2019.

Tuna, Süreyya, *Halide Edip'in Romanlarındaki Kadınlar ve Sorunları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997.

Türk, H. Bahadır, *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman Ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.

Uğur, Aydın. "Feminizm, Erkeklik Ve Kimlik", *Argos*, 1, 1988.

Uygun Aytemiz, Beyhan, *Halide Edib-Adivar ve Feminist Yazın*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.

Üstün Kaya, Senem, "Halide Edip Adivar'ın Ateşten Gömlek Romanı ve D. H. Lawrence'ın Tilki Adlı Eserinde "Yeni Kadın" Olgusu", *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 8/1, (2020), s. 3-14.

Wedgwood, Nikki, "Connell's Theory of Masculinity – Its Origins and Influences on the Study of Gender", *Journal of Gender Studies*, 18/4, (2009), s. 329-339.

Wetherell, Margaret, Nigel Edley, "Negotiating Hegemonic Masculinity: Imaginary Positions and Psycho-Discursive Practices", *Feminism and Psychology*, 9/3, (1999), s. 335–356.

Yaraman, Ayşegül, “Adivar, Halide Edip”, *Encyclopaedia of Islam*, THREE, Ed. Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe John Nawas, Everett Rowson, Online Yayım: 2020 Basılı Yayım: 9789004435933, 2021, 2021-1.

_____, “Ne Okumak, Nasıl Okumak: Feminist Eleştiri Nesnesi / Kaynağı Olarak _____ Edebiyat”, http://www.aysegulyaraman.com/makale/ne_okumak_degil_nasil_okumak.pdf, (erişim tarihi: 04.02.2021).

_____, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine: Elin Hamuruyla Özgürlük*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2001.

Yılmaz, Ayfer, “Halide Edip’te Kadın Hakları”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 20/1, (2013), s. 119-134.

Yüzgün, Arslan, *Eşcinselliğin Tarihi*, İstanbul: Hüryüz Yayınları, 1986.

EKLER

Tablo 1: Connell'in Erkeklik Tipleri ve Halide Edip'in Romanları

HalideEdip'in İncelenen Romanları	Hegemonik Erkeklik	Suç Ortağı Erkeklik	Madun Erkeklik	Marjinal Erkeklik
Yeni Turan	+	+		
Ateşten Gömlek	+		+	
Vurun Kahpeye	+	+		
Kalp Ağrısı	+	+	+	
Zeyno'nun Oğlu	+			+
Sinekli Bakkal	+		+	+
Tataarcık	+	+		+
Döner Ayna	+	+		
Âkile Hanım Sokağı	+			

Tablo 2: Connell'in Hegemonik Erkeklik Biçimleri ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Halide Edip'in İncelenen Romanları	Yerel Hegemonik Erkeklik	Bölgesel Hegemonik Erkeklik	Küresel Hegemonik Erkeklik
Yeni Turan		Hamdi Paşa	
		Oğuz	
Ateşten Gömlek	Cemal	İhsan	
Vurun Kahpeye	Hacı Fettah Efendi	Tosun Bey	
	Mevlevi Dede		
Kalp Ağrısı		Muhsin Bey	
Zeyno'nun Oğlu	Şeyh M.		
	Ramazan		
Sinekli Bakkal	İlhami Efendi		
Tatarcık	Vehbi Dede		
	Tatar Osman		
Döner Ayna	Hacı Murat		
Âkile Hanım Sokağı	İsmail Bey	İsmail Bey	
	Hırka-i Şerif		

Tablo 3: Connell'in Suç Ortağı Erkeklik Temsili ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Halide Edip'in Romanları	Suç Ortağı Erkeklik
Yeni Turan	Asım
Vurun Kahpeye	Uzun Hüseyin
Kalp Ağrısı	Hasan
Tatarcık	Salim
	Şinasi
	Haşim
	Ahmet
	Recep
	Hasan
Döner Ayna	Hasan
	Katırcı Kamil

Tablo 4: Connell'in Madun Erkeklik Biçimleri ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Halide Edip'in Romanları	Heteroseksüel Madun Erkeklik	Homoseksüel Madun Erkeklik
Ateşten Gömlek	Peyami	
Kalp Ağrısı	Saffet	
Sinekli Bakkal	Kız Tevfik	

Tablo 5: Connell'in Marjinal Erkeklik Temsili ve Halide Edip'in Kurguladığı Erkek Karakterler

Halide Edip'in Romanları	Marjinal Erkeklik
Zeyno'nun Oğlu	Haso Çocuk
Sinekli Bakkal	Rakım
Tatarcık	Safa